

Praktijkgericht Onderzoek

Een preventieve interventie in de brugklas: de EF-training

Ontwerp en evaluatie van een lessenserie

Student: **Jolien Steenman**

Begeleiding: **Willem de Vlaming**

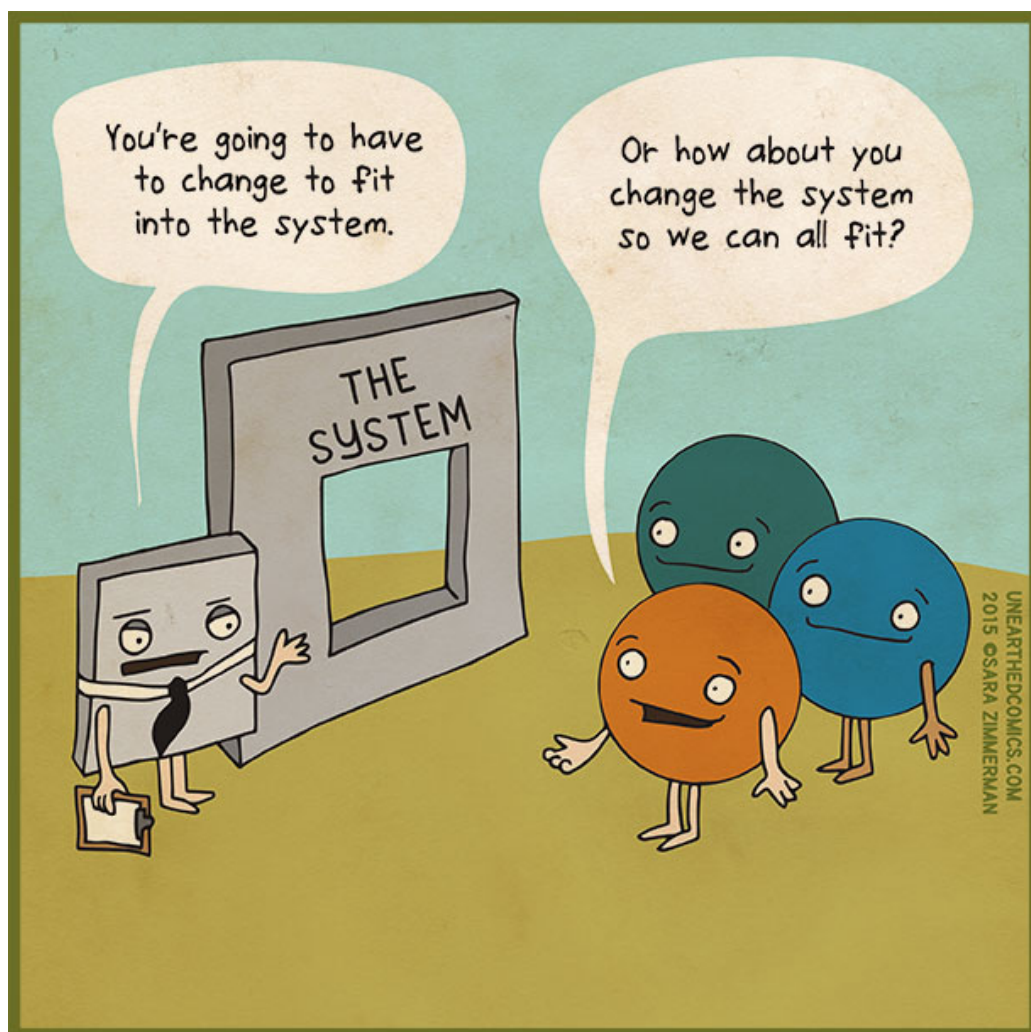
Studie: **Master Educational Needs / Fontys OSO**

Afstudeerrichting: **Gedrag**

Studentnummer: **353136**

E-mail: **j.steenman@student.fontys.nl**

Functie en school: **Docent wiskunde tweetalig – De Goudse Waarden – Lyceum/Havo**

Figuur 1 (Zimmerman, 2015)

Inhoudsopgave

Voorwoord	5
Samenvatting	5
1. Probleemanalyse	
1.1 Beschrijving probleem	6
1.2 Oorzaken en gevolgen van het probleem	6
1.3 Verwachte bijdrage lessenserie aan oplossing probleem	7
1.4 Op welke wijze is de lessenserie te evalueren?	7
1.5 Doel van het onderzoek	8
2. Vooronderzoek en theorie	
Inleiding	9
2.1 Verantwoording lessenserie	9
2.1.1 Achtergrond: Executieve functies	9
2.1.2 Is het trainen van EF mogelijk?	10
2.1.3 Oorspronkelijk ontwerp lessenserie	11
2.1.4 Verantwoording herziene lessenserie	12
2.1.5 Vaardigheden in herziene lessenserie	12
2.2 Theoretisch kader met betrekking tot transfer	
2.2.1 Hoofdvraag 1	13
2.2.2 Elementen voor het meten van transfer	13
2.3 Verantwoording kwaliteitseisen herziene lessenserie	
2.3.1 Twee kwaliteitseisen	14
2.3.2 Hoofdvraag 2	15
3. Onderzoeksmethodiek	
3.1 Onderzoeksstrategie: ontwerponderzoek	16
3.2 Onderzoeksmethodiek van hoofdvraag 1 (transfer)	16
3.2.1 Deelvragen en deelnemers	16
3.2.2 Onderzoeksmethoden	16
3.2.3 Verantwoording van de vragenlijsten	18
3.3 Onderzoeksmethodiek van hoofdvraag 2 (kwaliteitseisen)	
3.3.1 Deelvragen en deelnemers	19
3.3.2 Onderzoeksmethoden	19
3.3.3 Verantwoording observatieschema's	19
3.4 Onderzoeksmethoden in schema	20

4. Data-analyse en resultaten	
4.1 Resultaten en analyse hoofdvraag 1	22
4.1.1 Inleiding analysemethoden	22
4.1.2 Resultaten vragenlijsten (deelvragen 1, 2, 3)	22
4.1.3 Analyse vragenlijsten (deelvragen 1, 2, 3) en analyse focusgroep leerlingen (deelvraag 3)	24
4.1.4 Resultaten en analyse interviews docenten (deelvragen 1, 2, 3)	28
4.2 Resultaten en analyse hoofdvraag 2	
4.2.1 Verantwoording analysemethoden t.b.v. hoofdvraag 2	29
4.2.2 Resultaten en analyse observatieschema 1 – <i>turflijsten</i> (deelvraag 1 en 3)	30
4.2.3 Resultaten en analyse observatieschema 2 – <i>best practises</i> (deelvragen 2 en 4)	31
4.2.4 Resultaten en analyse interviews (deelvraag 1 t/m 4)	33
5. Conclusies, aanbevelingen en discussie	
5.1 Conclusies en verklaring	34
5.1.1 Conclusies hoofdvraag 1	34
5.1.2 Conclusies hoofdvraag 2	35
5.1.3 Verklaring conclusies a.d.h.v. theorie	37
5.2 Praktische aanbevelingen	37
5.3 Discussie	38
5.3.1 Bijdrage aan praktijkontwikkeling	38
5.3.2 Deficiënties onderzoek en vervolgonderzoek	38
6. Reflectie Master	
Verwijderd voor online versie	40
	41
	42
Literatuur	44
Bijlage 1: Achtergrond EF	46
Bijlage 2: Oorspronkelijke lessenserie	47
Bijlage 3: Herziene EF-training	49
Bijlage 4: Drie fases van ontwerponderzoek	57
Bijlage 5: Theoretische onderbouwing van de vier gebruikte onderzoeksmethoden	58
Bijlage 6: Aandachtspunten focusgroep	59
Bijlage 7: Interviewvragen 6 docenten lessenserie (t.b.v. hoofdvraag 1)	60
Bijlage 8: Fases binnen het interview	63

Bijlage 9: Brief aan ouders van brugklasleerlingen over onderzoek	64
Bijlage 10a: Vragenlijst leerlingen voorafgaand aan de lessenserie	65
Bijlage 10b: Vragenlijst leerlingen na afloop van de lessenserie	73
Bijlage 11: Observatie-schema 1 Turflijst en observatie-schema 2: Best practises	82
Bijlage 12: Interviewvragen 6 docenten lessenserie (t.b.v. hoofdvraag 2)	85
Bijlage 13: Tabel 1.1 – <i>Toepassingsfrequentie en effect van de geleerde vaardigheid a.d.h.v. ingevulde vragenlijsten leerlingen</i> en Tabel 1.2 – <i>Toepassingsfrequentie en effect van de oefening a.d.h.v. ingevulde vragenlijsten leerlingen</i>	86
Bijlage 14 Ingevulde vragenlijsten voor lessenserie	88
Bijlage 15 Ingevulde vragenlijsten na lessenserie	96
Bijlage 16: Tabel 2 – <i>Samenvatting 2 focusgroepen over effect lessenserie (deelvraag 3)</i>	107
Bijlage 17: Tabel 3 – <i>Samenvatting interviews docenten over toepassingsfrequentie, effect en verhoging effect (deelvraag 1, 2, 3)</i>	109
Bijlage 18: Ingevulde observatieschema's turflijsten en best practises	113
Bijlage 19: Tabel 4 – <i>Best practises docenten m.b.t. activerende didactiek en feitjeskennis (deelvragen 2 en 4)</i>	127
Bijlage 20: Tabel 5 – <i>Samenvatting interviews docenten over het verhogen van activerende didactiek en feitjeskennis in lessenserie (deelvraag 1 t/m 4)</i>	129
Bijlage 21: (Voorlopig) definitieve lessenserie	132

Voorwoord

Dit onderzoek bestaat niet uit één hoofdvraag, maar uit twee. Dit is in nauw overleg met mijn begeleider besloten, omdat de twee vragen zich niet lieten verenigen in één hoofdvraag.

Om de leesbaarheid van het verslag te vergroten is mijn eigen rol binnen het onderzoek beschreven in een apart hoofdstuk (hoofdstuk 6). Het verdient aanbeveling om de betreffende paragraaf op het moment dat ernaar verwezen wordt te lezen.

Samenvatting

Dit onderzoekt evalueert of de uitvoering van een reeds door mij ontwikkelde lessenserie (gericht op het trainen van executieve functies) voldoet aan vooraf gestelde kwaliteitseisen en in welke mate er sprake is van transfer van in de lessenserie ontwikkelde vaardigheden. De lessenserie is ontwikkeld om een bijdrage te leveren aan het vergemakkelijken van de overstap primair – voortgezet onderwijs. De twee hoofdvragen zijn: Welke onderdelen van de lessenserie leveren transfer op en in welke mate? En: Kan bij de uitvoering van de lessenserie voldaan worden aan twee kwaliteitseisen (hoge mate van activerende didactiek en feitjeskennis) of zijn er aanvullingen?

Om hoofdvraag 1 te onderzoeken zijn bij leerlingen vragenlijsten voor én na het geven van de lessenserie afgenomen, de zes docenten zijn geïnterviewd en er zijn twee focusgroepen van vier leerlingen gehouden. Sommige vaardigheden leverden transfer op, andere nauwelijks. Er waren twee bevindingen om de transfer van de gehele lessenserie te verhogen: vaardigheden moeten *beter uitgelegd worden (stap-voor-stap)* en moeten *herhaald worden* ná de lessenserie.

Om hoofdvraag 2 te onderzoeken zijn de zes lessen geobserveerd middels twee verschillende observatieschema's en zijn zes docenten geïnterviewd. Hoewel de ene docent zich beter aan de kwaliteitseisen houdt als de andere, moeten beide kwaliteitseisen explicieter in de lesplannen beschreven worden. Het *stellen van verschillende soorten vragen* wordt als meest succesvolle vorm van activerende didactiek benoemd en als belangrijkste aanvulling voor de definitieve lessenserie gegeven.

Tevens kwamen uit het onderzoek specifieke bevindingen over de mate van transfer van de in totaal 11 vaardigheden in de lessenserie en de twee kwaliteitseisen per les. Deze zijn allemaal gebruikt om de (voorlopig) definitieve lessenserie te ontwerpen.

1. Probleemanalyse

1.1 Beschrijving probleem

Dit is een onderzoek gericht op het geven van aanbevelingen aan mijn school. Er wordt onderzocht of de uitvoering van een door mij ontwikkelde lessenserie (gericht op het trainen van de executieve functies) voldoet aan vooraf gestelde kwaliteitseisen en in welke mate er sprake is van *transfer* van in de lessenserie ontwikkelde vaardigheden. De lessenserie is ontwikkeld (in een eerder stadium) om een bijdrage te leveren aan het vergemakkelijken van de overstap primair – voortgezet onderwijs.

Uit onderzoek voor beroepsproduct 3 onder docenten, ouders, counselors en ambulant begeleider is gebleken dat veel brugklasleerlingen moeite hebben met de overstap primair onderwijs (PO) – voortgezet onderwijs (VO). Volgens Paternotte (2011) is deze overstap berucht omdat er plotseling veel taken zijn die een beroep doen op de *executieve functies* – vanaf nu EF genoemd – van een kind.

Dit onderzoek gaat uit van de volgende definitie: “Executieve functies is een verzamelterm voor denkprocessen (functies) die belangrijk zijn voor het uitvoeren (de executie) van sociaal en doelgericht gedrag” (Smidts & Huizinga, 2017, p. 14). Binnen deze EF is er sprake van de zogenaamde zachte (*sociaal-emotioneel*) en harde functies (*leren leren* – zoals planningsvaardigheden).

Omdat in de overstap PO – VO veel leerlingen problemen op sociaal-emotioneel gebied en/of op het gebied van leren leren ondervinden, pleit Jolles (2016) – een neurowetenschapper die veel onderzoek heeft gedaan naar de ontwikkeling van EF – ervoor om brugklasleerlingen te helpen bij het trainen van hun EF. Hij beschrijft dat docenten leerlingen niet alleen kennis bij moeten brengen, maar ook moeten leren leren en leren hun gedrag te reguleren. Jolles heeft een lessenserie hiervoor in ontwikkeling, die nog niet inzetbaar is. Om die reden is voor beroepsproduct 3 (Steenman, 2017) een lessenserie die de EF traint ontwikkeld. De theoretische onderbouwing hiervan wordt behandeld in paragraaf 2.1.

1.2 Oorzaken en gevolgen van het probleem

Omdat mijn school een Lyceum-Havo is, behoren de brugklasleerlingen tot de leerlingen die op de basisschool uitblonken. Ze hebben weinig huiswerk en planningen gemaakt, omdat ze dit niet nodig hadden. Met als gevolg dat ze in de brugklas weinig ervaring hebben met het *leren leren*.

Ook de sociaal-emotionele ontwikkeling van leerlingen speelt een rol binnen de overstap PO-VO. De nieuwe klas en school doet een groot beroep op de beleving van veiligheid. Pas als de leerling in een veilige groep terecht is gekomen, kan deze aan leren toekomen. Dit onderschrijft de Zelfdeterminatietheorie, die wijst op de relevantie voor elk kind dat er in onderwijs (en opvoeding)

aan drie algemeen psychologische basisbehoeften autonomie, relationele verbondenheid en competentie wordt voldaan (Deci & Ryan, 1985; 2000). Een veilige groep is dus een voorwaarde om tot leren te komen. Ook binnen de EF speelt emotieregulatie een belangrijke rol.

De lastige overstap PO-VO heeft uiteenlopende gevolgen. Sommige kinderen kampen met planningsproblemen in de tweede of derde klas. Andere kinderen stromen (soms onnodig) af naar een lager niveau (vooral in de vmbo-havo brugklassen is de afstroom de laatste jaren toegenomen). Sommige leerlingen krijgen sociaal-emotionele problemen (waardoor zichzelf en ook het zorgteam overbelast wordt) en soms erger: kinderen ontwikkelen schoolangst.

1.3 Verwachte bijdrage lessenserie aan oplossing probleem

De lessenserie is na beroepsproduct 3 kritisch bekeken door de counselor, ambulant begeleider en de afdelingsleider Zorg. Er is de wens van deze personen – en mezelf: paragraaf 6.1 beschrijft hoe ik als professional tot dit onderzoek kwam – om de lessenserie te verbeteren, te proefdraaien en te evalueren, zodat deze volgend schooljaar succesvol ingezet kan worden. De hoop is dat leerlingen de overstap PO-VO als minder heftig ervaren doordat zij meer concrete handvatten op het gebied van leren leren en op sociaal-emotioneel gebied krijgen, met als gevolg dat ze beter presteren en zich veiliger voelen in de brugklas.

1.4 Op welke wijze is de lessenserie te evalueren?

Omdat de genoemde oplossingen over verschillende – ook indirecte – aspecten gaan, is het de vraag hoe de lessenserie te evalueren is. Bij het evalueren van een product moeten duidelijk de *doelstellingen* en de *criteria* van het product voor ogen worden gehouden (De Lange, Schuman, & Montesano Montessori, 2010). De *criteria* van de lessenserie zijn te zien als de kwaliteitseisen waaraan deze moet voldoen. Wanneer de lessenserie proefgedraaid wordt, zal dus onderzocht moeten worden of daarbij aan de vooraf gestelde kwaliteitseisen voldaan wordt. De verantwoording en de onderzoekbaarheid van deze kwaliteitseisen wordt beschreven in paragraaf 2.3.

De *doelstellingen* van een te evalueren product zijn vergelijkbaar met de effecten van de lessenserie. Hoe zijn deze effecten te meten? Door de verschillende literatuur ben ik ervan overtuigd geraakt dat adolescenten hun EF in de loop van de tijd (rijping brein) en met veel oefening (met hulp van docenten en ouders) ontwikkelen (Guare, Dawson & Guare, 2015). Het is dus onmogelijk om in een aantal lessen een leerling uitstekend werkende EF te laten krijgen. Daarom is het voor dit onderzoek nutteloos om een vragenlijst te gebruiken die de ontwikkeling van de EF van een leerling meet (hiervan zijn er verschillende van in omgang).

Er zou een kwalitatieve meting gedaan kunnen worden bij leerlingen vóór en ná het proefdraaien – met vragen die gaan over hun ervaring met de overstap PO-VO. Het lastige hieraan is

echter dat als leerlingen na de lessenserie aangeven zich meer thuis te voelen in het VO dit aan allerlei aspecten toegewezen kan worden. Hetzelfde geldt voor een kwantitatieve meting aan de hand van de cijfers van leerlingen. Is het aan de lessenserie toe te schrijven wanneer de cijfers van deze leerlingen omhoog zijn gegaan?

Op welke manier is het dan mogelijk daadwerkelijk te meten of leerlingen iets geleerd hebben in de lessenserie? Volgens Hammerton (1987) is *transfer* het wezenlijke begrip om leerprocessen te evalueren. Met transfer wordt bedoeld “het gebruiken en toepassen van het geleerde” (Nelissen, 2007, p. 12). Er zou na afloop van de lessenserie onderzocht kunnen worden of er *transfer* is van de verschillende zaken in de lessenserie. Welke vaardigheden gebruikt de leerling daarna in verschillende vakken van het VO of thuis? Als er enige mate van transfer blijkt te zijn, heeft de lessenserie geholpen om de leerling enige handvatten te geven in het VO, want hij gebruikt zaken uit de lessenserie op een ander moment.

1.5 Doel van het onderzoek

Om de overstap PO-VO te verkleinen, wil ik aanbevelingen doen aan mijn school hoe vaardigheden bij leerlingen kunnen worden versterkt op het gebied van *leren leren* en *sociaal-emotioneel* – middels een door mij ontwikkelde lessenserie. Om tot deze aanbevelingen te komen zal ik evalueren in hoeverre *transfer* van de in de lessenserie aangeleerde vaardigheden heeft plaatsgevonden naar situaties buiten de lessenserie zelf, en zal ik onderzoek doen naar de kwaliteit waarmee de lessenserie is uitgevoerd.

2. Vooronderzoek en theorie

Inleiding

Het theoretisch kader van dit onderzoek berust op twee pijlers. Enerzijds op de theorie van de EF (basis van de lessenserie) en anderzijds op de theorie en onderzoekbaarheid van *transfer* waarop de lessenserie geëvalueerd wordt. Paragraaf 2.1 beschrijft de verantwoording van de lessenserie – met achtergrond van de EF (2.1.1) en mogelijkheden tot het trainen ervan (2.1.2). Dit vormt het fundament van de oorspronkelijk ontwikkelde lessenserie (2.1.3). In paragrafen 2.1.4 en 2.1.5 volgt een verantwoording van de voor dit onderzoek herziene lessenserie. Paragraaf 2.2 gaat in op de theorie en onderzoekbaarheid van transfer. Paragraaf 2.3 omhelst de onderzoekbaarheid van de twee kwaliteitseisen van de lessenserie.

2.1 Verantwoording lessenserie

2.1.1 Achtergrond: Executieve functies

Hoewel in de literatuur de meningen uiteenlopen over het aantal EF, wordt in dit onderzoek een combinatie gemaakt van zeven auteurs die veel gepubliceerd hebben over EF: Smidths en Huizinga, Cooper-Kahn en Foster, Guare, Dawson en Guare.

De eerste zes in dit onderzoek gebruikte EF zijn (Smidths & Huizinga, 2017, p. 14):

1. Inhibitie – impulsen kunnen onderdrukken
2. Plannen en organiseren – tijdmanagement
3. Flexibiliteit – aanpassen van gedrag
4. Werkgeheugen – actief informatie gebruiken
5. Gedragsevaluatie – bewust zijn van wat je doet
6. Emotieregulatie – emoties sturen

Hieraan wordt toegevoegd:

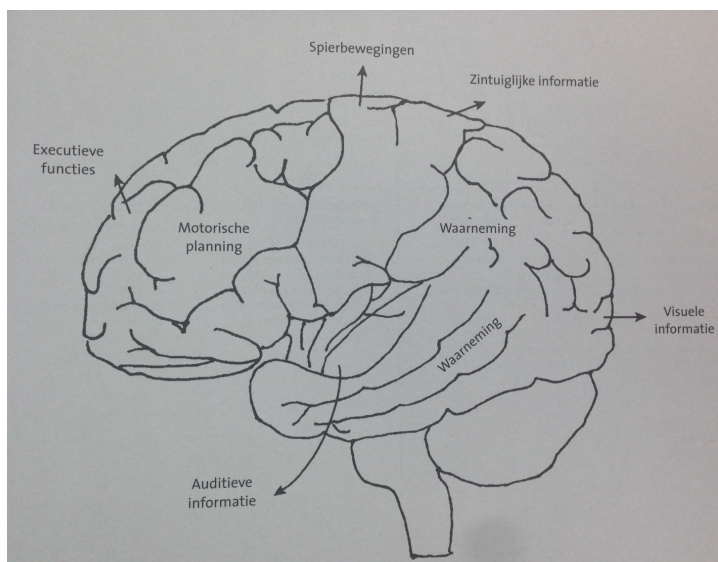
7. Initiatief nemen (Cooper-Kahn & Foster, 2015) of Taakinitiatie (Guare et al., 2015)

Vanaf nu wordt over taakinitiatie gesproken, omdat dit woord kenmerkender is voor het onderwijs. De reden dat deze EF is toegevoegd is dat taakinitiatie in het VO een extra belangrijke functie vervult. Een adolescent kan goed zijn in plannen van huiswerk, als taakinitiatie tekortschiet wordt er geen begin gemaakt. De reden dat er geen acht of negen functies worden gekozen – zoals in andere literatuur – is omdat er veel overlap tussen de functies is.

Inhibitie is volgens Guare et al. de belangrijkste EF, ten eerste omdat deze de “andere EF in staat stelt zich te ontwikkelen” (2015, p. 154). Als een leerling het bijvoorbeeld onmogelijk vindt een

impuls te onderdrukken, is het lastig het werkgeheugen te trainen. Ten tweede is deze EF “volgens neurowetenschappelijk onderzoek gevoeliger voor problemen in de adolescentie” (Guare et al., 2015, p. 154). Deze EF speelt daarom in de lessenserie een belangrijke rol.

Hoe krijgt een leerling goed ontwikkelde EF? Dit is enerzijds puur door de natuurlijke ontwikkeling van het brein. Anderzijds spelen “instructie- en oefenmogelijkheden” een grote rol (Cooper-Kahn & Foster, p. 31). Hoewel de prefrontale cortex aan de neurologische basis liggen van de EF, werken verschillende hersendelen samen om executieve taken uit te voeren (Cooper-Kahn & Foster). De prefrontale cortex hebben voorafgaand aan de adolescentie (voor het 10^e levensjaar) een groeispurt en komen in de late adolescentie (16-22 jaar) pas volledig tot ontwikkeling (Dawson & Guare, p. 15-16). Daarom is het zo cruciaal dat ouders en docenten jongeren helpen bij het leren en leren plannen. Verdere verdieping over EF is gebundeld in bijlage 1.

Figuur 2 De hersenen, met globaal de posities van de belangrijkste functies (Dawson & Guare, 2012, p. 17)

2.1.2 Is het trainen van EF mogelijk?

Dawson en Guare (2012) noemen drie interventiestrategieën om EF te trainen:

- 1) aanpassing van de omgeving om deze te laten aansluiten op het ontwikkelingsniveau van de EF van de leerling
- 2) instructiestrategieën om leerlingen ontbrekende of ontoereikende EF aan te leren
- 3) beloningssystemen om leerlingen te motiveren om EF te gebruiken die ze normaal zelden gebruiken. (p. 157)

Dit eerste wil zeggen dat docenten of ouders aanpassingen maken in hun instructies, interacties, de omgeving en aard van de taak. Het valt helaas buiten het bereik van dit onderzoek om dit onderdeel te onderzoeken. Het is punt 2 dat in dit onderzoek gebruikt wordt, omdat dit op onze school

nauwelijks gebeurt en in een lessenserie te vangen is. Dawson en Guare (2012) beschrijven de volgende drie instructiestrategieën om leerlingen – op interventieniveau 1 van het in paragraaf 6.1 beschreven “Three Tier-Model” (Greenwood, Kratochwill & Clements, 2008) – EF aan te leren: leervaardigheden (bijvoorbeeld het leren van een toets), organisationele/ werkgeheugenvaardigheden (zoals het bijhouden van een agenda) en huiswerkvaardigheden (hoe afleidingen te vermijden) (p. 158). Deze drie strategieën vormen de onderliggende basis van de herziene lessenserie.

Onderzoek naar specifieke interventies voor leerlingen met zwakke EF is helaas beperkt. Dit ontdek ik zelf en wordt ook genoemd door Cooper-Kahn en Foster (2015). Dekker en Jolles zijn twee wetenschappers die een interventie hebben ontwikkeld vanuit de visie dat er meer aandacht moet komen voor EF binnen school. Hun interventie *Leer het brein kennen* is gericht op drie componenten: psycho-educatie (over het brein, aandacht etc.), het aanleren van een strategie en het uitwisselen van praktische ervaringen (Dekker en Jolles, 2016). Omdat hun lessenserie nog in ontwikkeling is, is deze nog niet uit te voeren¹, maar de drie componenten zijn wel gebruikt voor de oorspronkelijke lessenserie.

2.1.3 Oorspronkelijk ontwerp lessenserie

Bij iedere leerling is er enorme variëteit in goed en slecht ontwikkelde EF – dit bemerk ik in mijn lessen (waar de ene twaalfjarige vertelt een schaaktoernooi te organiseren, heeft de ander moeite om zijn huiswerkplanning te maken) en onderstreept ook de theorie. Dit is een van de redenen waarom verschillende EF behandeld worden – zo heeft iedere leerling profijt van verschillende aspecten uit de lessenserie. In beroepsproduct 3 is gekozen voor een lessenserie waarin de zes eerstgenoemde EF behandeld worden. Voor elke EF is één geschikte les ontworpen. Verder is er gepoogd om een balans te vinden tussen lessen op *sociaal-emotioneel* gebied en het gebied van *leren leren*. De lessenserie bestaat uit:

- Onderdelen uit de huidige mentormethode die met succes gebruikt worden door mentoren.
- Onderdelen uit vier verschillende uitgaves van *Breingeheimen* (Schulte). Op onze school wordt deze methode gebruikt om leerlingen individueel te helpen. Uit onderzoek voor beroepsproduct 3 bleek dat in het speciaal onderwijs deze methode in groepsverband succesvol wordt ingezet om EF te trainen.

Het ontwerp van de oorspronkelijke lessenserie is te vinden in bijlage 2.

¹ Hierover is e-mailcontact geweest met dhr. Jolles.

2.1.4 Verantwoording herziene lessenserie

Voor dit onderzoek is de lessenserie nader bestudeerd en verbeterd. De feedback van de counselor – zij gaf aan dat het onderwerp *veiligheid in de groep* ontbrak –, de zorgcoördinator en van de Fontys-docent op beroepsproduct 3 worden verwerkt. Ook de EF taakinitiatie is zoals beschreven toegevoegd.

Het doel van dit onderzoek is om na proefdraaien van de lessenserie de mate van transfer te onderzoeken. Daarom zijn alleen de meest *concrete* onderdelen uit de oorspronkelijke lessenserie gekozen voor dit onderzoek. Hiermee wordt bedoeld: de onderdelen die de brugklasleerlingen kunnen toepassen op andere momenten. De lessen 7 en 8 uit de oorspronkelijke lessenserie (over gedragsevaluatie en flexibiliteit) zijn daarom verwijderd, omdat deze oefeningen lastig zijn om daarna in een andere situatie toe te passen. De les over veiligheid in de groep heeft gelukkig wél een oefening over gedragsevaluatie. Verder is de zogenaamde facebookles verwijderd omdat deze door de mentor aan het begin van het schooljaar wordt gegeven. Ten slotte zijn de twee kwaliteitseisen (paragraaf 2.3 ligt dit toe) toegevoegd. De herziene EF-training bevindt zich in bijlage 3.

2.1.5 Vaardigheden in herziene lessenserie

Leerlingen leren de volgende 11 concrete vaardigheden in de lessenserie. Dit zijn de aspecten waarop een effectmeting naar transfer gedaan wordt:

Les 1 plannen & organiseren:

- *dagplanner*
- *weekplanner*
- *toetsstof opdelen in kleinere stukjes*

Les 2 emotieregulatie:

- *zorgenbord maken*
- *ontspanningsoefeningen*

Les 3 veiligheid in de groep (deels gedragsevaluatie):

- *reageren op 2 situaties (anders reageren op negatieve emoties)*
- *(leerlingen in de klas beter leren kennen=> geen vaardigheid, maar komt veiligheid ten goede)*

Les 4 inhibitie:

- *afleiders-in-kaart-tabel*

Les 5 werkgeheugen:

- *samenvatting*
- *mindmap*

Les 6 taakinitiatie:

- *kiezen van leerstrategieën*
- *opstellen van een leerplan*

2.2 Theoretisch kader met betrekking tot transfer

2.2.1 Hoofdvraag 1

De eerste hoofdvraag van het onderzoek is: welke onderdelen van de lessenserie leveren transfer op en in welke mate? Het antwoord op deze hoofdvraag zal resulteren in aanbevelingen voor de definitieve lessenserie. Maar wanneer is er sprake van onvoldoende of voldoende transfer? En hoe kun je betrouwbaar en valide onderzoeken of er transfer plaatsvindt van vaardigheden naar andere situaties? In de volgende paragraaf wordt ingegaan op de eerste vraag, zodat aan het slot van deze paragraaf duidelijk is wát er gemeten gaat worden. In hoofdstuk 3 – onderzoeksmethodiek – wordt ingegaan op de tweede vraag – hóé deze elementen gemeten gaan worden.

2.2.2 Elementen voor het meten van transfer

Om te onderzoeken of er sprake is van onvoldoende of voldoende transfer, is het nodig te weten welke elementen een rol spelen bij het meten van de mate van transfer. Een evaluatiemethode die veel gebruikt wordt voor gegeven trainingen (vergelijkbaar met de lessenserie) is het model van Kirkpatrick (1998). Dit model bestaat uit vier niveaus waarop de effectiviteit van een training gemeten kan worden: reactieniveau, leerniveau, werkgedragniveau en organisatieniveau. Op het eerste niveau wordt gemeten wat de cursisten van de training vonden. Dit zegt echter niets over de toepassing van het geleerde. Op het leerniveau wordt gekeken wat leerlingen van de lessenserie hebben opgestoken. Het derde niveau – het werkgedragniveau – richt zich op de toepassing van het geleerde. (Als op alle niveaus een effect is vastgesteld kan gekeken worden naar de impact op het organisatieniveau.)

Voor het beantwoorden van de hoofdvraag zal op werkgedragniveau gemeten worden, omdat dit zich richt op de mate van toepassing van het geleerde: transfer. Daarbij spreekt Kirkpatrick (1998) over drie elementen – vanwege het veelvuldig gebruik vanaf nu *transfer-elementen* genoemd:

1. de toepassingsfrequentie van de geleerde vaardigheid (“hoe vaak maakt een leerling na de gegeven lessenserie een mindmap?”)

2. de effectiviteit van deze toepassing (“Hoe helpt het gebruik van een mindmap een leerling? Hoe merkt hij/zij dat?”)
3. waarom het aanleren van de specifieke vaardigheid wel of geen resultaat heeft (“Als een leerling de vaardigheid nooit gebruikt, wat zou ervoor kunnen zorgen dat hij/zij het wel gebruikt?” Of “Als een leerling het wel gebruikt, wat zou hij/zij dan nodig hebben om het vaker toe te passen?”)

In paragraaf 2.1.5 is beschreven dat er in totaal elf vaardigheden zijn die leerlingen in de lessenserie leren. Bij al deze vaardigheden spelen bovengenoemde transfer-elementen een rol. Wanneer is er nu sprake van onvoldoende, voldoende of goed onderwijs op deze drie elementen? Wanneer transfer-element 1 en 2 beide omhoog blijken te zijn gegaan ná het geven van de lessenserie is er een zekere mate van transfer opgetreden. Deze vaardigheden zullen dan in de aanbevelingen in de lessenserie blijven. Punt 3 echter vertelt wat er aan de lessenserie verbeterd kan worden. Wanneer meerdere leerlingen aangeven de mindmap nooit te gebruiken (omdat ze tijdens de les de uitleg van de docent te minimaal vonden) is dit een punt van verbetering voor de lessenserie. Elementen 1 en 2 zijn te zien als onderdelen van een kwantitatieve meting en element 3 als een kwalitatieve meting.

Philips en Stone (2002) noemen een tiental manieren om op dit werkgedragniveau metingen uit te voeren. In hoofdstuk 3 worden hieruit geschikte onderzoeksmethoden gekozen.

2.3 Verantwoording kwaliteitseisen herziene lessenserie

2.3.1 Twee kwaliteitseisen

Om de lessenserie te implementeren is het nodig dat deze voldoet aan kwaliteitseisen. Een praktische eis – dit valt buiten de kwaliteitseisen – is dat de lessenserie gegeven wordt met een lage belasting van de docenten (omdat ieder jaar nieuwe brugklasdocenten starten). Er is daarom in het lesontwerp rekening gehouden met minimale voorbereiding en iedere les wordt door een andere vakdocent gegeven. Zo past les 1 (plannen) goed bij wiskunde en les 5 (mindmap) bij beeldende vorming. Wanneer iedere vakdocent zijn les aan alle brugklassen geeft, is er slechts eenmalige voorbereiding nodig. Verder kunnen de lessen in willekeurige volgorde gegeven worden, zodat er geen onderlinge afstemming nodig is.

Omdat – zoals eerder genoemd – in de theorie niks te vinden is over specifieke lessenseries die de EF trainen, worden de twee kwaliteitseisen gesteld op basis van mijn eigen visie én wat past bij onze school. De eerste kwaliteitseis is dat er in de herziene lessenserie zoveel mogelijk gebruik gemaakt wordt van *activerende didactiek*, waarbij de leerling ‘leert door te doen’ (Kessels & Smit, 1995). In paragraaf 6.2 is te lezen waarom dit cruciaal is.

Ten tweede wordt er in de herziene lessenserie veel gebruik gemaakt van nieuwsgierigheid, feitenkennis en gekke weetjes. Jolles (2011) beschrijft dat dit aspect zwaar weegt wanneer je kinderen iets nieuws probeert te leren. Dit zou ook de mate van transfer positief kunnen beïnvloeden – mijn eigen ervaringen als docent beaamen dit.

2.3.2 Hoofdvraag 2

Bovenstaande kwaliteitseisen leiden tot de tweede hoofdvraag van dit onderzoek: Kan er bij de uitvoering van de lessenserie voldaan worden aan de twee kwaliteitseisen of zijn er aanvullingen? Omdat de lessenserie ontworpen is inclusief deze twee kwaliteitseisen, is het vooral belangrijk om bij de uitvoering te onderzoeken of docenten zich houden aan deze eisen en of deze positief te beïnvloeden zijn. Dit leidt tot de volgende deelvragen:

1. Houdt de docent zich aan de activerende didactiek zoals geformuleerd in de lessenserie?
2. Zijn er aanvullingen in de lessenserie die deze activerende didactiek positief kunnen beïnvloeden?
3. Houdt de docent zich aan de feitjeskennis/nieuwsgierigheid opwekken?
4. Zijn er aanvullingen in de lessenserie die deze feitjeskennis positief kunnen beïnvloeden?

3. Onderzoeksmethodiek

3.1 Onderzoeksstrategie: ontwerponderzoek

In hoofdstuk 1 en 2 wordt duidelijk dat het doel van het onderzoek is om – middels proefdraaien – te onderzoeken of de kwaliteitseisen van de lessenserie gewaarborgd blijven en of er sprake is van transfer. De onderzoeksstrategie die hiervoor geschikt is, is ontwerponderzoek, omdat het daarbij gaat om het ontwerp, de ontwikkeling en de evaluatie van een onderwijskundige interventie. De Lange et al. (2010) spreken over drie fases in het ontwerponderzoek. Mijn onderzoek is onderverdeeld in deze fases in bijlage 4.

3.2 Onderzoeksmethodiek van hoofdvraag 1 (transfer)

3.2.1 Deelvragen en deelnemers

Paragraaf 2.2.2 beschreef dat de volgende transfer-elementen gebruikt worden om de mate van transfer te meten:

1. Wat is de toepassingsfrequentie van de geleerde vaardigheid?
2. Wat is de effectiviteit van deze toepassing?
3. Waarom heeft het aanleren van de vaardigheid wel of geen resultaat?

Deze drie elementen worden voor alle 11 vaardigheden van de lessenserie, genoemd in paragraaf 2.1.5, gemeten.

De lessenserie wordt proefgedraaid in twee Havo/Vwo brugklassen, zodat de betreffende docenten de lessen meer dan eenmaal geven. Zij zouden bij één klas het idee kunnen hebben dat de transfer laag is; bij de andere klas kan dit anders zijn. De klassen hebben hetzelfde niveau, zodat dit geen invloed heeft op de meting van de transfer-elementen. Het totaal aantal leerlingen is 48.

3.2.2 Onderzoeksmethoden

Phillips en Stone (2002) noemen negen geschikte manieren om op werkgedragniveau – in paragraaf 2.2.2 is dit begrip verantwoord – metingen uit te voeren om de transfer na een training te evalueren. De volgende vier zijn in te zetten bij de ontwikkelde lessenserie (de overige manieren meten de invloed van trainingen op bedrijfsresultaten): vragenlijsten, observaties, interviews, focusgroepen. Bijlage 5 bevat de theoretische verantwoording van deze voor dit onderzoek gebruikte methoden.

Voor evaluatie is de beginsituatie cruciaal, omdat anders niet te bewijzen valt dat een verandering aan de ontworpen interventie lag (De Lange et al., 2010). Voor het beantwoorden van bovenstaande deelvragen moet dus een methode ontworpen worden dat het gebruik van de vaardigheden van leerlingen voor (de zogenaamde nulmeting) én na de lessenserie meet. Dit verschil kan uitstekend met een vragenlijst onderzocht worden. Volgens Phillips en Stone (2002) zijn

vragenlijsten geschikt om zowel houdingen van mensen te achterhalen als verbeteringen ten behoeve van een training. Kortom, deelvraag 1 en 2 – de toepassingsfrequentie van de geleerde vaardigheid en de effectiviteit van deze toepassing (beide kwantitatieve data) – kunnen hiermee gemeten worden. De betrouwbaarheid van de vragenlijsten is gewaarborgd door bij afname aanwezig te zijn (voor eventuele vragen en controle van het invullen) en de vragen in gemakkelijke bewoordingen te stellen. De validiteit wordt gewaarborgd doordat de vragenlijsten specifiek zijn opgesteld (ze ondervragen letterlijk iedere vaardigheid) en doordat het om kwantitatieve data gaat (makkelijker te vatten in een vragenlijst). Het is echter lastig conclusies te trekken op basis van kwantitatieve gegevens die slechts een klein model van de werkelijkheid weergeven. Het doel van de vragenlijsten is daarom vooral om op basis van de resultaten in gesprek te gaan met docenten en leerlingen zelf.

Het gesprek met leerlingen zal plaatsvinden in een focusgroep. Dit wordt gebruikt om deelvraag 3 te meten – waarom de geleerde vaardigheid wel of geen resultaat heeft (kwalitatieve data). Een idee van iemand kan in een focusgroep gesteund worden door anderen, waardoor objectievere data ontstaan. Het is zelfs mogelijk dat iemand in de focusgroep een verandering opmerkt waaraan een ander nog niet gedacht heeft. De focusgroep zal na de afname van de vragenlijsten plaatsvinden, omdat de antwoorden van de vragenlijsten mede de onderwerpen van de focusgroep bepalen. Wanneer leerlingen in de vragenlijsten aangeven dat ze de weekplanner nooit gebruiken, kan in de focusgroep gevraagd worden hoe deze weekplanner op een effectievere wijze in de lessenserie verwerkt kan worden. In bijlage 6 zijn aandachtspunten voor de afname van een focusgroep te vinden.

Triangulatie van deelvragen 1, 2 en 3 vindt plaats wanneer de mate van transfer tevens vanuit een andere invalshoek gemeten wordt. De docenten die de lessen geven zullen ook een beeld hebben van de mate waarin de leerling het geleerde toe zal passen. Daarom worden interviews gehouden met de zes docenten die de lessenserie geven. Door deze interviews is er meer ruimte voor details. Dit komt de betrouwbaarheid van het onderzoek ten goede. In bijlage 7 zijn de interviewvragen te vinden: er is uitgegaan van de drie deelvragen (en van de vragen uit de vragenlijsten voor leerlingen), met het verschil dat het nu om open vragen gaat zodat er meer ruimte is voor nuancering. De verschillende fases binnen het interview waarvan gebruik is gemaakt, zijn te vinden in bijlage 8.

Bijzondere ethische aspecten waarmee rekening is gehouden bij het gebruik van de vragenlijsten en focusgroep is de ouders van de brugklasleerlingen vooraf informeren over het doel van het onderzoek en de waarborging van de anonimiteit van de leerlingen (brief in bijlage 9). De complete interviews zijn niet opgenomen in dit verslag, omdat dit ingaat tegen ethische aspecten van

praktijkonderzoek (De Lange et al., 2010). Letterlijke citaten zijn wel geanonimiseerd weergegeven. De docenten hebben hiervoor vooraf toestemming verleend.

3.2.3 Verantwoording van de vragenlijsten

Om de drie genoemde transfer-elementen te meten is uitgegaan van vragen die Phillips en Stone (2002) noemen om data van personen te krijgen over de toepassing van een training. Het gaat om de volgende vragen (vrij vertaald uit het Engels):

1. Wanneer paste je toe wat je leerde in dit programma?
2. Wat was het effect van je toepassing?
3. Wat veranderde er na je toepassing?
4. In welke mate?
5. Welk cijfer geef je voor deze verandering?
6. Hoe kwam je bij dit getal?
7. Hoeveel procent van deze vooruitgang is veroorzaakt door de training?

Omdat enkele van deze vragen voor 12-jarigen ingewikkeld zijn is de strekking ervan gebruikt voor het samenstellen van de vragenlijsten (om transfer-element 1 en 2 te achterhalen). Daartoe wordt per aangeleerde vaardigheid de toepassingsfrequentie bevraagd (vraag 1), de effectiviteit (vraag 2) en hoe deze omhoog kan (vraag 3). Vraag 3 luidt “wat heb je nodig om de vaardigheid vaker te gebruiken?” en meet dus eigenlijk ook transfer-element 3. Omdat dit echter een open vraag betreft waarop uiteenlopende antwoorden kunnen komen, is het gebruik van de focusgroep na de vragenlijsten nuttiger om transfer-element 3 te onderzoeken.

De complete vragenlijst voor aanvang van de lessenserie is te vinden in bijlage 10a. Er is gebruikgemaakt van een goede opbouw (makkelijke vragen eerst). De vragenlijst wordt digitaal ingevuld. Er is gebruikgemaakt van een intervalschaal met ongelijke intervallen, zodat achterhaald wordt in welke mate een leerling globaal gezien een vaardigheid toepast. Op die manier kan dat vergeleken worden met het gebruik na afloop van de lessenserie. De leerling vult daartoe zijn of haar mate van gebruik in: nooit, af en toe (eens per maand of minder), geregeld (meer dan eens per maand), vaak (eens per week of meer). Aan de vragenlijst na afloop van de lessenserie (bijlage 10b) worden drie vragen toegevoegd die de leerling bevragen over wat hij/zij van de lessenserie vond. Dit wordt verantwoord bovenaan bijlage 10b.

3.3 Onderzoeksmethodiek van hoofdvraag 2 (kwaliteitseisen)

3.3.1 Deelvragen en deelnemers

De deelvragen naar aanleiding van hoofdvraag 2 zijn:

1. Houdt de docent zich aan de activerende didactiek zoals geformuleerd in de lessenserie?
2. Zijn er aanvullingen in de lessenserie die deze activerende didactiek positief kunnen beïnvloeden?
3. Houdt de docent zich aan de feitjeskennis/nieuwsgierigheid opwekken?
4. Zijn er aanvullingen in de lessenserie die dit aspect positief kunnen beïnvloeden?

Voor het beantwoorden van hoofdvraag 2 spelen de docenten die de lessen geven een rol, evenals ikzelf – als bedenker en bewaker van de kwaliteitseisen.

3.3.2 Onderzoeksmethoden

Uit de deelvragen wordt duidelijk dat het om kwalitatief onderzoek gaat, waarbij het belangrijk is de ideeën van de docent te achterhalen. De specifieke deskundigheid en ook “inside information” van de docent – zij of hij is de enige die de betreffende les geeft – vragen om het gebruik van het interview (De Lange et al., 2010). Een focusgroep is ongeschikt omdat het gevoel zou kunnen ontstaan dat er consensus over verschillende ideeën moet worden bereikt, terwijl in iedere les op een andere manier de activerende didactiek en feitjeskennis positief beïnvloed kunnen worden.

Het interview als onderzoeksmethode scoort relatief laag op betrouwbaarheid en hoog op validiteit. Om de betrouwbaarheid te verhogen – én om een andere invalshoek dan die van de docent te gebruiken en daarmee triangulatie te waarborgen – is het nuttig om tevens observaties te gebruiken. Waar docenten in interviews sociaal wenselijke antwoorden kunnen geven, wordt in observaties het werkelijke gedrag beschreven.

Er is hierbij een ethisch aspect waarmee rekening gehouden is; de docent is vooraf geïnformeerd dat de observaties als basis voor de interviews dienen en niet om de docent te beoordelen. Dit zou de lessen negatief kunnen beïnvloeden.

3.3.3 Verantwoording observatieschema's

Uit de vier deelvragen wordt duidelijk dat voor de observaties twee aspecten van belang zijn: houden de docenten zich aan de activerende didactiek en de feitjeskennis (deelvragen 1 en 3)? En hoe kunnen deze aspecten positief beïnvloed worden (deelvragen 2 en 4)? Het eerste aspect is te observeren door turven: hoe vaak past de docent activerende didactiek toe? Hoe vaak maakt de docent gebruik van feitjeskennis? Na turven kan het resultaat vergeleken worden met het aantal keren dat het element in het lesplan voorkomt. Zo ontstaat een eerste beeld van de mate waarin

deze elementen voorkomen. Ter illustratie: Als les 6 veel turfjes heeft op feitjeskennis en les 1 niet, kan er in het interview met de docent van les 1 besproken worden hoe het lesplan zo aangepast kan worden dat er meer feitjeskennis wordt gebruikt. Voor het turven van de mate van activerende didactiek wordt uitgegaan van de belangrijkste elementen die Melisse (2014) hiervan noemt:

- 1) “verschillende soorten vragen stellen, zoals denkvragen, open vragen etc.”
- 2) “voorkennis activeren”
- 3) “leerlingen opdrachten geven”
- 4) “de relevantie van een opdracht aangeven” (p. 19)

Deelvragen 2 en 4 gaan over de manier waarop activerende didactiek en feitjeskennis positief te beïnvloeden zijn. Hiertoe zal in een ander observatieschema zo objectief mogelijk genoteerd worden op welke wijze de docenten de vijf elementen (vier van activerende didactiek + feitjeskennis) toepast en wat de reacties van leerlingen hierop zijn. Op basis van dit schema worden de zogenaamde *best practises* van de verschillende docenten – de gedragingen in het observatieschema waarop de leerlingen het meest positief hebben gereageerd – verzameld en als aanbevelingen gegeven voor de definitieve lessenserie. De twee observatieschema’s “turflijst” en “best practises” bevinden zich in bijlage 11; de interviewvragen zijn te vinden in bijlage 12.

3.4 Onderzoeksmethoden in schema

Onderverdeeld per deelvraag worden de volgende onderzoeksmethoden gebruikt.

Deelvragen n.a.v. hoofdvraag 1 (transfer):

1. Wat is de toepassingsfrequentie van de geleerde vaardigheid?
2. Wat is de effectiviteit van deze toepassing?
3. Waarom heeft het aanleren van de vaardigheid wel of geen resultaat?

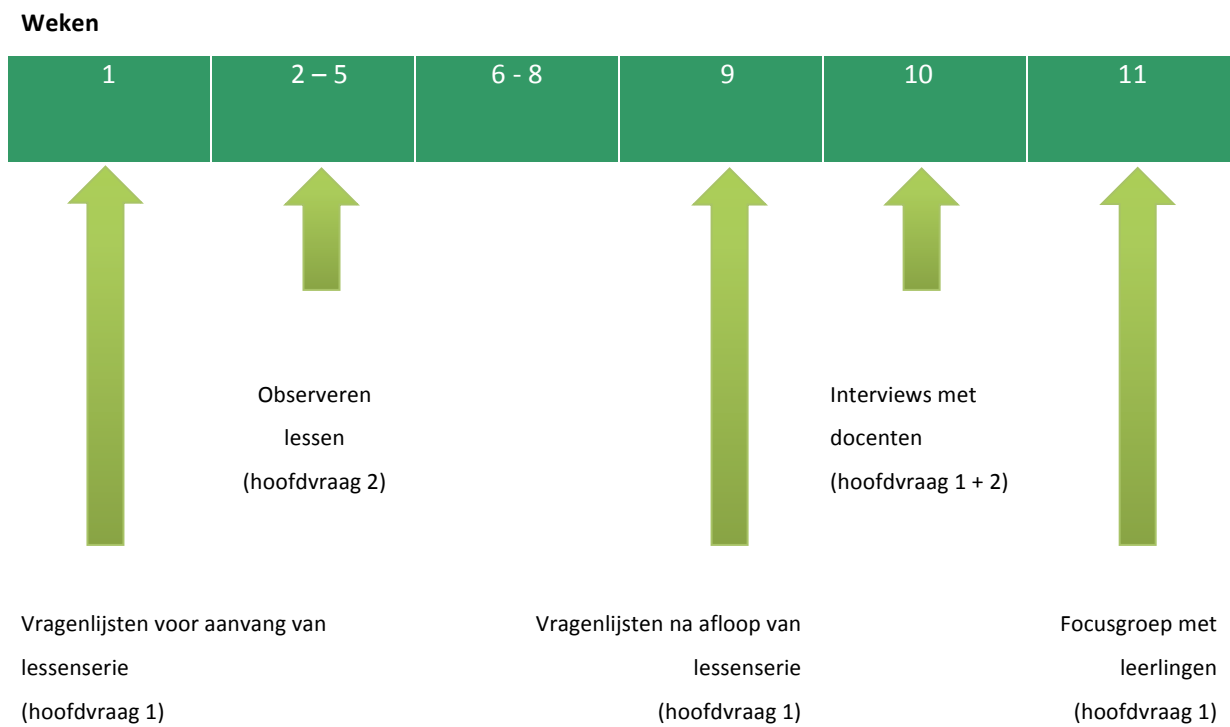
Hiertoe vullen leerlingen vragenlijsten voor aanvang én na afloop van de lessenserie in (deelvraag 1, 2 en 3), worden interviews met zes docenten en een focusgroep onder leerlingen gehouden (deelvraag 3).

Deelvragen n.a.v. hoofdvraag 2 (kwaliteitseisen):

1. Houdt de docent zich aan de activerende didactiek zoals geformuleerd in de lessenserie?
2. Zijn er aanvullingen in de lessenserie die deze activerende didactiek positief kunnen beïnvloeden?
3. Houdt de docent zich aan de feitjeskennis/nieuwsgierigheid opwekken?
4. Zijn er aanvullingen in de lessenserie die dit aspect positief kunnen beïnvloeden?

Hiertoe worden zes lessen geobserveerd en zes docenten geïnterviewd.

Weergegeven in een tijdsschema:

Figuur 3 **Onderzoeksmethoden in schema**

4. Data-analyse en resultaten

4.1 Resultaten en analyse hoofdvraag 1

4.1.1 Inleiding analysemethoden

Om deelvragen 1 en 2 – wat is de toepassingsfrequentie van de geleerde vaardigheid en wat is de effectiviteit van deze toepassing – te beantwoorden is het belangrijk om eerst via kwantitatieve gegevens (de antwoorden van de leerlingen op de vragenlijsten vooraf en achteraf) te achterhalen of er enige mate van transfer is. Dit wordt beschreven in paragraaf 4.1.2. De analyse van deze gegevens vormen echter vooral de basis voor de focusgroep met leerlingen (paragraaf 4.1.3) en de interviews met docenten (paragraaf 4.1.4). Deze paragrafen behelzen de kwalitatieve analyse, deelvraag 3: Waarom het aanleren van de specifieke vaardigheid wel of geen resultaat heeft. Het antwoord hierop geeft aan wat verbeterd kan worden aan de lessenserie.

4.1.2 Resultaten vragenlijsten (deelvragen 1, 2, 3)

De antwoorden op de vragenlijsten voor en na de gegeven lessenserie zijn verwerkt in een multi-criteria tabel, waarvan het begin op de volgende pagina weergegeven wordt (gehele tabel in bijlage 13). De eerste drie kolommen geven de mate van gebruik van de vaardigheden versus leerling-aantal weer (deelvraag 1). Op die manier is – in kolom 8 “verschil leerling-aantal t.o.v. voor lessenserie” – te zien of dit aantal na de lessenserie is toe- of afgenomen.

Deelvraag 2 bevindt zich in de tabel in de grijs gearceerde kolommen “Wat is voor jou het effect van deze vaardigheid? (in cijfer 1-10)”. De kolommen geven de mediaan van deze cijfers weer. Er zijn twee vaardigheden die niet zijn bevraagd in de vragenlijst voor de lessenserie (zorgenbord maken en anders tegen situatie aankijken) en één vaardigheid op een andere wijze (afleiders-in-kaart-tabel maken). Het gaat hierbij niet om vaardigheden maar om oefeningen die een zeker bewustzijn bij leerlingen kunnen creëren. De kans is zeer klein dat leerlingen deze oefeningen eerder gedaan hebben. Omdat deze oefeningen op een andere manier zijn bevraagd in de vragenlijst na afloop van de lessenserie zijn deze in een aparte tabel weergegeven (tabel 1.2, tevens bijlage 13).

Deelvraag 3 is in de vragenlijsten verwoord door per vaardigheid te vragen “Hoe zou dit cijfer voor jou hoger kunnen worden?” Omdat deze vraag veelvuldig met “weet ik niet” is beantwoord, zijn de antwoorden hiervan niet toegevoegd aan de tabel. Wel worden enkele antwoorden besproken in de analyse van de tabellen in de volgende paragraaf. De volledig ingevulde vragenlijsten zijn te vinden in bijlage 14 en 15.

Deel van tabel 1.1 (gehele tabel in bijlage 13) Toepassingsfrequentie en effect van de geleerde vaardigheid a.d.h.v. ingevulde vragenlijsten leerlingen

	Voor lessenserie				Na lessenserie			
	Hoe vaak pas je de vaardigheid toe? (in aantal leerlingen)			Wat is voor jou het effect van deze vaardigheid? (in cijfer 1- 10)	Hoe vaak pas je de vaardigheid toe? (in aantal leerlingen)			
	Af en toe (eens per maand of minder)	Geregeld (vaker dan eens per maand)	Vaak (eens per week of vaker)	Mediaan	Af en toe (eens per maand of minder)	Geregeld (vaker dan eens per maand)	Vaak (eens per week of vaker)	
Maken van een dagplanner	9	8	7	7	17	5	10	
Maken van een weekplanner	9	8	11	7	14	2	8	
Toetsstof opdelen	11	14	16	7	11	13	18	
Ontspannings- oefeningen	10	2	3	7	9	3	3	
Samenvatting van een tekst	10	12	20	8,5	10	14	16	

4.1.3 Analyse vragenlijsten (deelvragen 1, 2, 3) en analyse focusgroep leerlingen (deelvraag 3)

Voor analyse van de twee tabellen is gebruikgemaakt van drie clusters: gelijkblijvers (groengekleurde waarden in tabel), stijgers en dalers (beide geelgekleurd). Per vaardigheid uit deze drie clusters (behalve voor de stijgers) is iedere leerling daarna in de focusgroep gevraagd: hoe kan deze vaardigheid anders in de lessenserie verwerkt worden zodat jij deze vaker gaat gebruiken? Daarom is de beschrijving van deze clusters voor het leesgemak hieronder gebundeld met de antwoorden van de focusgroep.

Omdat leerlingen uit de twee klassen elkaar niet goed kennen en het belangrijk is dat ze vrij kunnen spreken in de focusgroep, zijn er twee focusgroepen gehouden van ieder vier leerlingen. Er is benadrukt dat het doel is de verschillende meningen boven tafel te krijgen. De resultaten zijn weergegeven in tabel 2, waarvan een deel te zien is op pagina 27 (de gehele tabel bevindt zich in bijlage 16). Onderstaande nuttige informatie is hieruit gefilterd.

Gelijkblijvers

Analyse vragenlijsten (a.d.h.v. tabel 1.1 en 1.2):

Het verschil van het aantal leerlingen dat na de lessenserie een vaardigheid wel of niet gebruikt en ook de medianen nemen bij vier vaardigheden (hieronder cursief aangegeven) nauwelijks toe of af. Er is dus geen sprake van transfer.

Focusgroep:

- Over de *ontspanningsoefeningen* geven leerlingen aan dit geslaagd te vinden, maar te kort behandeld. Een jongen opperde dat er te weinig ruimte was; “Waarom worden de tafels niet aan de kant geschoven?” Wanneer deze vaardigheid meer ruimte in het lesplan zou krijgen, zullen leerlingen het daarna vaker toepassen.
- Verschillende leerlingen benadrukken dat het handig zou zijn wanneer je de *weekplanner* moet gebruiken om de toetsweek te plannen. Voor een reguliere week zouden ze het zelf niet toepassen.
- Iedereen vindt dat de opdracht over *samenvatting* teveel leeswerk bevat. Er is behoefte aan een stapsgewijze uitleg van deze vaardigheid, liefst voorafgegaan door een filmpje.
- Over de *leerstrategieën* zijn de meningen verdeeld. Enkele leerlingen hebben behoefte aan extra uitleg. Andere vinden het nuttiger om meer te weten van andermans leerstrategieën. Sommige vonden het nutteloos.

Stijgers

Analyse vragenlijsten (a.d.h.v. tabel 1.1 en 1.2):

- Voor het *maken van een dagplanner* geven 8 leerlingen aan dit na de gegeven lessenserie wel te gebruiken (voor de les: helemaal niet). Deze vaardigheid zal dus in de lessenserie blijven!
- Maar liefst 19 leerlingen geven aan de oefening *afleiders in kaart tabel* nuttig te vinden (tabel 1.2, bijlage ...) en 17 geven het antwoord “een beetje”. Op de open vraag geven 4 leerlingen aan het nuttiger te vinden wanneer dit nog eens wordt geoefend.
- Voor het *opstellen van een leerplan* is de toename van het aantal leerlingen 9. Wel is het effect ervan met 1 punt gedaald (mediaan: van 8 naar 7). Drie leerlingen geven op de open vraag het antwoord dit vaker te moeten doen.
- Hoewel voor de vaardigheid *toetsstof opdelen* de toename van het aantal leerlingen slechts 1 is, is de mediaan voor het effect wel van een 7 naar een 8 gegaan. Is het mogelijk dat de leerlingen die dit al gebruikten door de les het opdelen van toetsstof effectiever vinden?

Focusgroep:

- De meeste leerlingen gaven aan de *afleiders-in-kaart-tabel* zeer nuttig te vinden!
- Over het *opstellen van een leerplan* geven sommige leerlingen aan dit niet nuttig te vinden. Ook geeft een leerling aan hierin meer uitleg van de docent nodig te hebben.
- Leerlingen vinden het *toetsstof opdelen* effectief, maar vinden dat deze opdracht moet komen vóór de opdracht over dagplanner.

Dalers

Analyse vragenlijsten (a.d.h.v. tabel 1.1 en 1.2):

- Voor *mindmap maken* geven 9 leerlingen aan dit na de gegeven les niet meer te gebruiken (voor de les: wel). Het cijfer voor het effect van de mindmap is van mediaan 7 naar een 6 gegaan. Is het mogelijk dat deze les leerlingen gedemotiveerd heeft de mindmap te maken?
- Uit tabel 1.2 blijkt dat er twee keer sprake is van een opmerkelijk laag gebruik en cijfer voor het effect van een vaardigheid: het *zorgenbord maken* (25 vulden “nee” in en cijfer 5,5) en *reageren op 2 situaties* (33 vulden “nee” in en cijfer 5).

Focusgroep:

- Over de les *mindmap* maken zijn alle leerlingen negatief vanwege het vele leeswerk. Ze vinden het aantal vakken in het VO te hoog om een mindmap te maken. Liever zouden ze les krijgen in een *samenvatting*.

- Over het maken van het *zorgenbord* is iedereen negatief. Ze vinden de eerste oefening wel goed – het maakt ze bewuster van stress. Ze opperen dat het nuttiger is om daarna op het bord de oplossingen te inventariseren en het zorgenbord weg te laten.
- Dit geldt ook voor het *reageren op 2 situaties*. In één focusgroep ontstaat het idee om in groepjes van drie of vier deze situaties te bespreken. Dit maakt leerlingen bewuster van andermans reacties en dat is volgens de leerlingen wel leerzaam.

Deel van tabel 2 (gehele tabel in bijlage 16) Samenvatting 2 focusgroepen over effect lessenserie (deelvraag 3)

Mening leerlingen uit focusgroep 1 en 2 Les met bijbehorende vaardigheden	Focusgroep 1: vier leerlingen uit klas A	Focusgroep 2: vier leerlingen uit klas A
Les 1: Plannen doe je zo! Docent: Mevr. L.		
Maken van een dagplanner	Niet besproken	Niet besproken
Maken van een weekplanner	- Meer op toetsweken richten - Zonder tijden weekplanner, want lastig in te schatten	- Alleen voor toetsweken - Onhandig, heb een weekplanner - Maak iedereen een weekplanner - Heb plannen voor de week
Toetsstof opdelen	- Handig, maar met deze opdracht beginnen - Idem	- Eerst deze weekplanner maken

4.1.4 Resultaten en analyse interviews docenten (deelvragen 1, 2, 3)

Omdat dezelfde vragen uit de vragenlijsten aan de docenten zijn gesteld – maar dan in open vorm – voldoet het om per deelvraag de samenvatting van antwoorden weer te geven. Dit is in tabel 3 in bijlage 17 gedaan. De eerste drie kolommen geven de drie deelvragen weer. Kolom 4 is toegevoegd met aanvullende vragen naar aanleiding van bovenstaande analyse van tabel 1.1 en 1.2. Kolom 5 bevat de algemene vraag of de docent iets wil toevoegen aan de les. Tabel 3 is gecodeerd op gemeenschappelijke kernbegrippen (hieronder cursief weergegeven), ideeën die meerdere docenten aanhalen om de transfer van de les te verhogen:

- Drie docenten geven aan *opdrachten beter uit te leggen*. Mevrouw J. zegt over het maken van een zorgenbord: “Nuttiger is het als de docent de verschillende oplossingen op het bord zou inventariseren in plaats van ze dit zelf laten maken”. Mevrouw S. gaf aan de betekenis van enkele voor leerlingen onbekende leerstrategieën uitgelegd te hebben. Meneer W. oppert de kolom “afleider uit jezelf” beter te verklaren.
- Drie docenten stellen voor aan andere vakdocenten te vragen het oefenen van de vaardigheid te *herhalen*. Zo zegt mevrouw K.: “Deze les zie ik als een kennismaking met de mindmap.” Mevrouw L. oppert dat het opdelen van toetsstof door de docenten van de andere zaakvakken op dezelfde manier behandeld moet worden. Mevrouw J. suggereert dat de docent lichamelijke opvoeding de ontspanningsoefeningen zou kunnen herhalen.
- Door twee docenten wordt genoemd om de *opdracht op te splitsen in verschillende stappen*. Mevrouw K. noemt dit voor het maken van de mindmap. Mevrouw S. geeft voor het opstellen van het leerplan de volgende suggestie: “Pak je agenda en onderzoek wat je moet doen voor geschiedenis. Deel nu eerst deze stof in in stukjes. Gebruik dan ten minste drie leerstrategieën en deel dit in met tijden.”
- Ten slotte zijn er praktische ideeën aangedragen (laatste kolom) die in de aanbevelingen in hoofdstuk 5 worden opgenomen.

4.2 Resultaten en analyse hoofdvraag 2

4.2.1 Verantwoording analysemethoden t.b.v. hoofdvraag 2

Hoofdvraag 2 bestaat uit vier deelvragen:

1. Houdt de docent zich aan de activerende didactiek zoals geformuleerd in de lessenserie?
2. Zijn er aanvullingen in de lessenserie die deze activerende didactiek positief kunnen beïnvloeden?
3. Houdt de docent zich aan de feitjeskennis/nieuwsgierigheid opwekken?
4. Zijn er aanvullingen in de lessenserie die dit aspect positief kunnen beïnvloeden?

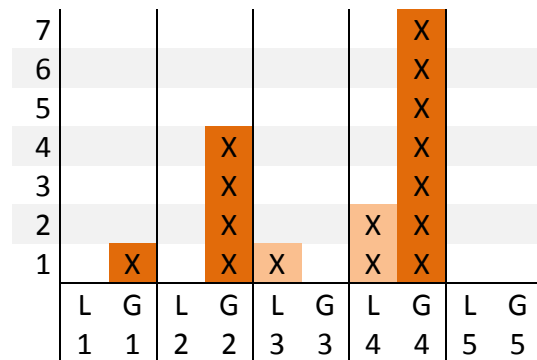
Hiertoe zijn vijf lessen geobserveerd – voor één les was dit roostertechnisch onmogelijk – en zijn de zes docenten geïnterviewd. De ingevulde observatielijsten – turflijsten en *best practises* – zijn te vinden in bijlage 18. In de turflijsten is geteld hoeveel keer de vier verschillende onderdelen binnen de activerende didactiek (zie verantwoording par. 3.3.3) en het onderdeel feitjeskennis er daadwerkelijk in de verschillende lessen plaatsvonden. Deelvraag 1 en 3 kunnen daarmee beantwoord worden. In de volgende paragraaf zijn deze turflijsten verwerkt in histogrammen, zodat het geturfde gemakkelijk te vergelijken is met de hoeveelheid activerende didactiek en feitjeskennis in het lesplan zelf én ook het geturfde van de lessen onderling vergeleken kan worden.

Paragraaf 4.2.3 geeft vervolgens de *best practises* weer uit de andere observatielijsten. Dit zijn de momenten waarop de docent activerende didactiek en feitjeskennis toepast waarop leerlingen positief reageren. Wat deed de docent precies? Op basis daarvan kunnen aanbevelingen gegeven worden voor de definitieve lessenserie. De analyses van beide observaties vormen tevens de basis voor de interviews met docenten, waarin de vraag centraal staat: hoe vindt de docent dat de activerende didactiek en feitjeskennis positiever te beïnvloeden is? De analyse van deze interviews is te vinden in paragraaf 4.2.4.

4.2.2 Resultaten en analyse observatieschema 1 – *turflijsten* (deelvraag 1 en 3)

Histogrammen 1 t/m 5 *Frequentieverdelingen activerende didactiek (4 onderdelen) en feitjeskennis*

1. Activerende didactiek: Stelt verschillende soorten vragen

Legenda:

L1 = Aantal keer verwerkt in lesplan van les 1

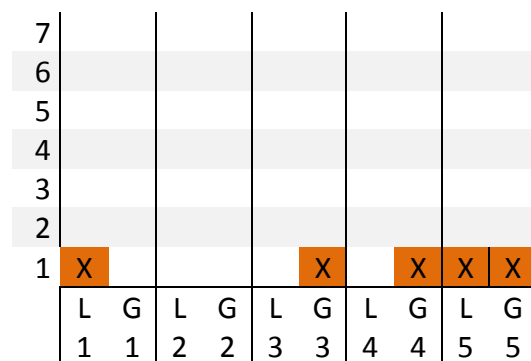
G1 = Aantal keer geturfd in observatie van les 1

L2 = Aantal keer verwerkt in lesplan van les 2

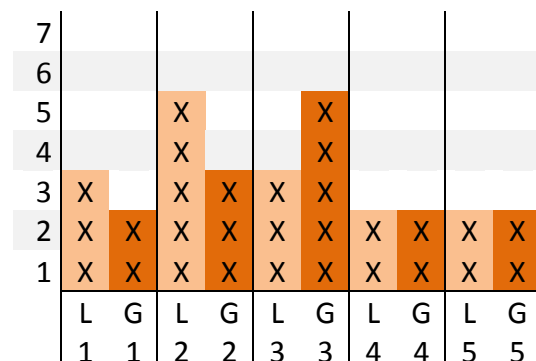
G2 = Aantal keer geturfd in observatie van les 2

Etc.

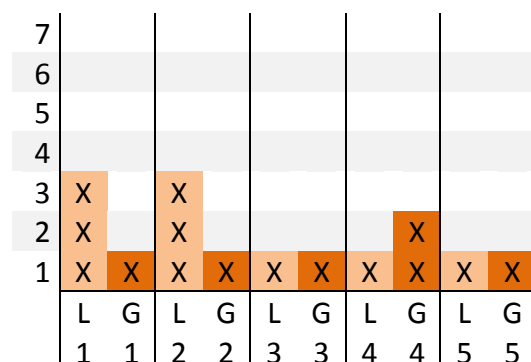
2. Activerende didactiek: Activeert voorkennis

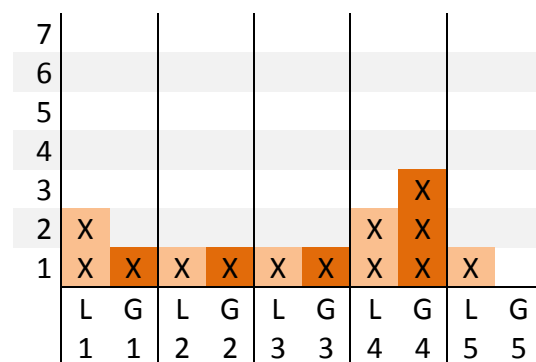
3. Activerende didactiek: geeft leerlingen een opdracht

4. Activerende didactiek: geeft relevantie van de opdracht aan

5. Gebruikt feitjeskennis/nieuwsgierigheid opwekken

In ieder histogram wordt per onderdeel activerende didactiek en feitjeskennis weergegeven: in de eerste kolom het aantal keer dat het onderdeel in het lesplan is verwerkt (L1), in de tweede kolom het aantal keer dat dit onderdeel is geturfd in de observatie van dezelfde les (G1).

Uit de histogrammen blijkt dat Meneer H. (les 3) en meneer W. (les 4) op ieder onderdeel *dezelfde frequentie of hoger* scoren dan in het lesplan beschreven. Meneer W. scoort daarnaast op twee punten opvallend hoog: *stelt verschillende soorten vragen* en *feitjeskennis*. Dit aspect komt terug in de *best practises* en het interview met meneer W.

Mevrouw L. (les 1) en mevrouw J. (les 2) scoren op drie onderdelen lager dan in het lesplan, maar stellen wel beide verschillende vragen (hoewel niet in het lesplan beschreven). In de interviews zal deze docenten gevraagd worden waar dit aan zou kunnen liggen en hoe dit hoger zou kunnen worden.

Mevrouw K. (les 5) lijkt zich behalve op één onderdeel (*stelt verschillende soorten vragen*) op alle onderdelen aan het lesplan te houden. Wel valt op dat het lesplan van les 5 op alle onderdelen een lage frequentie telt; dit zal aangepast moeten worden. Mevrouw K. wordt gevraagd of zij hier goede ideeën over heeft.

Wat ten slotte opvalt is dat er twee onderdelen zijn die slechts in twee lesplannen voorkomen: *stelt verschillende soorten vragen* en *activeert voorkennis*. Dit wordt meegenomen in de aanbevelingen voor de definitieve lessenserie.

4.2.3 Resultaten en analyse observatieschema 2 – *best practises* (deelvragen 2 en 4)

Omdat de observatie van *best practises* als doel heeft deelvragen 2 en 4 te beantwoorden – wat zijn de aanvullingen in de lesplannen zodat de activerende didactiek en de feitjeskennis verhoogd worden – geeft tabel 4 alleen de gedragingen van de docenten weer die níét al genoemd staan in de lesplannen. Het begin van de tabel bevindt zich op de volgende pagina (gehele tabel in bijlage 19).

Deel van tabel 4 (gehele tabel in bijlage 19) Best practises docenten m.b.t. activerende didactiek en feitjeskennis (deelvragen 2 en 4)

Les / docent	Onderdeel	Gedrag docent	Reactie leerlingen	Aanvullingen in lesplan
Les 3: Wij zijn een leuke groep Docent: meneer H.	Geeft leerlingen een opdracht (act. didactiek)	Introduceert opdracht formulier 1 (Op gevoelens trappen) en 3 (reageren op 2 situaties) door deze eerst voor te lezen.	Leerlingen weten wat ze te doen staat in deze opdrachten.	Formulier 1 en 3 worden eerst voorgelezen.
Les 4: Af van je afleiders Docent: meneer W.	Stelt verschillende soorten vragen (act. didactiek)	Na de Marshmellow-film: "Wat hebben we net gezien? Wat gebeurde er bij de kinderen? Wat moet je doen als je iets heel graag wilt en het mag niet?"	Jongen omschrijft nauwkeurig wat de film liet zien. Meisje vult hem aan met een voorbeeld.	Na de film verschillende soorten vragen stellen.

4.2.4 Resultaten en analyse interviews (deelvraag 1 t/m 4)

De antwoorden van de docenten op de vier interviewvragen zijn samengevat weergegeven in de eerste vier kolommen van tabel 5 in bijlage 20. Er is in kolom 5 een extra vraag toegevoegd aan de hand van de bovenstaande analyses van de observaties. De tabel is gecodeerd op de kernbegrippen (cursief gedrukt): vier onderdelen activerende didactiek en één onderdeel feitjeskennis. Dit levert de volgende resultaten op:

- *De relevantie van de verschillende opdrachten* kan beter uitgelegd worden: twee docenten noemden dit een knelpunt. Meneer H. geeft over de opdracht “wat doe je met negatieve emoties?” aan om de relevantie middels een powerpoint te verduidelijken.
- *De feitjeskennis/nieuwsgierigheid aanwakkeren* kan volgens vier docenten in de lesplannen omhoog. Zo oppert meneer W.: “voeg het bekende filmpje toe waarin de kijkers het aantal keer overgooien van een basketbal moeten tellen waardoor ze een dansende gorilla niet zien” als afsluiter, zodat de leerlingen een feit leren over focus versus afleiding. Meneer H. geeft aan dat de docent een aantal grappige voorbeelden kan geven bij het spel met briefjes met drie beweringen, waarvan één niet waar is. Kan dit in het lesplan explicieter worden beschreven?
- *Verschillende soorten vragen stellen* wordt door vier docenten genoemd ter verbetering. Twee keer wordt er geopperd om de les met open vragen in plaats van een filmpje te beginnen, zoals “waar denk je aan als je het woord impulsbeheersing hoort?” (meneer W.)
- Twee keer wordt genoemd *het activeren van voorkennis* meer in de lesplannen te verwerken. Mevrouw L. stelt voor de opdracht over weekplanner te beginnen met: “hoe zag jullie weekplanner eruit op de basisschool?” Mevr. S. suggereert om de les over leerstrategieën te beginnen met: “Waar ging de les over plannen en organiseren ook alweer over?”.

5. Conclusies, aanbevelingen en discussie

5.1 Conclusies en verklaring

5.1.1 Conclusies hoofdvraag 1

Hoofdvraag 1 luidt: Welke onderdelen van de lessenserie leveren transfer op en in welke mate? Met *transfer* wordt bedoeld “het gebruiken en toepassen van het geleerde” (Nelissen, 2007, p. 12). Uit de analyse van de onderzoeksresultaten in paragraaf 4.1 blijkt de kwalitatieve analyse van deelvraag 3 de grootste rol te spelen. Met andere woorden: hoe kan het lesplan zo aangepast worden dat de transfer van de vaardigheden erin verhoogd wordt? In de conclusies hieronder wordt dit beschrijvend – niet in harde resultaten – weergegeven. Antwoorden op de deelvragen zijn daarbij voor de verschillende vaardigheden weergegeven, geclusterd per les.

Les 1 “Plannen doe je zo!”:

Deze les heeft een vaardigheid die veel transfer oplevert (*dagplanner*) en een vaardigheid waarbij dit in lichte mate zo is (*toetsstof opdelen*). Dit laatste moet als eerste opdracht worden gegeven binnen de les. De leerlingen geven aan de *weekplanner* niet te gebruiken na de lessenserie: dit blijkt alleen nuttig te zijn als het om een toetsweekplanner gaat.

Les 2 “Less stress!”:

De *ontspanningsoefeningen* moeten een grotere plek innemen – zowel fysiek (tafels aan de kant) als in aantal – dan zullen leerlingen dit ook na school gebruiken. De opdracht over het *zorgenbord* levert geen transfer op. Zowel leerlingen als docent vinden het nuttiger wanneer de docent de verschillende oplossingen voor stress (naar aanleiding van opdracht 1) op het bord zou inventariseren.

Les 3 “Wij zijn een leuke groep”:

De oefening *reageren op 2 situaties* levert geen transfer op: leerlingen geven aan om in groepjes van drie of vier deze situaties te bespreken. Dit maakt leerlingen bewuster van andermans reacties en dat is volgens de leerlingen wel leerzaam. De docent oppert om de onderwerpen van deze opdracht meer op de beleefwereld van de leerling toe te spitsen.

Les 4 “Af van je afleiders”:

Deze les levert transfer op, want de meeste leerlingen gaven aan de *afleiders-in-kaart-tabel* vaker te gaan gebruiken. De kolom “afleider uit jezelf” zal beter uitgelegd moeten worden.

Les 5 “Map your mind!”:

Over deze les is de transfer negatief, vanwege het onderwerp en het vele leeswerk. Liever zouden leerlingen les krijgen in het maken van een *samenvatting*. De docent oppert dat de uitleg moet worden opgedeeld in verschillende stappen en er eerst goed moet worden ingegaan op het maken van een samenvatting (filmpje!).

Les 6 “Eerste hulp bij leren”:

De meningen over de mate van transfer van *leerstrategieën* zijn verdeeld. Enkele leerlingen hebben behoefte aan extra uitleg van enkele strategieën. De docent beaamt dit. Andere vinden het nuttiger om meer te leren van andermans leerstrategieën. Het opstellen van het *leerplan* levert lichte mate van transfer op; er wordt voorgesteld meer (stapsgewijze) instructie van de docent hierin te verwerken.

Ten slotte wordt over de vaardigheden in les 1, 2 en 5 genoemd dat deze meerdere malen in het jaar geoefend moeten worden in andere vakken om meer transfer op te leveren!

5.1.2 Conclusies hoofdvraag 2

De antwoorden op hoofdvraag 2 – Kan er bij de uitvoering van de lessenserie voldaan worden aan de twee kwaliteitseisen of zijn er aanvullingen? – en bijbehorende deelvragen zijn eveneens samengevat per les (waarbij de onderdelen binnen activerende didactiek en feitjeskennis cursief zijn weergegeven). Deze antwoorden volgen uit de analyses in paragraaf 4.2.

Les 1 “Plannen doe je zo!”:

Hoewel de docent zich niet aan alle onderdelen van *activerende didactiek* en *feitjeskennis* uit het lesplan houdt, heeft zij goede ideeën voor positieve beïnvloeding ervan. Zo stelt zij voor de opdracht over weekplanners te beginnen met “hoe zag jullie weekplanner eruit op de basisschool?” (*activeren voorkennis*). Om de *relevantie van de les* duidelijker te maken kan de les beginnen met de aanvulling: “Van goed plannen gaan je cijfers omhoog!”

Les 2 “Less stress!”:

Hoewel de docent zich op drie onderdelen niet aan het lesplan houdt, stelt zij *meer vragen* dan in het lesplan verwerkt is, zoals het vragen naar oplossingen voor stress. De *relevantie aangeven van de opdrachten* mag meer in het lesplan verwerkt worden. Ook de *feitjeskennis* kan omhoog: zo kan de les beter begonnen worden met enkele vragen over stress om daarna enkele gevolgen ervan te benoemen.

Les 3 “Wij zijn een leuke groep”:

In deze les doet de docent meer op de verschillende onderdelen *activerende didactiek* dan aangegeven in het lesplan. Formulier 1 en 3 worden voorgelezen door de docent (*geeft leerlingen een opdracht*), waardoor de leerlingen de opdracht goed begrijpen. Voor de opdracht “reageren op 2 situaties” kan in het lesplan meer de *relevantie van de opdracht* benoemd worden. Als *feitjeskennis* wordt de aanvulling genoemd een aantal grappige voorbeelden te geven bij het spel met briefjes met drie beweringen.

Les 4 “Af van je afleiders”:

In deze les worden de onderdelen binnen de *activerende didactiek* door de docent veelvuldig toegepast, vooral het *stellen van verschillende soorten vragen*. Dit is met name effectief voor en na de film. Verder is het verhelderend wanneer bij de afleiders-in-kaart-tabel een voorbeeld wordt gegeven van iedere kolom (*geeft leerlingen opdracht*). De docent *activeert voorkennis* door na de film een bruggetje te maken naar het lesonderwerp. Ten slotte zet hij *feitjeskennis* uitstekend in door de term impulsbeheersing goed uit te leggen en daarna voorbeelden ervan te geven. De docent stelt voor om de les af te sluiten door als *feitjeskennis* een filmpje over focus versus afleiding toe te voegen.

Les 5 “Map your mind!”:

In deze les houdt de docent zich op één onderdeel na goed aan de verschillende onderdelen, maar deze zijn minimaal in het lesplan verwerkt. Wanneer de opdrachten meer stapsgewijs worden uitgelegd, kan de docent ook beter *verschillende soorten vragen stellen* zoals “wat is het hoofdonderwerp van de samenvatting?” De *relevantie van de opdracht* kan omhoog door het maken van een samenvatting te koppelen aan het voorbereiden van de toetsweek. Als *feitjeskennis* kan toegevoegd worden: de les starten met op de beamer zowel een samenvatting in tekst als een mindmap en de leerlingen te vragen wat effectiever is.

Les 6 “Eerste hulp bij leren”:

Deze les is niet geobserveerd. In het interview draagt de docent goede ideeën aan: *meer vragen stellen* kan door een bruggetje tussen opdracht 1 en 2 te maken met de vraag: “wat zouden deze leerstrategieën te maken kunnen hebben met het plannen van je huiswerk of de toetsweek?” Om de *voorkennis te activeren*, kan de les beginnen met “waar ging de les over plannen en organiseren ook alweer over?” en bij aanvang van de opdracht over leerstrategieën eerst de vraag stellen: welke

leerstrategieën gebruik je nu al voor wiskunde? En voor Frans? De *feitjeskennis* aan het begin van de les kan prikkelender.

5.1.3 Verklaring conclusies a.d.h.v. theorie

Opvallend is dat de les waarin de docent zich het meest inzet op de onderdelen activerende didactiek – les 4 over afleiders – de transfer hoog is. De lessen waarbij het minst sprake is van activerende didactiek – de les over mindmap en less stress – leveren weinig transfer op. Hoewel er meerdere aspecten meespelen, lijkt het erop – zoals in paragraaf 6.2 al voorspeld is – dat het gebruik van activerende didactiek zorgt voor meer transfer.

Om transfer te verhogen wordt meerdere malen *het herhalen van de oefening* genoemd. In paragraaf 1.4 werd dit aspect in de theorie al benoemd: voor het trainen van de EF is het nodig dat er veel oefening met hulp van docenten en ouders plaatsvindt (Guare et al., 2015). Verder wordt in paragraaf 2.1.1 genoemd dat “instructie- en oefenmogelijkheden” een grote rol spelen bij de ontwikkeling van EF (Cooper-Kahn & Foster, p. 31). Ook dit komt terug in de conclusies: Zowel docenten als leerlingen geven over verschillende vaardigheden aan dat deze beter *uitgelegd* moeten worden, waarbij het maken van een *stappenplan* meer dan eens wordt genoemd.

Aan de ene kant is er dus de activerende didactiek – leren door zelf doen – als kwaliteitseis van de lessenserie; aan de andere kant is het voor het ontwikkelen van de EF belangrijk dat leerlingen instructie van de docent krijgen. Hoewel dit elkaar tegen lijkt te spreken kan dit naast elkaar bestaan, namelijk door de docent *door het stellen van verschillende soorten vragen* (een vorm van activerende didactiek) een instructie vorm te laten geven! De effectiviteit hiervan bewijst de les over afleiders. Uit de histogrammen (paragraaf 4.2.2) blijkt echter dat het stellen van vragen slechts in twee lesplannen voorkomt. Het is daarom cruciaal dat dit aspect meer in *alle* lesplannen verwerkt wordt.

5.2 Praktische aanbevelingen

De praktische aanbevelingen zijn gebundeld in de voorlopig definitieve lessenserie in bijlage 21. De zes lesplannen zijn zo aangepast dat bovenstaande conclusies – gericht op een hogere mate van transfer van de aangeleerde vaardigheden én beter gericht op de twee gestelde kwaliteitseisen – erin zijn verwerkt. Verder zijn ook de praktische aanbevelingen uit tabel 3 in bijlage 17 (vraag 5) toegevoegd. Ten slotte zijn de hierboven genoemde algemene aanbevelingen toegevoegd: stapsgewijze uitleg en het stellen van verschillende soorten vragen. Toevoegingen zijn aangegeven in rode letters. Een wijziging (zoals de volgorde van opdrachten) is aangegeven in groene letters. Deze voorlopig definitieve lesplannen vormen de aanbevelingen aan mijn school. Voorlopig, omdat ik

geloof in kleine stappen en de hieronder genoemde aanbevelingen voor vervolgonderzoek de lessenserie verder kunnen perfectioneren!

5.3 Discussie

5.3.1 Bijdrage aan praktijkontwikkeling

Wat draagt de (voorlopig) definitieve lessenserie bij aan praktijkontwikkeling? De lessenserie heeft als doel de EF van leerlingen te trainen en daarmee de overstap PO-VO te verlichten. Zowel op onze als op andere scholen kunnen alle brugklasleerlingen aan het begin van het schooljaar de lessenserie krijgen; door de geringe voorbereidingstijd is deze gemakkelijk in te zetten. Het is zelfs mogelijk dat leerlingen aan het einde van groep 8 de lessen al krijgen, wat als bijkomend voordeel heeft dat de lessen door minder verschillende docenten gegeven worden en het daarom gemakkelijker is voorkennis op te halen (omdat de volgorde van de lessen dan vastligt).

De lessenserie levert een bijdrage aan Passend Onderwijs waarbij het belangrijk is zoveel mogelijk leerlingen in de klas goed onderwijs te geven. Deze preventieve interventie heeft als doel te voorkomen dat leerlingen uitvallen op andere gebieden. De mogelijke resultaten zijn:

- dat leerlingen meer hulp krijgen op het gebied van leren leren en op sociaal-emotioneel vlak, waardoor ze de overstap naar VO gemakkelijker vinden.
- dat mentoren de onderwerpen uit de lessenserie kunnen overslaan en meer toekomen aan oefeningen ten behoeve van de groepsdynamiek en individuele gesprekken met leerlingen.
- het zorgteam te ontlasten, omdat minder brugklasleerlingen de school als onveilig ervaren.
- dat leerlingen in de tweede en derde klas minder met planningsproblemen kampen – mits de onderdelen uit de lessenserie gedurende de brugklas herhaald worden.
- dat er minder afstroom is naar het vmbo en speciaal onderwijs

Uiteraard is het voor de mate van deze resultaten van groot belang dat docenten zich aan het lesplan houden. Verder speelt de groepsdynamiek een grote rol en de herhaling van het oefenen van de vaardigheden gedurende het jaar (in reguliere vakken).

5.3.2 Deficiënties onderzoek en vervolgonderzoek

Normale variatie van EF is er bij alle kinderen. Omdat de lessenserie zich in het rode gebied van het “Three Tier-Model” (Greenwood et al., 2008) bevindt en dus een preventieve maatregel is, speelt de lessenserie niet in op deze verschillen. Aan de ene kant is dat een tekortkoming van het onderzoek. Aan de andere kant is de lessenserie een eerste kleine stap in het trainen van EF, waarbij rekening gehouden is met de organisatie (een school met veel brugklassen die meer preventieve maatregelen wil). Het is een begin van “change the system so we can all fit”, zoals de illustratie aan de voorzijde

laat zien. In een volgende stap kan onderzocht worden welke lessen binnen de lessenserie nuttig zijn voor welke kinderen, waardoor ook de transfer hoger zou kunnen uitvallen.

In paragraaf 2.1.2 werd genoemd dat het trainen van EF volgens Dawson en Guare (2012) op drie manieren kan. Voor dit onderzoek is alleen de tweede manier gebruikt (instructiestrategieën). De eerste manier – docenten of ouders maken aanpassingen in hun instructies, interacties, de fysieke omgeving, aard van de taak – toevoegen aan het onderzoek zou dit te veelomvattend gemaakt hebben (en meer binnen de afstudeerrichting begeleiden laten vallen). Er zou in dat geval echter meer sprake zijn van een systeemgerichte benadering, waardoor dit voor vervolgonderzoek interessant is. Voor de conclusies betekent deze beperking bovendien: het is mogelijk dat een leerling die aangeeft dat er transfer optreedt voor een bepaalde vaardigheid, tevens ondersteuning thuis krijgt in het trainen van EF. Dan lijkt het alsof deze leerling vaker een dagplanner gebruikt door de lessenserie terwijl dit ook thuis geoefend kan zijn.

6. Reflectie Master

Verwijderd voor online versie

Literatuur

- Bakker, C. & Deinum, J.F. (2002). Activerende didactiek: een actief lerende leerling in de klas. *Levende talen tijdschrift*, 3 (3), 3-10.
- Barkley, R.A. (2012). *The Executive Functions: What They Are, How they Work, and Why they Evolved*. New York: Guilford Press.
- Cooper-Kahn, J. en Foster, M. (2015). *Executieve functies versterken op school: Een praktische gids voor leerkrachten* (2e druk). Amsterdam: Hogrefe.
- Dawson, P. en Guare, R. (2012). *Executieve functies bij kinderen en adolescenten: Een praktische gids voor diagnostiek en interventie* (3e druk). Amsterdam: Hogrefe.
- Deci, E.L. & Ryan, R.M. (1985). *Intrinsic motivation and self-determination in human behavior*. New York: Plenum.
- Dekker, S. & Jolles, J. (2016). Leer het brein kennen! Op basis van neuropsychologische inzichten werken aan het doelgericht gedrag van leerlingen. *Bij de les*, 12(1), 34-37.
- Greenwood, C.R., Kratochwill, T.R. & Clements, M. (2008). *Schoolwide prevention models. Lessons learned in elementary schools*. New York/London: The Guilford Press.
- Guare, R., Dawson, P., & Guare, C. (2015). *Slim maar...Pubereditie: Help adolescenten hun talenten benutten door hun executieve functies te versterken* (2e druk). Amsterdam: Hogrefe.
- Hammerton, M. (1987). Transfer of training. In: R.L. Gregory *The Oxford Companion to the Mind*. Oxford: Oxford University Press.
- Jolles, J. (2011). *Ellis en het verbreinen: Over hersenen, gedrag & educatie* (2e herz. druk). Amsterdam: Neuropsych.
- Kessels, J.W.M., & Smit C.A. (1995). *Opleiders in organisaties: Activerende werkvormen voor groepen*. Deventer: Kluwer.
- Kirkpatrick, D.L. (1998). *Evaluating training programs: The four levels*. San Francisco: Berret-Koehler.
- Lange, R. de, Schuman, H. & Montesano Montessori, N. (2010). *Praktijkgericht onderzoek voor reflectieve professionals*. Antwerpen: Garant.
- Melisse, R. (2014, februari). Activerende didactiek: meerwaarde voor leerling en leraar. *Sardes Speciale Editie*, 14, 18-20.
- Mentormethode (2017-2018). Gouda: de Goudse Waarden
- Nelissen, J.M.C. (2007). Recent onderzoek naar transfer. *Panama Post. Reken-wiskundeonderwijs: onderzoek, ontwikkeling, praktijk*, 26(1), 11-18.
- Paternotte, A. (2011). Dat moet hij toch kunnen, *Balans Magazine*, 24(7), 46-47

- Phillips, J.J. & Stone, R. D. (2002). *How to measure training results: A practical guide to tracking the six key indicators*. New York: McGraw-Hill.
- Pruis, E. (30 november 2012). *De waarde van waarden* [blog post]. Geraadpleegd op 10 oktober 2015, <https://nvo2leren.wordpress.com/2012/11/30/de-waarde-van-waarden>
- Reflectiecyclus van Korthagen. (2018). In *Wikipedia*. Geraadpleegd op 20 april 2018, https://nl.wikipedia.org/wiki/Reflectiecyclus_van_Korthagen
- Ryan, R.M. & Deci, E.L. (2000). Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development, and well-being. *American Psychologist*, 55(1), 68-78
- Schulte, J. (2012). *Breingeheimen, emotioneel intelligent: je brein, zelfkennis en beter omgaan*. Lelystad: Princep Educatief.
- Schulte, J. (2012). *Breingeheimen, Leuker, slimmer, makkelijker en sneller leren: Studievaardigheden voor het voortgezet onderwijs I* (4e druk). Lelystad: Princep Educatief.
- Schulte, J. (2010). *Breingeheimen, Leuker, slimmer, makkelijker en sneller leren: Studievaardigheden voor het voortgezet onderwijs II* (4e druk). Lelystad: Princep Educatief.
- Schulte, J. (2013). *Breingeheimen, Leuker, slimmer, makkelijker en sneller leren: Studievaardigheden III*. Lelystad: Princep Educatief.
- Smidths, D. & Huizinga, M. (2017). *Gedrag in uitvoering: over executieve functies bij kinderen en pubers* (herz. ed.). Amsterdam: Uitgeverij Nieuwezijds.
- Steenman, J. (2015). *Starttoets Jolien Steenman*. Tilburg: starttoets 2015-2016.
- Steenman, J. (2017). *Beroepsproduct 3*. Tilburg: beroepsproduct 2017-2018.
- Zimmerman, S. (2015). Time to change the system. Geraadpleegd op 1 november 2015, <http://unearthedcomics.com/comics/time-to-change-the-system/>

Bijlage 1: Achtergrond EF

De EF worden in sommige literatuur in twee groepen ingedeeld; de denkvermogens (zoals plannen) en de emotionele vermogens (zoals gedragsregulatie). Er wordt echter ook in onderzoek aangetoond dat deze twee vermogens in het echte leven nooit gescheiden voorkomen. Barkley (2012) legt dit als volgt uit:

Het koude executieve breinnetwerk van werkgeheugen, planning, probleemoplossing en vooruitblikken kan voor het “wat, waar en wanneer” zorgen bij doelgerichte actie, maar het is het “warme” netwerk, dat voor het ‘waarom’ zorgt, ofwel het in de eerste plaats kiezen voor een doel en de benodigde motivatie om het te bereiken. (p. 26)

Zwakke executieve functies is geen diagnose. Wel hangt het samen met enkele ontwikkelingsstoornissen, zoals ADHD, Autismespectrumstoornissen en leerstoornissen (Cooper-Kahn & Foster, 2015). Maar ook stress kan zorgen voor EF die niet goed werken – kinderen ervaren een docent die geen goede feedback geeft bijvoorbeeld al als stress (Cooper-Kahn & Foster, 2015).

Bijlage 2: Oorspronkelijke lessenserie

De oorspronkelijke EF-training bestaat uit acht lessen:

1. *Introductieles – werking van het brein*
Wat gebeurt er in je brein tijdens de puberteit? Om de werking van het brein zoveel mogelijk te koppelen aan het leven van de leerling is deze les over de puberteit gekozen. De les start met zaken die het meest veranderen in de hersenen, de executieve functies worden hier genoemd. Zo kunnen de leerlingen deze koppelen aan de vervollessen. Les 4 van hetzelfde thema heet “Je brein organiseren”. Hierin kunnen leerlingen oefenen met plannen; het lesrooster en huiswerk in hun agenda schrijven (Schulte, 2010, p. 12-14, 18-20).
2. *Plannen en organiseren – tijdmanagement*
Smidths en Huizinga schrijven dat het voor efficiënt plannen nodig is om “een doel te kunnen stellen, een stappenplan te maken om dit doel te kunnen bereiken, de stappen uitvoeren” (2017, p. 75). Dit wordt veelvuldig geoefend in deze les. Uit de mentormethode is een deel genomen over het maken van een week- en dagplanner, maar ook het onderdeel waarin leerlingen het leren van een toets opdelen in stukjes met ingeschatte tijden (mentormethode, p. 104-108).
3. *Emotieregulatie – emoties sturen*
Om een evenwicht tussen *sociaal-emotioneel* en *leren leren* te bereiken is er gekozen voor twee lessen op het gebied van emotieregulatie. De eerste les concentreert zich op stress en angst. De leerlingen leren het G-schema in te vullen. Daarna wordt leren en stress aan elkaar gekoppeld. Er wordt afgesloten met ontspanningsoefeningen. Door dit laatste aspect worden leerlingen zich bewust van het effect van bewegen op stress (Schulte, 2010, p. 88-91).
4. *Emotieregulatie – emoties sturen*
Deze les heet “Leren, emoties, Facebook, plannen en meer”. In deze les worden emoties aan leren gekoppeld en komt het thema facebook-stress voorbij. De ambulant begeleider gaf namelijk aan dat het gebruik van social media mogelijk een rol kan spelen bij het ontwikkelen van schoolangst (Schulte, 2013, p. 16-18).
5. *Inhibitie – impulsen kunnen onderdrukken*
Deze les begint met een opdracht uit *Leer het brein kennen* om leerlingen hun zogenaamde afleiders – van buitenaf (een telefoon) of van binnenuit (bepaalde gedachten) – in kaart te laten brengen. Deze zetten ze in een schema dat bestaat uit 4 kolommen: “waardoor word je afgeleid?”, “wanneer word je afgeleid?”, “komt deze afleider vanuit jezelf?”, “wat kun je doen tegen deze afleider?” (Dekker en Jolles, 2016). De docent praat met leerlingen over mogelijke oplossingen. In de rest van de les wordt een bruggetje gemaakt naar het volgende onderwerp – het werkgeheugen, het leren van woordjes (omdat de volgende les te vol is). In de huidige mentormethode staat hierover een geschikt, kort hoofdstuk met de kaartjes/afdek/flapmethode en het actief lezen van teksten (mentormethode, p. 55-57).
6. *Werkgeheugen – actief informatie gebruiken*
Kinderen waarvan het werkgeheugen niet goed functioneert, zijn nieuwe informatie snel weer kwijt. Het helpt hierbij om associaties te maken in een mindmap (Smidths en Huizinga, 2017, p. 126). Deze les gaat daarover. De leerlingen doen de opdracht in les 3,

namelijk een samenvatting van een hoofdstuk maken in een mindmap. Ze maken daarbij gebruik van de tips voor het maken van een mindmap in les 2. Ze leren op deze manier niet alleen een mindmap te maken, maar ook een *samenvatting* van een tekst te schrijven, waarvoor ook het werkgeheugen nodig is! (Schulte, 2010, p. 104-109)

7. *Gedragsevaluatie – bewust zijn van wat je doet*

Er is gekozen voor een les uit het thema “Emoties herkennen en begrijpen”, omdat het niet alleen gaat over de manier waarop je je tegenover anderen gedraagt, maar omdat het tevens oefeningen geeft om de leerlingen hun eigen emoties beter te leren reguleren. Het maakt dus bewust van eigen gedrag en koppelt dit aan emoties (Schulte, 2012, p. 41-48).

8. *Flexibiliteit – aanpassen van gedrag of gedachten*

Het aanpassen van gedrag of gedachten kan alleen als je er zelf bewust van wordt. Deze les maakt leerlingen bewust van hun slechtste en beste eigenschappen en vooral hoe ze negatieve reacties op hun slechte eigenschappen kunnen voorkomen en daarmee gedrag kunnen verbeteren (Schulte, 2012, p. 33-36).

De complete lessen zijn op te vragen bij de auteur van dit PGO.

Bijlage 3: Herziene EF-training

De herziene EF-training bestaat uit de volgende 6 lesplannen. Boven iedere les staat tussen vierkante haken genoemd welke EF de basis vormt van de les (uiteeraard is dit niet in de lesplannen te vinden die aan docenten worden gegeven, omdat dit niet ter zake doet). De formulieren die bij iedere les horen zijn niet bijgevoegd, maar ten alle tijde op te vragen bij de auteur.

[EF: plannen en organiseren]

Welkom bij de les: Plannen doe je zo!

Benodigdheden:

- Formulier 1: Dagplanner 30x
- Formulier 2: Weekplanner 30x
- Formulier 3 (3 pagina's): Toetsstof verdelen + tips 30x

Let op: leerlingen moet van tevoren gevraagd worden een boek mee te nemen waarover ze binnenkort een leertoets hebben, bijv. hun geschiedenistoets.

- Docent: “Welkom bij de les Plannen doe je zo! We beginnen met een filmpje van een scholier met enkele goede planningstips (laat zien tot 3:20):”
<https://www.youtube.com/watch?v=IObqoPZnM1s>
- ❖ Docent: “Uit onderzoek blijkt dat het voor goed plannen nodig is om een doel te kunnen stellen, een stappenplan te maken om dit doel te kunnen bereiken, de stappen uitvoeren” (Smidths en Huizinga, 2017, p. 75). Daarom beginnen we met het maken van een dagplanner.”
- Deel uit en laat leerling zelf doen: formulier 1 dagplanner
- Deel uit en laat leerling zelf doen: formulier 2 weekplanner
- ❖ Docent: “Uit uitgebreid psychologisch onderzoek blijkt dat het bij het leren van nieuwe stof beter is om de voorbereiding te spreiden en niet in 1 keer te doen. Met andere woorden: wanneer je plant om 2 uur te studeren, kun je die tijd het best in kleinere periodes onderverdelen (bijv. 4 avonden lang 30 minuten per avond) en niet de avond voor de toets 2 uur achter elkaar studeren. Onderzoek laat ook zien dat het effect van leren toeneemt dankzij voldoende slapen. Daarom is het beter om de nacht voor de toets goed te slapen, dan om die hele avond al blokkend door te brengen! We gaan toetsstof nu in kleinere stukjes verdelen.

- Deel uit en laat leerling zelf doen: formulier 3 toetsstof verdelen
- ❖ Docent: “We lezen samen nu nog de tips door op formulier 3” (laat evt. leerling voorlezen en bespreek welke tips leerlingen handig vinden en of ze nog aanvullingen hebben).

Betekenis symbolen:

- ❖ Klassikaal
- Leerling aan het werk

[EF: emotieregulatie]

Welkom bij de les: Less Stress!

Benodigdheden:

- Formulier 1: Leren en stress 30x
 - Formulier 2: Zorgen-bord 30x
 - Formulier 3: Even ontspannen 30x
 - Formulier 4: Andere ontspanningsoefeningen 30x
 - Digitaal: Ingevuld zorgenbord voor docent (1x)
- ❖ Docent: “Welkom bij de les Less stress! We gaan eerst een formulier invullen om te onderzoeken waardoor jij wel eens stress ervaart.”
 - Deel formulier 1 uit. Leerlingen vullen de vragenlijst “leren en stress” in om zich bewust te laten worden waarvan ze gespannen worden.
 - ❖ Docent: “Kies de voor jou 3 belangrijkste zaken (uit formulier 1) waarvan je stress krijgt/angstig wordt. Vul deze 3 zaken in op het eerste punt van het zorgenbord onder “Ik word bang of zenuwachtig als ik...”
 - Deel formulier 2 uit: zorgenbord.
 - ❖ Docent: “Wanneer je dit gedaan hebt, vul je in wat er gebeurd bij elk van de 3 punten (bijv. “gaat mijn hart sneller slaan”), dus de tweede “rij” in het zorgenbord. Ten slotte vul je oplossingen in op het zorgenbord onderaan (bijv. “een ontspanningsoefening doen”).” Tijdens deze oefening staat een voorbeeld van een ingevuld zorgenbord op de beamer (=

formulier 3). Zet deze niet meteen op de beamer, want dan nemen leerlingen soms de letterlijke oplossingen over. Laat ze er eerst even zelf over nadenken.

- ❖ Docent: “Sporten is een heel goede manier is om te ontspannen (alleen niet ’s avonds laat). Tv-kijken of internetten werkt juist niet ontspannend. Ontspanningsoefeningen helpen ook. Laten we er samen een paar doen, dan heb je een idee wat ze inhouden. Daarna deel ik formulieren uit waarop je nog meer ideeën zult tegenkomen.” [Onderaan formulier 3 staan de “rekken en strekken” oefeningen die klassikaal gedaan worden.]
- Deel formulier 4 uit als afsluiter met andere ontspanningsoefeningen. Deze geef je puur ter informatie mee, deze worden niet deze les nog gedaan.
- ❖ Docent: “We sluiten af met een kort filmpje waarin een ademhalingsoefening als ontspanning wordt gegeven. Het kan nog best lastig zijn om rustig te ademen. Doe maar eens mee.” <https://www.youtube.com/watch?v=6o1eZHxfjOI>

Betekenis symbolen:

- ❖ Klassikaal
- Leerling aan het werk

[EF: Veilige groep/gedragsevaluatie]

Welkom bij de les: Wij zijn een leuke groep!

Benodigdheden:

- Losse vellen (voor energizer)
 - 60 kleine papiertjes (voor afsluitend spel)
 - Formulier 1: Op gevoelens trappen 30x
 - Formulier 2: Wat doe je met negatieve emoties? 30x
 - Formulier 3: Reageren op 2 situaties 30x
-
- ❖ Docent: “Welkom bij de les Wij zijn een leuke groep! Er is een belangrijke theorie (zelfdeterminatietheorie) die zegt dat ieder kind – om goed op school te kunnen presteren – eerst 3 belangrijke dingen nodig heeft. Een van die belangrijke dingen is “relationele verbondenheid”. Daar valt ook onder: “een prettige groep” (Deci & Ryan, 1985; 2000). Deze les gaat hierover. We beginnen met de energizer “wat is waar...?”! Ga in groepjes van 3 bij elkaar zitten. Iedere leerling schrijft 3 dingen over zichzelf op, waarvan er 1 niet waar is. Op het bord schrijf ik enkele ideeën op waarover deze zaken kunnen gaan: iets persoonlijks, hobby’s, familie, aantal broers/zussen etc. Tevens zal ik er eentje voordoen (hiermee bepaal je als docent meteen hoe persoonlijk dit spel wordt, want leerlingen doen veel voorbeelden na). Een iemand uit het

groepje leest zijn/haar briefje aan de 2 anderen voor; zij moeten raden welke niet waar is.
Daarna gaat de volgende etc.

- Deel formulier 1 “Op gevoelens trappen” uit en laat leerlingen dit invullen.
- ❖ Docent: Leest formulier 2 voor of laat leerling lezen: “Wat doe je met negatieve emoties?”
- Deel formulier 3 “reageren op 2 situaties” uit en laat leerlingen dit invullen
- ❖ Docent: “We bespreken nu in duo’s wat we op formulier 3 hebben ingevuld. Heeft de ander een goed idee wat zijn/haar buurman ook had kunnen invullen?”
- ❖ Afsluitende oefening indien voldoende tijd: “Petje op, petje af” met als doel: verbinding maken door competitie element. Docent: “Iedere leerling krijgt 2 kaartjes. Op eentje schrijft hij een bewering die waar is, op de andere eentje die niet waar is (maar wel waarschijnlijk). Naam moet erbij op ieder kaartje! Docent leest steeds een kaartje voor. Leerlingen die denken dat de bewering klopt gaan staan, lln. die denken dat het niet klopt blijven zitten. Leerling over wie het kaartje gaat licht daarna het goede antwoord toe. De kinderen die het goed hadden, gaan door naar de volgende ronde. Uiteindelijk is er 1 winnaar.”

Betekenis symbolen: ❖ Klassikaal ➤ Leerling aan het werk
--

[EF: Inhibitie]

Welkom bij de les: Af van je afleiders!

Benodigdheden:

- Formulier 1: tabel met afleiders 60x
- Digitaal: tabel met voorbeelden (voor docent op beamer)
- ❖ Docent: “Welkom bij de les Af van je afleiders! Impulsen kunnen beheersen helpt enorm om de middelbare school makkelijk door te komen. Wat is impulsbeheersing? Bijvoorbeeld: op je beurt wachten, luisteren zonder er doorheen te praten. Maar ook: eerst nadenken en dan pas handelen. In dit filmpje [3.27] wordt onderzocht hoe goed kleine kinderen impulsen kunnen onderdrukken...”: https://www.youtube.com/watch?v=QX_oy9614HQ

- ❖ Docent: “Er blijkt een verband te zijn tussen het goed kunnen inhouden van impulsen – zoals sommige kinderen in dit filmpje kunnen! - en academisch succes in de toekomst!”
Jullie gaan nu op zoek naar jullie zogenaamde afleiders – van buitenaf (een telefoon) of van binnenuit (bepaalde gedachtes). Deze gaan we verzamelen in een schema. Dit schema bestaat uit 4 kolommen: “waardoor word je afgeleid?”, “wanneer word je afgeleid?”, “komt deze afleider vanuit jezelf?”, “wat kun je doen tegen deze afleider?” (Dekker en Jolles, 2016).
- Deel formulier 1 uit. Laat de leerlingen eerst zelf proberen 2, 3 of 4 dingen in de **eerste** kolom in te vullen. Pas daarna vullen ze kolom **twee, drie en vier** in. Laat ze eerst zelf dingen bedenken. Na 5 minuten kun je onderstaand schema met voorbeelden op de beamer projecteren.
- ❖ Docent: “We zullen nu bespreken wat sommige van jullie als oplossingen hebben bedacht...”
[praat met leerlingen over mogelijke oplossingen]. Deel een leeg schema uit aan leerlingen om thuis een keer met ouders in te vullen.
- De leerlingen oefenen nu in duo’s dit toe te passen. Eentje speelt als afleider en de andere reageert eerst ZOALS hij altijd deed en daarna opnieuw zoals hij ingevuld heeft in zijn schema HOE hij het nu aan kan pakken.

Betekenis symbolen:

- ❖ Klassikaal
- Leerling aan het werk

Voorbeeldschema met afleiders en oplossingen

Waardoor word je afgeleid?	Wanneer word je afgeleid?	Komt deze afleider uit jezelf?	Wat kun je doen tegen deze afleider?
Geklets van anderen	Tijdens de les	Nee	Anderen vragen stil te zijn of de docent te vragen of er in stilte gewerkt kan worden
Berichtjes op mijn telefoon	Tijdens het maken van huiswerk	Nee	Mijn telefoon aan mijn vader of moeder geven zo lang ik hw maak.

Gedachtes aan mijn nieuwe hond	De hele dag.	Ja	Met het stopwoord mijn gedachten proberen te stoppen en actief te luisteren.
-----------------------------------	--------------	----	---

(Jolles en Dekker, 2016)

[EF: werkgeheugen]

Welkom bij de les: Map your mind!

Benodigheden:

- A3-vellen en stiften 30x
- Formulier 1: zelf een mindmap maken 30x
- Formulier 2: toetsen leren: makkelijker & sneller 30x
- Formulier 3: een mindmap-samenvatting
- Digitaal: twee voorbeelden van mindmaps (voor docent)

Let op: kinderen moet verteld worden dat ze voor deze les een stuk tekst meenemen waarover ze binnenkort een SO of Repetitie hebben - bijvoorbeeld geschiedenis of AK; een vak waarbij veel tekst moet worden samengevat.

- ❖ Docent: “Welkom bij de les Map your mind! Kinderen waarvan het werkgeheugen niet goed functioneert, zijn nieuwe informatie snel weer kwijt. Het helpt hierbij om associaties – dat zijn een soort verbindingen – te maken in een mindmap (Smidths en Huizinga, 2017, p. 126). Mind Mapping helpt je om structuur aan te brengen in je gedachten, je kan sneller inzicht krijgen in informatie, beter het 'hele plaatje zien', beter inzicht krijgen in hoofd- en bijzaken en nog veel meer! Deze les gaat daarover. Jullie lezen eerst de tips voor het maken van mindmap door en het leren van een toets door. Als jullie de les “Eerste hulp bij leren” al gehad hebben, dan heb je formulier 2 al eens doorgelezen; deze hoeft je dan nu alleen nog even te scannen.”
- Deel de formulieren uit (1 setje per 2 leerlingen) en laat de lln. **formulier 1 en formulier 2** rustig lezen. Probeer nog niet teveel vragen te beantwoorden; leg uit dat de meeste hiervan in het filmpje dat zo gedraaid gaat worden beantwoord zullen gaan worden.

- ❖ Docent: “Als het goed is, is het nu al een beetje duidelijk hoe je met een mindmap kunt beginnen. Ik zal nu (een deel van) dit filmpje laten zien om het nog wat te verduidelijken”: <https://www.youtube.com/watch?v=soj4RKksLmg>
- De leerlingen gaan nu beginnen met formulier 3 – een samenvatting van een hoofdstuk in een mindmap maken. Laat de leerlingen – net als in het filmpje! - eerst een schets maken en pas daarna de echte mindmap. [Op de beamer kunnen de 2 voorbeelden van de mindmap (digitaal) geprojecteerd worden.]

Betekenis symbolen:

- ❖ Klassikaal
- Leerling aan het werk

[EF: taakinitiatie]

Welkom bij de les: Eerste hulp bij leren!

Benodigdheden:

- Formulier 1: Toetsen leren: makkelijker en sneller 30x
- Formulier 2: Leerstrategieën (A) en Leerplan (B) 30x
- ❖ Docent: “Welkom bij de les Eerste hulp bij leren! Een goede voorbereiding is het halve werk, dus met een goede voorbereiding wordt het makkelijker om te *beginnen* met leren. Als je de les over Planning en Organiseren al gehad hebt, heb je gehoord dat uit uitgebreid psychologisch onderzoek blijkt dat het bij het leren van nieuwe stof beter is om de voorbereiding te spreiden en niet in 1 keer te doen. Met andere woorden: Als je plant om 2 uur te studeren, kun je die tijd het best in kleinere periodes onderverdelen (bijv. gedurende 4 avonden 30 minuten per avond) en niet de avond voor de toets 2 uur aan 1 stuk door studeren. Neem dus steeds een klein doel voor ogen! Dit filmpje gaat hierover [laten zien tot 1:46]: https://www.youtube.com/watch?v=yS2gCgJSq3U&list=PLaHod5QoL_YKOW0_DEV-cBt5JUx1o_a_s
- ❖ Docent: “In deze les gaat het over “hoe kun je het beste leren?”. Er zijn veel verschillende leerstrategieën. Meestal wordt voor het leren van een toets DVLST aangeraden. Lees op formulier 1 wat hiermee bedoeld wordt. Als je de les over mindmapping al gehad hebt, dan heb je dit formulier al doorgelezen. Scan het dan nu alleen nog even kort.”

- Deel formulier 1 uit en laat de lln. lezen.

- ❖ Docent: “Wat voor de een werkt, werkt niet voor de ander. Het leren wordt minder eentonig als je gebruik maakt van verschillende leerstrategieën. Kijk nu eens even in tweetallen naar formulier 2. Vertel aan elkaar welke strategieën jij nuttig vindt bij 2 totaal verschillende vakken (bijvoorbeeld geschiedenis en wiskunde, of aardrijkskunde en Engels) en waarom”

- Deel formulier 2 uit en laat lln. even 5 minuten overleggen.

- Laat lln. nu invullen voor zichzelf welke leerstrategieën (A) ze wel eens gebruiken.

- ❖ Docent: “Laten we even inventariseren welke leerstrategieën veel gebruikt worden”. Verzamel ze op bord en laat leerlingen vertellen waarom ze nuttig zijn; zet dit kort en bondig achter iedere leerstrategie, zodat leerlingen dit over kunnen nemen die nog maar weinig gebruik maken van verschillende leerstrategieën.

- Laat lln. ten slotte een leerplan invullen (B) voor de 2 vakken die ze voor de opdracht hierboven hadden bedacht.

- ❖ Docent: “Deze leerplannen zouden jullie kunnen gebruiken voor de volgende toets voor deze 2 vakken.”

Betekenis symbolen: ❖ Klassikaal ➤ Leerling aan het werk
--

Bijlage 4: Drie fases van ontwerponderzoek

De Lange et al. (2010) onderscheiden de volgende drie fases in ontwerponderzoek die gekoppeld aan mijn onderzoek doorlopen zijn.

Fase 1 - Vooronderzoek:

- behoefteanalyse: vaststellen van de huidige en de gewenste situatie en de discrepantie daartussen. Richting en criteria gewenste product vaststellen. Dit is gedaan in beroepsproduct 3 en ook in hoofdstuk 1 en 2 van dit onderzoek.
- contextanalyse: beschrijving van de context waar interventies plaatsvinden, waaraan moeten deze interventies voldoen? De in hoofdstuk 2 genoemde kwaliteitseisen vallen hieronder.
- literatuuronderzoek: ter oriëntatie voor het te maken ontwerp. Dit is zowel in BP03 als in dit onderzoek gedaan.
- goede voorbeelden uit de praktijk: om inspiratie op te doen en zicht te krijgen op details waaraan gedacht moeten worden. De lessenserie van Jolles en Dekker is hiervan het voorbeeld.

Fase 2 – Ontwerpfase:

- Prototype maken dat wordt voorgelegd aan bijvoorbeeld collega's. Dit is gedaan in BP03. De lessenserie is na ontwerp voorgelegd aan de counselor, de zorgcoördinator en een docent van Fontys.
- Op grond hiervan wordt een nieuw prototype gemaakt dat wordt voorgelegd aan selecte groep: dit wordt in hoofdstuk 2 gedaan. De herziene lessenserie wordt voorgelegd aan enkele brugklassen.

Fase 3 – Evaluatiefase:

- Tussenevaluatie en op grond daarvan wordt het eindproduct gemaakt dat ook weer getoetst en geëvalueerd wordt. Deze laatste evaluatie wordt in dit onderzoek buiten beschouwing gelaten. Het eindproduct waarover hier gesproken wordt is te zien als mijn aanbevelingen aan de school voor de definitieve lessenserie.

Bijlage 5: Theoretische onderbouwing van de vier gebruikte onderzoeksmethoden

Volgens Philips en Stone (2002) zijn vragenlijsten geschikt om houdingen van mensen te weten te komen, maar ook om verbeteringen t.b.v. de training te achterhalen: kortom, de drie transfer-elementen die gemeten gaan worden kunnen daarmee ondervangen worden. Ook geeft aan dat de vragenlijst een uitstekend middel is om “grote aantallen” te bereiken en geschikt om “praktijken en opvattingen van respondenten” (De Lange et al., 2010, p. 202) te verkrijgen.

Observatie wordt door Philips en Stone (2002) als een zeer geschikt middel genoemd om transfer te meten, maar daarbij gaan zij uit van gedragsveranderingen die plaats hebben gevonden (bijvoorbeeld een medewerker die meer klantgericht moet worden door een bepaalde training). Omdat het bij mijn leerlingen echter om vaardigheden gaat die zij al dan niet in andere situaties toepassen, zal observaties uitvoeren niet geschikt zijn. Het gaat immers om veel verschillende vakken die iedere leerling heeft en bovendien zou de leerling de vaardigheden ook alleen thuis kunnen toepassen. De kans is dus te gering dat de opgedane vaardigheden op het geobserveerde moment toegepast worden.

Philips en Stone (2002) beargumenteren dat het gebruik van interview grondiger is ten opzichte van de vragenlijst en vollediger data geeft, omdat je als interviewer beter kunt peilen of de informatie volledig is én de geïnterviewde de vraag goed begrijpt. Het interview is ook uniek in het vinden van een potentieel succesverhaal; als er bepaalde belangrijke data naar boven komen door een interview, zou dit kunnen worden terug geleid tot bepaalde details van de training die erg succesvol zijn. Nadelen van het interview zijn niet alleen de tijdsinvestering, maar ook de weergave en analyse van de resultaten, vanwege het subjectieve karakter van het interview. Door deze laatste reden kies ik niet voor het interviewen van de leerlingen. Wanneer ik bijvoorbeeld 5 leerlingen (van de 48 die meedoen aan het onderzoek) kies om te interviewen, zeggen de antwoorden van de leerling dan meer over de leerling zelf of zegt het iets over de gehele groep? Het interview wordt wel gebruikt voor de docenten die de lessenserie geven.

Dit laatste nadeel heeft de focusgroep niet. De focusgroep is “een kwalitatieve onderzoeksmethode: hij is gericht op ideeën, gevoelens, opvattingen, attitudes en beleving” (De Lange et al., 2010, p. 180). Een punt gemaakt door 1 iemand kan in een focusgroep juist gesteund worden door anderen, waardoor je objectievere data krijgt. Het zou zelfs zo kunnen zijn dat iemand in de focusgroep een verandering opmerkt, waaraan een andere leerling nog niet gedacht heeft (maar dit zich nu ineens ook realiseert). Zonder de focusgroep zou je dit stukje bewijs misschien niet krijgen. De focusgroep werkt het beste met kwalitatieve data.

Bijlage 6: Aandachtspunten focusgroep

Tijdens het gesprek is het zaak de volgende zaken te bewaken (De Lange et al., 2010, p. 181-182):

- Discussie blijft gefocust; het gaat niet om een debat, maar om vrije uitwisseling van ideeën. Maak dit duidelijk door positief te zijn en te zeggen “Ik ben benieuwd naar jullie mening hierover...”
- Alle leerlingen blijven betrokken bij het gesprek, iedereen kan zijn mening geven.
- Een niet te grote groep; 4 leerlingen per klas (dus 8 leerlingen in totaal) is geschikt.
- Steeds een samenvatting geven van het besproken onderwerp en vragen of iedereen daarmee instemt.
- Een buitenstaander vragen aantekeningen te maken van het gesprek en de samenvattingen.
- Gastvrije sfeer met wat lekkers te eten/drinken.
- Maak het doel – na de kennismaking – meteen duidelijk.
- Een mindmap maken kan een leuke manier zijn om tijdens het gesprek duidelijk te maken wat er besproken is.

Het nadeel van de focusgroep is wel dat je niet zo zeer in de details kunt treden vanwege de grootte van de groep. Ook is er het gevaar van het ontstaan van een discussie over een zijpad waar je eigenlijk als onderzoeker niets over hoeft te weten. Daarom is het zeer belangrijk een focusgroep erg goed voor te bereiden, zodat op effectieve wijze de data verkregen kunnen worden die nodig zijn.

Bijlage 7: Interviewvragen 6 docenten lessenserie (t.b.v. hoofdvraag 1)

Vragen docent les 1:

1. Denk je dat het maken van een dagplanner na de gegeven les omhoog is gegaan?
2. Wat denk je dat het effect is van het gebruik van de dagplanner? Kun je hiervoor een cijfer geven?
3. Hoe zou dit cijfer hoger kunnen worden?
4. Denk je dat het maken van een weekplanner omhoog is gegaan?
5. Wat denk je dat het effect is van het gebruik van de weekplanner na de gegeven les? Kun je hiervoor een cijfer geven?
6. Hoe zou dit cijfer hoger kunnen worden?
7. Denk je dat het in stukjes verdelen van de toetsstof omhoog is gegaan?
8. Wat denk je dat het effect is van het opdelen van de toetsstof? Kun je hiervoor een cijfer geven?
9. Hoe zou dit cijfer hoger kunnen worden?
10. Wat zou je willen toevoegen aan de door jouw gegeven les?

Vragen docent les 2:

1. Denk je dat het gebruik van het zorgenbord na de gegeven les omhoog is gegaan?
2. Wat denk je dat het effect is van het gebruik van het zorgenbord? Kun je hiervoor een cijfer geven?
3. Hoe zou dit cijfer hoger kunnen worden?
4. Denk je dat het gebruik van ontspanningsoefeningen na de gegeven les omhoog is gegaan?
5. Wat denk je dat het effect is van ontspanningsoefeningen? Kun je hiervoor een cijfer geven?
6. Hoe zou dit cijfer hoger kunnen worden?
7. Wat zou je willen toevoegen aan de door jouw gegeven les?

Vragen docent les 3:

1. Denk je dat de oefening “reacties op negatieve emoties” de leerling meer bewust heeft gemaakt dat hij/zij afleiding kan zoeken of anders tegen een situatie aan kan kijken?
2. Wat denk je dat het effect is van deze oefening? Kun je hiervoor een cijfer geven?
3. Hoe zou dit cijfer hoger kunnen worden?
4. Wat zou je willen toevoegen aan de door jouw gegeven les?

Vragen docent les 4:

1. Denk je dat het gebruik van de tabel “afleiders in kaart” na de gegeven les omhoog is gegaan?
2. Wat denk je dat het effect is van het maken van zo’n tabel? Kun je hiervoor een cijfer geven?
3. Hoe zou dit cijfer hoger kunnen worden?
4. Wat zou je willen toevoegen aan de door jouw gegeven les?

Vragen docent les 5:

1. Denk je dat het maken van een samenvatting van een tekst na de gegeven les omhoog is gegaan?
2. Wat denk je dat het effect is van het maken van zo’n samenvatting? Kun je hiervoor een cijfer geven?
3. Hoe zou dit cijfer hoger kunnen worden?
4. Denk je dat het maken van een mindmap na de gegeven les omhoog is gegaan?
5. Wat denk je dat het effect is van het maken van zo’n mindmap? Kun je hiervoor een cijfer geven?
6. Hoe zou dit cijfer hoger kunnen worden?
7. Wat zou je willen toevoegen aan de door jouw gegeven les?

Vragen docent les 6:

1. Denk je dat het kiezen van verschillende leerstrategieën na de gegeven les omhoog is gegaan?
2. Wat denk je dat het effect is van het gebruik van verschillende leerstrategieën? Kun je hiervoor een cijfer geven?
3. Hoe zou dit cijfer hoger kunnen worden?

4. Denk je dat het opstellen van een leerplan na de gegeven les omhoog is gegaan?
5. Wat denk je dat het effect is van het opstellen van zo'n leerplan? Kun je hiervoor een cijfer geven?
6. Hoe zou dit cijfer hoger kunnen worden?
7. Wat zou je willen toevoegen aan de door jouw gegeven les?

Bijlage 8: Fases binnen het interview

Nu duidelijk is waarom het interview wordt afgenomen, zijn de volgende fases aan te houden (De Lange et al., 2010, p. 170): voorbereiding, afnemen, verwerking en rapportage:

1. Voorbereiding van het interview:

Wat en waarom er de bovenstaande vier vragen worden gesteld is uitgebreid verantwoord in hoofdstuk 2 van dit PGO. De bovenstaande kwaliteitseisen worden steeds eerst als gesloten ja/nee vraag gesteld, m.a.w. wordt aan de kwaliteitseis voldaan volgens jou? Waarna vervolgens een open vraag wordt gesteld, namelijk “heb jij suggesties voor verbetering”? De resultaten zullen uiteraard kwalitatief (in hoofdstuk 4) weergegeven worden, maar wel gestructureerd per kwaliteitseis. De interviewvragen zijn te vinden in bijlage 12 (de in bijlage 7 genoemde interviewvragen voor het meten van transfer worden uiteraard in hetzelfde interview afgenomen).

2. Afnemen van het interview

Bij het afnemen van het interview moet niet alleen de vragenlijst doorlopen worden, maar moet er ook aandacht zijn voor de beleving van de geïnterviewde (De Lange et al., 2010, p. 172). Het is belangrijk ook oog te hebben voor wat de docent zelf vond van de gegeven les.

3. Verwerking en rapportage: analyse van het interview en de rapportage ervan volgt in hoofdstuk 4 van dit PGO.

Bijlage 9: Brief aan ouders van brugklasleerlingen over onderzoek

Beste ouder/verzorger,

Voor mijn afstudeer-onderzoek ten behoeve van de Master Educational Needs heb ik een lessenserie ontwikkeld die ten doel heeft de overstap van basisschool naar middelbare school te vergemakkelijken. In deze lessenserie van 6 lessen zullen leerlingen allerlei vaardigheden leren op het gebied van *leren leren* en op het gebied van *sociaal-emotionele ontwikkeling*. Binnenkort zal deze lessenserie proefgedraaid worden in de brugklas van uw dochter of zoon.

Twee voorbeelden uit de lessenserie die betrekking hebben op *leren leren*: een leerling leert een mindmap maken van toetsstof voor een bepaald vak (zodat hij dit hierna vaker kan gebruiken); een leerling leert wat de verschillende leerstrategieën zijn en hoe hij/zij een keuze hieruit kan maken. Twee voorbeelden uit de lessenserie op het gebied van *sociaal-emotionele ontwikkeling*: een leerling leert wat de invloed is van stress op leren en krijgt oefeningen hoe hiermee om te gaan; een leerling leert zijn zogenaamde 'afleiders' in de les te herkennen en oplossingen hiervoor te noteren.

Hoewel het jaar alweer halverwege is, zijn de lessen uit deze lessenserie ook voor het vervolg op de middelbare school nuttig (ten behoeve van de kwaliteit was het helaas niet mogelijk de lessen eerder af te hebben). Het doel van dit proefdraaien is om te onderzoeken wat de effecten van de lessenserie zijn en hoe de lessenserie nog aangepast kan worden om volgend jaar optimaal ingezet te gaan worden. Dit betekent dat uw dochter of zoon binnenkort 6 lessen krijgt over bovengenoemde thema's. Deze lessen zullen gewoon in het reguliere rooster gegeven worden. Iedere les vervangt slechts 1 vakles, zodat er nauwelijks invloed is op de planningen van de reguliere vakken.

Vóór en ná de gegeven lessenserie zal ik de leerlingen vragen vragenlijsten in te vullen. Met deze vragenlijsten wil ik achterhalen hoe het gebruik van de vaardigheden die in de lessenserie worden aangeleerd vóór en ná de lessenserie is. Deze vragenlijsten zijn geheel anoniem. De leerlingen hoeven nergens een naam in te vullen en er vindt nooit een terugkoppeling van hun persoonlijke antwoorden plaats. De antwoorden worden tevens geheel anoniem verwerkt in mijn afstudeerscriptie – de naam van de klas wordt zelfs niet genoemd.

Wanneer u het prettig vindt een voorbeeld van de vragenlijsten te zien, kunt u mij een e-mail sturen. Ik mail u dan met alle plezier de vragenlijst toe. Ook voor andere vragen over het onderzoek kunt u mij ten alle tijde mailen.

Hartelijk dank voor uw tijd en medewerking.

Vriendelijke groet,

Jolien Steenman, docent wiskunde

E-mail: j.steenman@degoudsewaarden.nl

Master: Educational Needs, Fontys - Opleidingscentrum Speciale Onderwijszorg

Afstudeerbegeleider DGW: L. van 't Spijker, afdelingsleider Leerlingzorg

Bijlage 10a: Vragenlijst leerlingen voorafgaand aan de lessenserie

Digitaal afgenomen met google formulieren:

23-2-2018

Vragenlijst voor aanvang van lessenserie

Vragenlijst voor aanvang van lessenserie

In deze vragenlijst wordt onderzocht wat jullie al doen met betrekking tot leren/huiswerk maken/gedrag in de klas. Jullie krijgen straks namelijk 6 lessen over deze onderwerpen. Daarna zal weer een vragenlijst afgenomen worden.

Let op: er is GEEN goed of fout in de vragenlijst. Het is belangrijk om zo eerlijk mogelijk antwoord te geven. De vragenlijst is geheel anoniem. Je hoeft dus geen naam in te vullen. Er zal ook nooit iemand na het invullen in gesprek met je gaan over je antwoorden. Alvast veel dank voor het invullen!

***Vereist**

Dagplanner

1. 1. Hoe vaak gebruik je een dagplanner? *

Markeer slechts één ovaal.

- ☐ Nooit Ga naar vraag 4.
- ☐ Af en toe (eens per maand of minder)
- ☐ Geregeld (vaker dan eens per maand)
- ☐ Vaak (eens per week of vaker)
- ☐ Weet niet wat een dagplanner is Ga naar vraag 4.

Dagplanner

2. 2. Wat is voor jou het effect van het gebruik van de dagplanner? Geef hier een cijfer voor! *

Markeer slechts één ovaal.

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	
niet effectief	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	erg effectief

3. 3. Hoe zou dit cijfer voor jou hoger kunnen worden? (Omschrijf kort)

Weekplanner

4. Hoe vaak gebruik je een weekplanner? **Markeer slechts één ovaal.*

- ☐ Nooit *Ga naar vraag 7.*
- ☐ Af en toe (eens per maand of minder)
- ☐ Geregeld (vaker dan eens per maand)
- ☐ Vaak (eens per week of vaker)
- ☐ Weet niet wat een weekplanner is *Ga naar vraag 7.*

Weekplanner**5. Wat is voor jou het effect van het gebruik van de weekplanner? Geef hier een cijfer voor! ****Markeer slechts één ovaal.*

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	
niet effectief	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	erg effectief

6. Hoe zou dit cijfer voor jou hoger kunnen worden? (Omschrijf kort)

Indelen toetsstof**7. Deel je de toetsstof wel eens in in stukjes voordat je gaat leren? ****Markeer slechts één ovaal.*

- ☐ Nooit *Ga naar vraag 11.*
- ☐ Af en toe (eens per maand of minder)
- ☐ Geregeld (vaker dan eens per maand)
- ☐ Vaak (eens per week of vaker)

Indelen toetsstof

23-2-2018

Vragenlijst voor aanvang van lessenserie

8. 8. Voor hoeveel vakken deel je de toets wel eens in in stukjes voordat je gaat leren? *

Markeer slechts één ovaal.

- ☐ 1-3
☐ 4-6
☐ 7-9
☐ 10 of meer

9. 9. Wat is voor jou het effect van het indelen van de toetsstof in stukjes? Geef hier een cijfer voor! *

Markeer slechts één ovaal.

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	
niet effectief	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	erg effectief

10. 10. Hoe zou dit cijfer voor jou hoger kunnen worden? (Omschrijf kort)

Leren en stress

11. 11. Als je stress hebt voor school of voor iets anders, doe je dan wel eens ontspanningsoefeningen? *

Markeer slechts één ovaal.

- ☐ Nooit *Ga naar vraag 14.*
☐ Af en toe (eens per maand of minder)
☐ Geregeld (vaker dan eens per maand)
☐ Vaak (eens per week of vaker)
☐ Ik weet niet wat ontspanningsoefeningen zijn *Ga naar vraag 14.*

Leren en stress

12. 12. Wat is voor jou het effect van deze oefeningen? Geef hier een cijfer voor! *

Markeer slechts één ovaal.

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	
niet effectief	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	erg effectief

13. 13. Hoe zou dit cijfer voor jou hoger kunnen worden? (Omschrijf kort)

Afleiders

14. 14. Heb je wel eens opgeschreven wat de zaken zijn die jou afleiden in de les? *

Markeer slechts één ovaal.

- ☐ Nooit Ga naar vraag 17.
- ☐ Af en toe (eens per maand of minder)
- ☐ Geregeld (vaker dan eens per maand)
- ☐ Vaak (eens per week of vaker)

Afleiders

15. 15. Wat was voor jou het effect hiervan? Geef hier een cijfer voor! *

Markeer slechts één ovaal.

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	
niet effectief	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	erg effectief

16. 16. Hoe zou dit cijfer voor jou hoger kunnen worden? (Omschrijf kort)

Samenvatting

17. 17. Maak je wel eens een samenvatting voor een vak? *

Markeer slechts één ovaal.

- ☐ Nooit Ga naar vraag 21.
- ☐ Af en toe (eens per maand of minder)
- ☐ Geregeld (vaker dan eens per maand)
- ☐ Vaak (eens per week of vaker)

Samenvatting

18. 18. Voor hoeveel vakken maak je wel eens een samenvatting? *

Markeer slechts één ovaal.

- ☐ 1-3
☐ 4-6
☐ 7-9
☐ 10 of meer

19. 19. Wat is voor jou het effect hiervan? Geef hier een cijfer voor! *

Markeer slechts één ovaal.

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	
niet effectief	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	erg effectief

20. 20. Hoe zou dit cijfer voor jou hoger kunnen worden? (Omschrijf kort)

Mindmap

21. 21. Maak je wel eens een mindmap (of woordweb) voor een vak? *

Markeer slechts één ovaal.

- ☐ Nooit Ga naar vraag 25.
☐ Af en toe (eens per maand of minder)
☐ Geregeld (vaker dan eens per maand)
☐ Vaak (eens per week of vaker)
☐ Weet niet wat een mindmap (of woordweb) is Ga naar vraag 25.

Mindmap

22. 22. Voor hoeveel vakken maak je wel eens een mindmap (of woordweb)? *

Markeer slechts één ovaal.

- ☐ 1-3
☐ 4-6
☐ 7-9
☐ 10 of meer

23-2-2018

Vragenlijst voor aanvang van lessenserie

23. **23. Wat is voor jou het effect hiervan? Geef hier een cijfer voor! ***

Markeer slechts één ovaal.

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	
niet effectief	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	erg effectief

24. **24. Hoe zou dit cijfer voor jou hoger kunnen worden? (Omschrijf kort)**

Leerstrategieën

25. **25. Gebruik je verschillende leerstrategieën (voor bijvoorbeeld het leren van een toets of huiswerk)? ***

Markeer slechts één ovaal.

- ☐ Nooit *Ga naar vraag 29.*
- ☐ Af en toe (eens per maand of minder)
- ☐ Geregeld (vaker dan eens per maand)
- ☐ Vaak (eens per week of vaker)
- ☐ Weet niet wat leerstrategieën zijn *Ga naar vraag 29.*

Leerstrategieën

26. 26. Welke leerstrategieën gebruik je? Vink ze aan! **Vink alle toepasselijke opties aan.*

- ☐ Herlees tekst
- ☐ Herlees aantekeningen
- ☐ Lees hoofdpunten op
- ☐ Maak een samenvatting van een tekst
- ☐ Markeer tekst/aantekeningen met stift
- ☐ Overhoor mijzelf
- ☐ Laat iemand mij overhoren
- ☐ Bestudeer systeemkaartjes
- ☐ Leer uit mijn hoofd
- ☐ Maak een "spiekbrief"
- ☐ Studeer met een vriend(in)
- ☐ Studeer met een ouder
- ☐ Vraag om hulp
- ☐ Anders: _____

27. 27. Wat is voor jou het effect van het gebruik van verschillende leerstrategieën?**Geef hier een cijfer voor! ****Markeer slechts één ovaal.*

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	
niet effectief	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	erg effectief

28. 28. Hoe zou dit cijfer voor jou hoger kunnen worden? (Omschrijf kort)

Leerplan**29. 29. Maak je wel eens een leerplan? ****Markeer slechts één ovaal.*

- ☐ Nooit *Ga naar "Einde."*
- ☐ Af en toe (eens per maand of minder)
- ☐ Geregeld (vaker dan eens per maand)
- ☐ Vaak (eens per week of vaker)
- ☐ Weet niet wat een leerplan is *Ga naar "Einde."*

Leerplan

30. **30. Wat is voor jou het effect van het gebruik van een leerplan? Geef hier een cijfer voor! ***

Markeer slechts één ovaal.

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	
niet effectief	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	erg effectief

31. **31. Hoe zou dit cijfer voor jou hoger kunnen worden? (Omschrijf kort)**

Einde

Erg veel dank voor het invullen van deze vragenlijst. Alle gegevens worden anoniem verwerkt!

Mogelijk gemaakt door
 Google Forms

Bijlage 10b: Vragenlijst leerlingen na afloop van de lessenserie

Aan deze vragenlijst zijn – t.o.v. de vragenlijst voor aanvang van de lessenserie – 3 vragen toegevoegd die de leerling bevragen over wat hij/zij van de lessenserie vond. Dit zijn: “Kruis in onderstaande lessen aan welke voor jou het nuttigst waren (meerdere antwoorden mogelijk)”, “Als deze lessenserie aan het begin van dit schooljaar gegeven zou zijn, zou je je dan sneller hebben thuis gevoeld op de middelbare school?”, “Wat zou je willen toevoegen aan de lessenserie?” Deze vragen zijn toegevoegd om te peilen wat de leerlingen zelf van de lessenserie vonden. Wanneer de transfer erg laag blijkt van de gehele lessenserie – en daarmee dus de effectiviteit niet zo hoog is – kan de lessenserie toch nog nuttig zijn om de leerling te helpen bij de overstap van de basisschool. Digitaal afgenomen met google formulieren:

28-5-2018

Vragenlijst na afloop van lessenserie

Vragenlijst na afloop van lessenserie

In deze vragenlijst wordt onderzocht wat jullie - nu jullie de lessenserie gehad hebben - doen met betrekking tot leren/huiswerk maken/gedrag in de klas.

Let op: er is GEEN goed of fout in de vragenlijst. Het is belangrijk om zo eerlijk mogelijk antwoord te geven. De vragenlijst is geheel anoniem. Je hoeft dus geen naam in te vullen. Er zal ook nooit iemand na het invullen in gesprek met je gaan over je antwoorden. Alvast veel dank voor het invullen!

***Vereist**

Welke lessen...

1. Vink aan welke lessen van de lessenserie je gehad hebt. (Let op: het is mogelijk dat je de lessen in een andere volgorde gehad hebt dan hieronder, dat geeft niks.) *
- Vink alle toepasselijke opties aan.

- ☐ Les 1: Plannen doe je zo! (dagplanner, weekplanner, toetsstof opdelen)
- ☐ Les 2: Less stress! (zorgenbord, ontspanningsoefeningen)
- ☐ Les 3: Wij zijn een leuke groep! (energizer, anders reageren)
- ☐ Les 4: Af van je afleiders! (tabel: afleiders)
- ☐ Les 5: Map your mind! (samenvatting, mindmap)
- ☐ Les 6: Eerste hulp bij leren! (leerstrategieën, opstellen leerplan)

Dagplanner

2. 1. Hoe vaak gebruik je een dagplanner? *

Markeer slechts één ovaal.

- ☐ Nooit Ga naar vraag 5.
- ☐ Af en toe (eens per maand of minder)
- ☐ Geregeld (vaker dan eens per maand)
- ☐ Vaak (eens per week of vaker)

Dagplanner

3. 2. Wat is voor jou het effect van het gebruik van de dagplanner? Geef hier een cijfer voor! *

Markeer slechts één ovaal.

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	
niet effectief	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	erg effectief

4. 3. Hoe zou dit cijfer voor jou hoger kunnen worden? (Omschrijf kort)

Weekplanner**5. 4. Hoe vaak gebruik je een weekplanner? ****Markeer slechts één ovaal.*

- ☐ Nooit *Ga naar vraag 8.*
- ☐ Af en toe (eens per maand of minder)
- ☐ Geregeld (vaker dan eens per maand)
- ☐ Vaak (eens per week of vaker)

Weekplanner**6. 5. Wat is voor jou het effect van het gebruik van de weekplanner? Geef hier een cijfer voor!**

*

Markeer slechts één ovaal.

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	
niet effectief	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	erg effectief

7. 6. Hoe zou dit cijfer voor jou hoger kunnen worden? (Omschrijf kort)

Indelen toetsstof**8. 7. Deel je de toetsstof wel eens in in stukjes voordat je gaat leren? ****Markeer slechts één ovaal.*

- ☐ Nooit *Ga naar vraag 12.*
- ☐ Af en toe (eens per maand of minder)
- ☐ Geregeld (vaker dan eens per maand)
- ☐ Vaak (eens per week of vaker)

Indelen toetsstof

9. 8. Voor hoeveel vakken deel je de toets wel eens in in stukjes voordat je gaat leren? **Markeer slechts één ovaal.*

- ☐ 1-3
- ☐ 4-6
- ☐ 7-9
- ☐ 10 of meer

10. 9. Wat is voor jou het effect van het indelen van de toetsstof in stukjes? Geef hier een cijfer voor! **Markeer slechts één ovaal.*

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	
niet effectief	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	erg effectief

11. 10. Hoe zou dit cijfer voor jou hoger kunnen worden? (Omschrijf kort)

Zorgenbord**12. 11. Ben je door het invullen van het zorgenbord nu meer bewust van je zorgen en wat je daaraan kunt doen? ****Markeer slechts één ovaal.*

- ☐ Nee
- ☐ Een beetje
- ☐ Ja

13. 12. Wat is voor jou het effect van het invullen van het zorgenbord? Geef hier een cijfer voor! **Markeer slechts één ovaal.*

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	
niet effectief	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	erg effectief

14. 13. Hoe zou dit cijfer voor jou hoger kunnen worden? (Omschrijf kort)

Leren en stress

15. 14. Als je stress hebt voor school of voor iets anders, doe je dan wel eens ontspanningsoefeningen? *

Markeer slechts één ovaal.

- ☐ Nooit Ga naar vraag 18.
- ☐ Af en toe (eens per maand of minder)
- ☐ Geregeld (vaker dan eens per maand)
- ☐ Vaak (eens per week of vaker)

Leren en stress

16. 15. Wat is voor jou het effect van deze oefeningen? Geef hier een cijfer voor! *

Markeer slechts één ovaal.

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	
niet effectief	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	erg effectief

17. 16. Hoe zou dit cijfer voor jou hoger kunnen worden? (Omschrijf kort)

Reageren op negatieve emoties

18. 17. Heeft het invullen van "reageren op 2 situaties" je geholpen bij je reactie op negatieve emoties? (door ofwel afleiding te zoeken ofwel anders tegen een situatie aan te kijken)? *

Markeer slechts één ovaal.

- ☐ Nee
- ☐ Een beetje
- ☐ Ja

19. 18. Wat was voor jou het effect van deze oefening? Geef hier een cijfer voor! *

Markeer slechts één ovaal.

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	
niet effectief	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	erg effectief

20. 19. Hoe zou dit cijfer voor jou hoger kunnen worden? (Omschrijf kort)

Afleidings**21. 20. Ben je je nu meer bewust wat jouw afleidings tijdens de les zijn en wat je daaraan kunt doen? ****Markeer slechts één ovaal.*

- ☐ Nee
- ☐ Een beetje
- ☐ Ja

22. 21. Wat was voor jou het effect van de les over afleidings? Geef hier een cijfer voor! **Markeer slechts één ovaal.*

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	
niet effectief	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	erg effectief

23. 22. Hoe zou dit cijfer voor jou hoger kunnen worden? (Omschrijf kort)

Samenvatting**24. 23. Maak je wel eens een samenvatting voor een vak? ****Markeer slechts één ovaal.*

- ☐ Nooit *Ga naar vraag 28.*
- ☐ Af en toe (eens per maand of minder)
- ☐ Geregeld (vaker dan eens per maand)
- ☐ Vaak (eens per week of vaker)

Samenvatting

25. 24. Voor hoeveel vakken maak je wel eens een samenvatting? **Markeer slechts één ovaal.*

- ☐ 1-3
- ☐ 4-6
- ☐ 7-9
- ☐ 10 of meer

26. 25. Wat is voor jou het effect hiervan? Geef hier een cijfer voor! **Markeer slechts één ovaal.*

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	
niet effectief	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	erg effectief

27. 26. Hoe zou dit cijfer voor jou hoger kunnen worden? (Omschrijf kort)

Mindmap**28. 27. Maak je wel eens een mindmap (of woordweb) voor een vak? ****Markeer slechts één ovaal.*

- ☐ Nooit *Ga naar vraag 32.*
- ☐ Af en toe (eens per maand of minder)
- ☐ Geregeld (vaker dan eens per maand)
- ☐ Vaak (eens per week of vaker)
- ☐ Weet niet wat een mindmap (of woordweb) is *Ga naar vraag 32.*

Mindmap**29. 28. Voor hoeveel vakken maak je wel eens een mindmap (of woordweb)? ****Markeer slechts één ovaal.*

- ☐ 1-3
- ☐ 4-6
- ☐ 7-9
- ☐ 10 of meer

30. 29. Wat is voor jou het effect hiervan? Geef hier een cijfer voor! **Markeer slechts één ovaal.*

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	
niet effectief	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	erg effectief

31. 30. Hoe zou dit cijfer voor jou hoger kunnen worden? (Omschrijf kort)

Leerstrategieën**32. 31. Gebruik je verschillende leerstrategieën (voor bijvoorbeeld het leren van een toets of huiswerk)? ****Markeer slechts één ovaal.*

- ☐ Nooit *Ga naar vraag 36.*
- ☐ Af en toe (eens per maand of minder)
- ☐ Geregeld (vaker dan eens per maand)
- ☐ Vaak (eens per week of vaker)
- ☐ Weet niet wat leerstrategieën zijn *Ga naar vraag 36.*

Leerstrategieën**33. 32. Welke leerstrategieën gebruik je? Vink ze aan! ****Vink alle toepasselijke opties aan.*

- ☐ Herlees tekst
- ☐ Herlees aantekeningen
- ☐ Lees hoofdpunten op
- ☐ Maak een samenvatting van een tekst
- ☐ Markeer tekst/aantekeningen met stift
- ☐ Overhoor mijzelf
- ☐ Laat iemand mij overhoren
- ☐ Bestudeer systeemkaartjes
- ☐ Leer uit je hoofd
- ☐ Maak een "spiekbrieven"
- ☐ Studeer met een vriend(in)
- ☐ Studeer met een ouder
- ☐ Vraag om hulp
- ☐ Anders: _____

34. **33. Wat is voor jou het effect van het gebruik van verschillende leerstrategieën? Geef hier een cijfer voor! ***

Markeer slechts één ovaal.

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	
niet effectief	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	erg effectief

35. **34. Hoe zou dit cijfer voor jou hoger kunnen worden? (Omschrijf kort)**

Leerplan

36. **35. Maak je wel eens een leerplan? ***

Markeer slechts één ovaal.

- ☐ Nooit *Ga naar vraag 39.*
- ☐ Af en toe (eens per maand of minder)
- ☐ Geregeld (vaker dan eens per maand)
- ☐ Vaak (eens per week of vaker)
- ☐ Weet niet wat een leerplan is *Ga naar vraag 39.*

Leerplan

37. **36. Wat is voor jou het effect van het gebruik van een leerplan? Geef hier een cijfer voor! ***

Markeer slechts één ovaal.

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	
niet effectief	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	erg effectief

38. **37. Hoe zou dit cijfer voor jou hoger kunnen worden? (Omschrijf kort)**

Ten slotte...

39. Vink hieronder aan welke lessen voor jou het nuttigst waren (meerdere antwoorden mogelijk!)**Vink alle toepasselijke opties aan.*

- ☐ Les 1: Plannen doe je zo! (dagplanner, weekplanner, toetsstof opdelen)
- ☐ Les 2: Less stress! (zorgenbord, ontspanningsoefeningen)
- ☐ Les 3: Wij zijn een leuke groep! (energizer, anders reageren)
- ☐ Les 4: Af van je afleiders! (tabel: afleiders)
- ☐ Les 5: Map your mind! (samenvatting, mindmap)
- ☐ Les 6: Eerste hulp bij leren! (leerstrategieën, opstellen leerplan)

40. Als deze lessenserie aan het begin van het schooljaar gegeven zou zijn, zou het je dan geholpen hebben je wat sneller thuis te voelen op deze school?**Markeer slechts één ovaal.*

- ☐ Nee
- ☐ Een beetje
- ☐ Ja

41. Door welke lessen zou je je vooral sneller thuis hebben gevoeld? (1 of meerdere antwoorden mogelijk)*Vink alle toepasselijke opties aan.*

- ☐ Les 1: Plannen doe je zo! (dagplanner, weekplanner, toetsstof opdelen)
- ☐ Les 2: Less stress! (zorgenbord, ontspanningsoefeningen)
- ☐ Les 3: Wij zijn een leuke groep! (energizer, anders reageren)
- ☐ Les 4: Af van je afleiders! (tabel: afleiders)
- ☐ Les 5: Map your mind! (samenvatting, mindmap)
- ☐ Les 6: Eerste hulp bij leren! (leerstrategieën, opstellen leerplan)

42. Wat zou je willen toevoegen aan de lessenserie?

43. Heb je verder nog tips of tops? Bedenk daarbij dat de lessenserie bedoeld is voor aan het BEGIN van de brugklas.

Einde

Erg veel dank voor het invullen van deze vragenlijst. Alle gegevens worden anoniem verwerkt!

Bijlage 11: Observatie-schema 1 Turflijt en observatie-schema 2: Best practises

Docent:	Datum:	Les uit lessenserie	Tijd:
	Turf aantal keren:		
Stelt verschillende soorten vragen, zoals denkvragen, open vragen en als ... dan vragen			
Activeert voorkennis			
Geeft leerlingen een opdracht			
Geeft de relevantie van opdracht aan (voor dagelijks leven)			
Gebruikt feitjeskennis om nieuwsgierigheid op te wekken			

Observatie-schema 2: Best practises

Docent:	Datum: Tijd:	Les uit lessenserie
	Beschrijf zo volledig mogelijk hoe de docent dit doet:	Beschrijf zo volledig mogelijk hoe de leerlingen hierop reageren:
Stelt verschillende soorten vragen, zoals denkvragen, open vragen en als ... dan vragen		

Activeert voorkennis		
Geeft leerlingen een opdracht		
Geeft de relevantie van opdracht aan (voor dagelijks leven)		

Gebruikt feitjeskennis om nieuwsgierigheid op te wekken		

Bijlage 12: Interviewvragen 6 docenten lessenserie (t.b.v. hoofdvraag 2)

1. Was de activerende didactiek toereikend?
2. Heb jij een idee hoe we deze in de door jouw gegeven les nog hoger kunnen krijgen?
3. Werd de nieuwsgierigheid geprikkeld door feitenkennis, humor, emoties?
4. Heb jij een idee hoe we deze in de door jouw gegeven les hoger kunnen krijgen?

Bijlage 13:**Tabel 1.1** Toepassingsfrequentie en effect van de geleerde vaardigheid a.d.h.v. ingevulde vragenlijsten leerlingen

	Voor lessenserie				Na lessenserie			
	Hoe vaak pas je de vaardigheid toe? (in aantal leerlingen)			Wat is voor jou het effect van deze vaardigheid? (in cijfer 1-10)	Hoe vaak pas je de vaardigheid toe? (in aantal leerlingen)			
	Af en toe (eens per maand of minder)	Geregeld (vaker dan eens per maand)	Vaak (eens per week of vaker)	Mediaan*	Af en toe (eens per maand of minder)	Geregeld (vaker dan eens per maand)	Vaak (eens per week of vaker)	V a t v l s
Maken van een dagplanner	9	8	7	7	17	5	10	+
Maken van een weekplanner	9	8	11	7	14	2	8	+
Toetsstof opdelen	11	14	16	7	11	13	18	+
Ontspanningso efeningen	10	2	3	7	9	3	3	+
Samenvatting van een tekst	10	12	20	8,5	10	14	16	+
Mindmap maken	13	7	3	7	10	3	1	+
Kiezen van leerstrategieën	13	8	13	8	9	14	12	+
Opstellen van een leerplan	3	13	8	8	18	7	8	+

Tabel 1.2 Toepassingsfrequentie en effect van de oefening a.d.h.v. ingevulde vragenlijsten leerlingen

	Voor lessenserie		Na lessenserie	
	Heb je wel eens opgeschreven wat de zaken zijn die jou afleiden in de les?	Wat was voor jou het effect	Heeft het oefenen van deze vaardigheid geholpen om beter om te gaan met resp zorgen, negatieve emoties, afleiders?	

	(in aantal leerlingen)			hiervan? (in cijfer 1-10)	(in aantal leerlingen)			
	Af en toe (eens per maand of minder)	Geregeld (vaker dan eens per maand)	Vaak (eens per week of vaker)	Mediaan*	Nee	Een beetje	Ja	
Zorgenbord maken	n.v.t.	n.v.t.	n.v.t.	n.v.t.	25	20	3	r
Reageren op 2 situaties	n.v.t.	n.v.t.	n.v.t.	n.v.t.	33	12	3	r
Afleiders in kaart	7	2	1	6	12	17	19	r

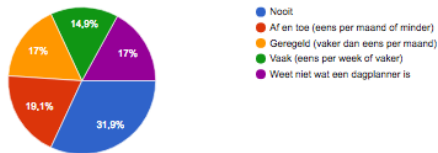
* Er is niet gekozen voor gemiddeldes, omdat uitschieters (enkele leerlingen die het effect bijvoorbeeld een 1 geven) daarop veel invloed hebben. Dit effect is bij een mediaan niet het geval.

Bijlage 14 Inge vulde vragenlijsten voor lessenserie

Dagplanner

1. Hoe vaak gebruik je een dagplanner?

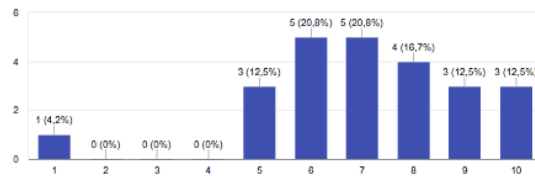
47 reacties

Dagplanner

2. Wat is voor jou het effect van het gebruik van de dagplanner? Geef hier een cijfer voor!

24 reacties

3. Hoe zou dit cijfer voor jou hoger kunnen worden? (Omschrijf kort)

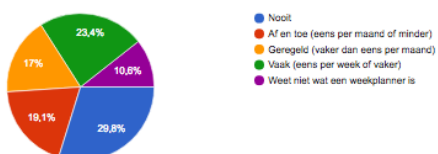
22 reacties

Weekplanner

4. Hoe vaak gebruik je een weekplanner?

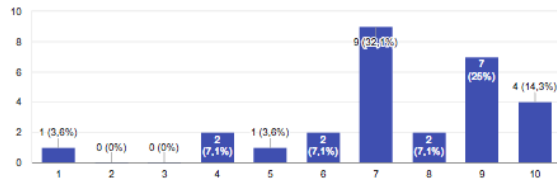
47 reacties

Weekplanner

5. Wat is voor jou het effect van het gebruik van de weekplanner? Geef hier een cijfer voor!

28 reacties

6. Hoe zou dit cijfer voor jou hoger kunnen worden? (Omschrijf kort)

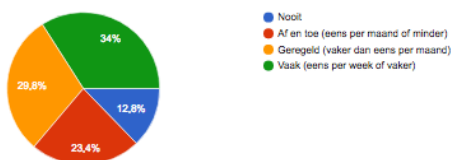
24 reacties

ik gebruik geen werkplannen maar zet gewoon in een lijstje op mn telefoon wat ik nog moet doen
 geen tijden
 niet, ik kijk er niet naar.
 weet ik niet.
 beter te leren
 geen idee
 Door er me nog beter aan te houden.
 /
 -
 Ik vind dat er niks aan verandert dan worden.
 ook echt doen wat er op het programma staat
 het zelfde als dagplanner

Indelen toetsstof

7. Deel je de toetsstof wel eens in in stukjes voordat je gaat leren?

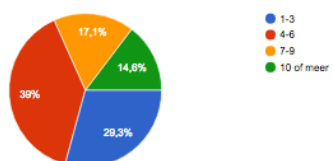
47 reacties

Indelen toetsstof

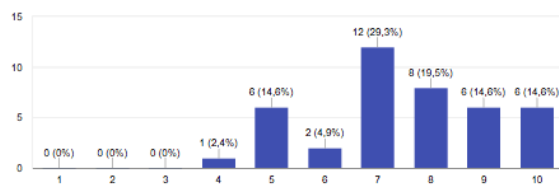
8. Voor hoeveel vakken deel je de toets wel eens in in stukjes voordat je gaat leren?

41 reacties

9. Wat is voor jou het effect van het indelen van de toetsstof in stukjes?
Geef hier een cijfer voor!

41 reacties

10. Hoe zou dit cijfer voor jou hoger kunnen worden? (Omschrijf kort)

32 reacties

geen idee (3)

- (3)

weet ik niet (2)

weet ik ni

geen tijden

ik weet het niet

je er aan houden

ik zal het niet weten

als het echt super veel is

hoeft niet meer

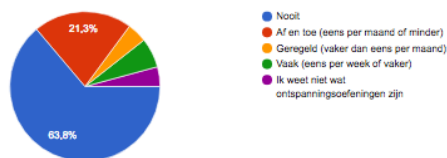
nog iets beter te plannen

Weet ik niet.

Leren en stress

11. Als je stress hebt voor school of voor iets anders, doe je dan wel eens ontspanningsoefeningen?

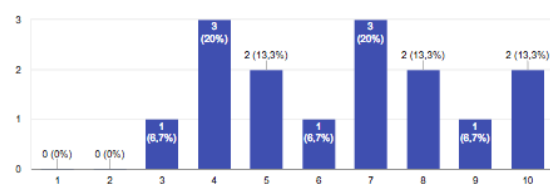
47 reacties

Leren en stress

12. Wat is voor jou het effect van deze oefeningen? Geef hier een cijfer voor!

15 reacties

13. Hoe zou dit cijfer voor jou hoger kunnen worden? (Omschrijf kort)

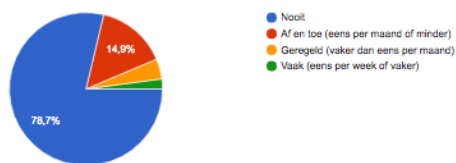
13 reacties

weet ik niet (2)
gwn netlix is ontspannender
kan niet
geen idee
idk
rustig gewoon de dingen doen
ik doe geen oefening ik speel een spel of zo en het cijfer kan niet omhoog omdat de tijd die ik ervoor gebruik om te onstapnnen ongeveer een uur is en daarin had ik veel kunnen leren.
?
Geen
kan gewoon niet
Meer ontspennen
meer rust

Afleidings

14. Heb je wel eens opgeschreven wat de zaken zijn die jou afleiden in de les?

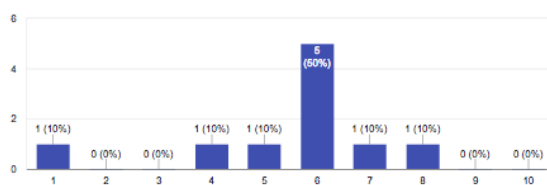
47 reacties

Afleidings

15. Wat was voor jou het effect hiervan? Geef hier een cijfer voor!

10 reacties

16. Hoe zou dit cijfer voor jou hoger kunnen worden? (Omschrijf kort)

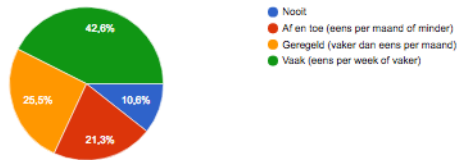
8 reacties

geen idee (2)
opschrijven helpt niks he , iets eraan doen wel
Meer schrijven.
dat ik er ook iets aan ga doen.
squishies niet meer afpakken tijdens de les
Weet ik niet
-

Samenvatting

17. Maak je wel eens een samenvatting voor een vak?

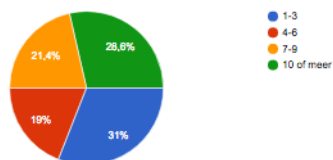
47 reacties

Samenvatting

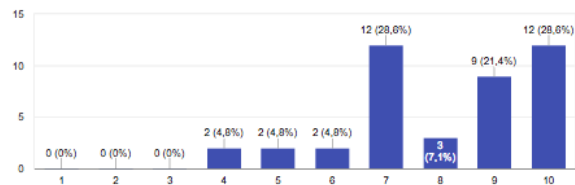
18. Voor hoeveel vakken maak je wel eens een samenvatting?

42 reacties

19. Wat is voor jou het effect hiervan? Geef hier een cijfer voor!

42 reacties

20. Hoe zou dit cijfer voor jou hoger kunnen worden? (Omschrijf kort)

34 reacties

geen idee (2)

/ (2)

? (2)

als de docent al een samenvatting maakt

alles goed

kan niet hoger

als de samenvatting kort en krachtig is

samen met de klas er 1 maken

als ik de tekst beter snap dan lukt het beter

Soms vergeet ik nog wat informatie.

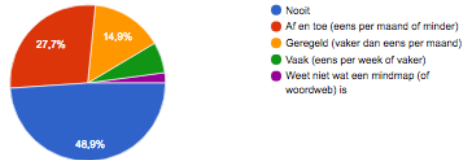
Weet ik ook niet

beter worden in begrijpend lezen omdat ik het niet zo goed kan

Mindmap

21. Maak je wel eens een mindmap (of woordweb) voor een vak?

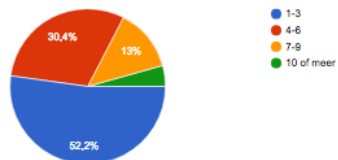
47 reacties

Mindmap

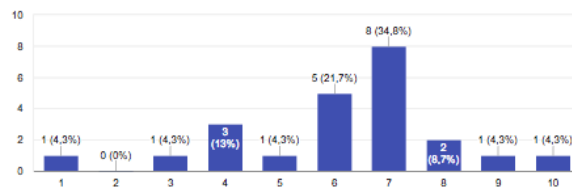
22. Voor hoeveel vakken maak je wel eens een mindmap (of woordweb)?

23 reacties

23. Wat is voor jou het effect hiervan? Geef hier een cijfer voor!

23 reacties

24. Hoe zou dit cijfer voor jou hoger kunnen worden? (Omschrijf kort)

15 reacties

? (2)

geen idee (2)

doordat je het online mag doen

ik vindt het kinderachtig om een ekening voor iets te maken

ik vind een mindmap niet echt fijn dus het kan ook niet beter.

nog ermee leren

geen idee....

ik vind een samenvatting van woorden prettiger

neh

ik begrijp de vraag niet

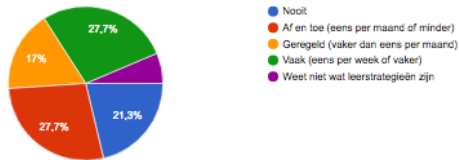
Niet hoger

het vaker gebruiken.

Leerstrategieën

25. Gebruik je verschillende leerstrategieën (voor bijvoorbeeld het leren van een toets of huiswerk)?

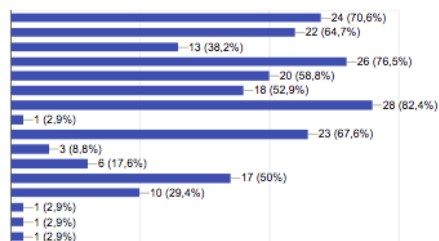
47 reacties

Leerstrategieën

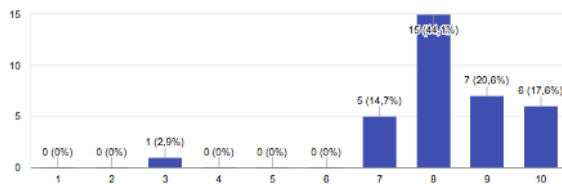
26. Welke leerstrategieën gebruik je? Vink ze aan!

34 reacties

27. Wat is voor jou het effect van het gebruik van verschillende leerstrategieën? Geef hier een cijfer voor!

34 reacties

28. Hoe zou dit cijfer voor jou hoger kunnen worden? (Omschrijf kort)

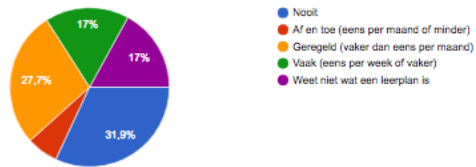
23 reacties

- ? (3)
- (2)
- niet
- doordat je altijd dezelfde strategie hebt
- andere dingen uitproberen
- Soms meer tijd aan besteden.
- /
- Kan niet hoger.
- ook echt allemaal die punten gebruiken om te leren
- geen idee...
- ik weet het niet
- weet ik niet

Leerplan

29. Maak je wel eens een leerplan?

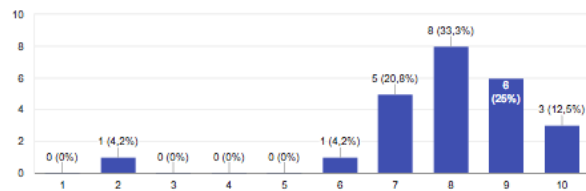
47 reacties

Leerplan

30. Wat is voor jou het effect van het gebruik van een leerplan? Geef hier een cijfer voor!

24 reacties

31. Hoe zou dit cijfer voor jou hoger kunnen worden? (Omschrijf kort)

16 reacties

- (3)
 je mag zelf beslissen
 Het werkt goed, maar soms houd ik me er niet aan.
 /
 me er aan houden
 Ik vind dat heel prettig en ja kan niet hoger.
 als ik me aan de afspraak houd
 weet ik niet
 ik gebruik het vooral in de toetsweek misschien meer gebruiken doordeweeks
 vaker een leerplan gebruiken
 Me eraan houden
 Ik weet niet

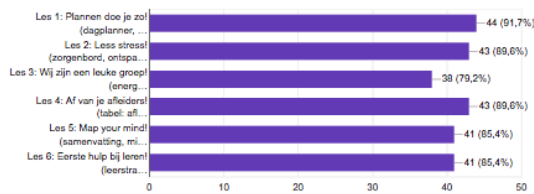
Einde

Bijlage 15 Ingevulde vragenlijsten na lessenserie

Welke lessen...

Vink aan welke lessen van de lessenserie je gehad hebt. (Let op: het is mogelijk dat je de lessen in een andere volgorde gehad hebt dan hieronder, dat geeft niks.)

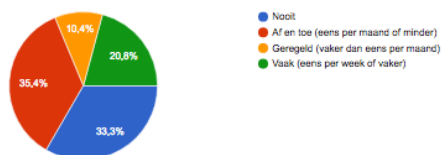
48 reacties

Dagplanner

1. Hoe vaak gebruik je een dagplanner?

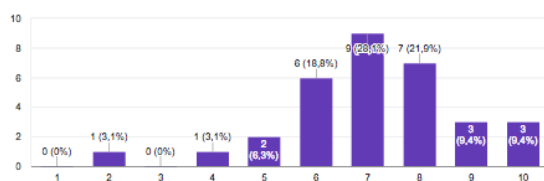
48 reacties

Dagplanner

2. Wat is voor jou het effect van het gebruik van de dagplanner? Geef hier een cijfer voor!

32 reacties

3. Hoe zou dit cijfer voor jou hoger kunnen worden? (Omschrijf kort)

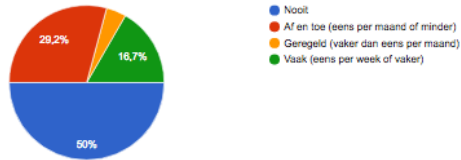
30 reacties

niet (4)
meer leren
vaker doen
niet tijd
meer gebr
weet ik niet
er aan houden
geen idee
niet
het iets leuker maken van een dagplanner
Geen idee
ik hou me soms niet aan.

Weekplanner

4. Hoe vaak gebruik je een weekplanner?

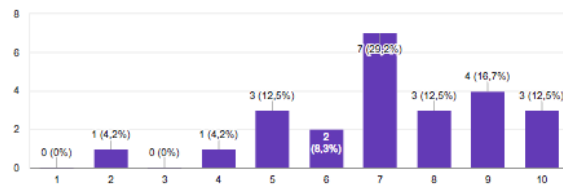
48 reacties

Weekplanner

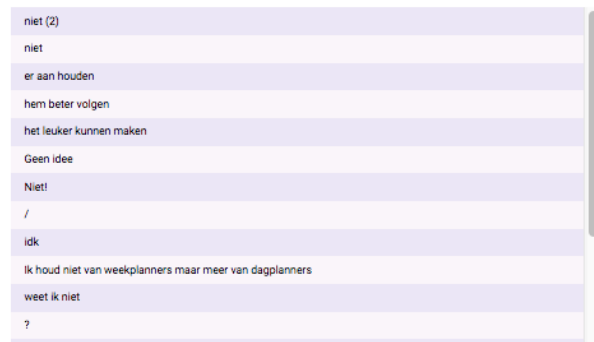
5. Wat is voor jou het effect van het gebruik van de weekplanner? Geef hier een cijfer voor!

24 reacties

6. Hoe zou dit cijfer voor jou hoger kunnen worden? (Omschrijf kort)

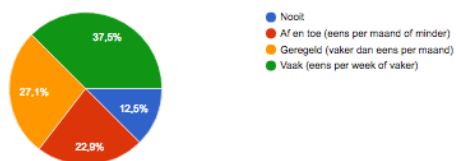
19 reacties

Indelen toetsstof

7. Deel je de toetsstof wel eens in in stukjes voordat je gaat leren?

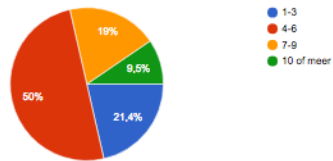
48 reacties

Indelen toetsstof

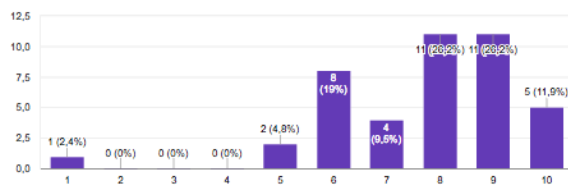
8. Voor hoeveel vakken deel je de toets wel eens in in stukjes voordat je gaat leren?

42 reacties

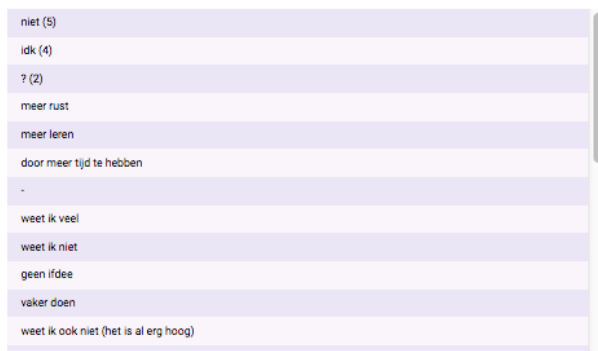
9. Wat is voor jou het effect van het indelen van de toetsstof in stukjes? Geef hier een cijfer voor!

42 reacties

10. Hoe zou dit cijfer voor jou hoger kunnen worden? (Omschrijf kort)

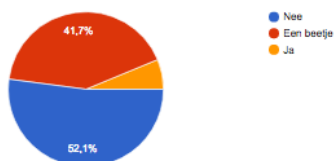
35 reacties

Zorgenbord

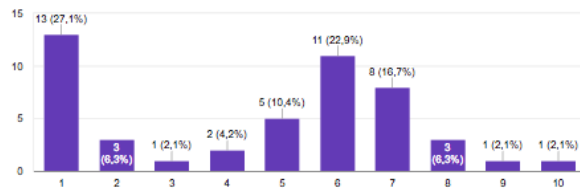
11. Ben je door het invullen van het zorgenbord nu meer bewust van je zorgen en wat je daaraan kunt doen?

48 reacties

12. Wat is voor jou het effect van het invullen van het zorgenbord? Geef hier een cijfer voor!

48 reacties

13. Hoe zou dit cijfer voor jou hoger kunnen worden? (Omschrijf kort)

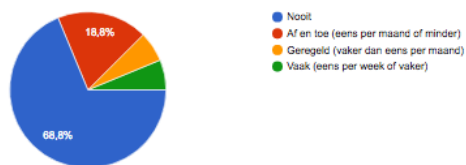
39 reacties

Leren en stress

14. Als je stress hebt voor school of voor iets anders, doe je dan wel eens ontspanningsoefeningen?

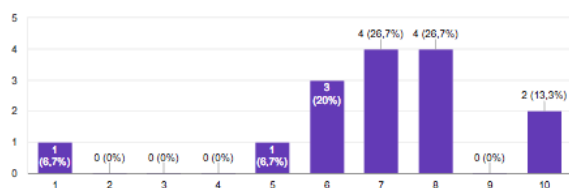
48 reacties

Leren en stress

15. Wat is voor jou het effect van deze oefeningen? Geef hier een cijfer voor!

15 reacties

16. Hoe zou dit cijfer voor jou hoger kunnen worden? (Omschrijf kort)

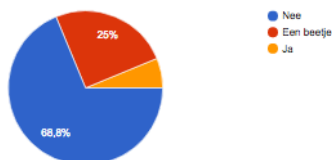
11 reacties

minder stress
idk
meer en rustiger
echt rustig moeten worden
Het helpt niet heel goed.
/
ik heb weinig stress maar als ik het heb dan speel ik een spel
het werkt perfect!
de oefeningen vaker doen
van tevoren leren
meer stress als het meer nodig is

Reageren op negatieve emoties

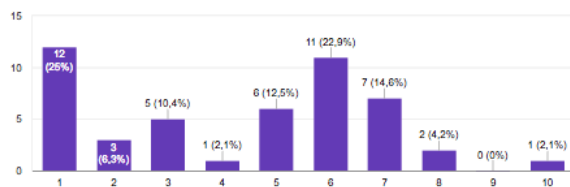
17. Heeft het invullen van "reageren op 2 situaties" je geholpen bij je reactie op negatieve emoties? (door ofwel afleiding te zoeken ofwel anders tegen een situatie aan te kijken)?

48 reacties

18. Wat was voor jou het effect van deze oefening? Geef hier een cijfer voor!

48 reacties

19. Hoe zou dit cijfer voor jou hoger kunnen worden? (Omschrijf kort)

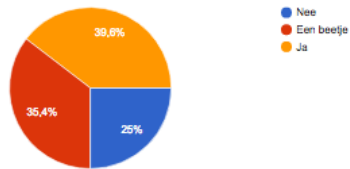
38 reacties

niet (4)
idk (4)
geen idee (3)
- (2)
weet ik niet (2)
het gewoon niet doen
ik houd n19et van die borden enzo
iedereen weet zelf hoe hij het beste kan reageren
niet want t is raar en al die lessen ook dus ik ga da ni doen
ik doe het niet, en als ik het doe helpt het niet.
fc
weet niet

Afleidings

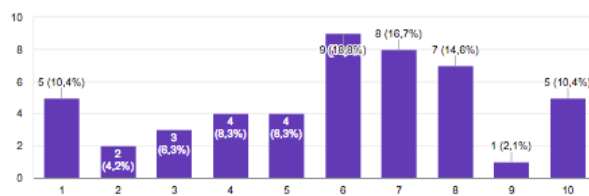
20. Ben je je nu meer bewust wat jouw afleidings tijdens de les zijn en wat je daaraan kunt doen?

48 reacties

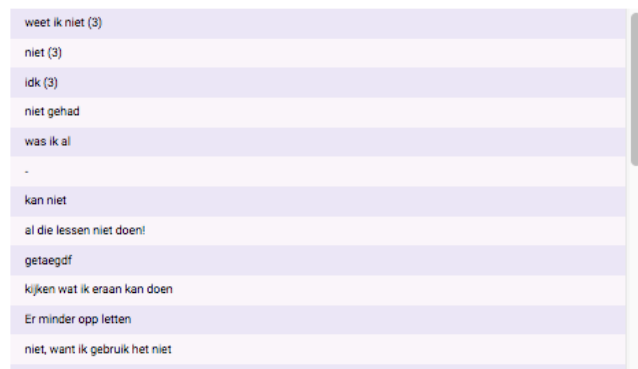
21. Wat was voor jou het effect van de les over afleidings? Geef hier een cijfer voor!

48 reacties

22. Hoe zou dit cijfer voor jou hoger kunnen worden? (Omschrijf kort)

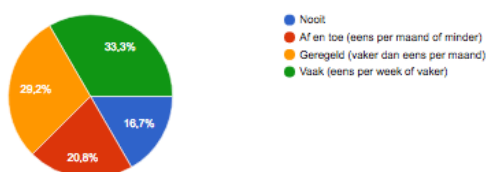
34 reacties

Samenvatting

23. Maak je wel eens een samenvatting voor een vak?

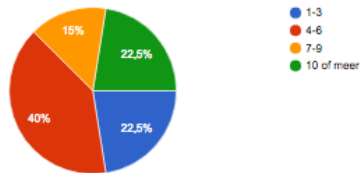
48 reacties

Samenvatting

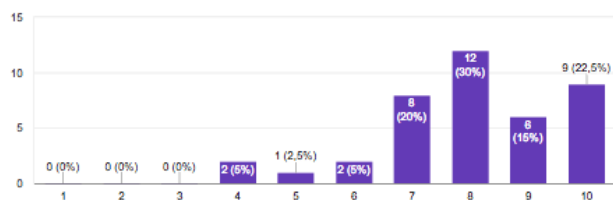
24. Voor hoeveel vakken maak je wel eens een samenvatting?

40 reacties

25. Wat is voor jou het effect hiervan? Geef hier een cijfer voor!

40 reacties

26. Hoe zou dit cijfer voor jou hoger kunnen worden? (Omschrijf kort)

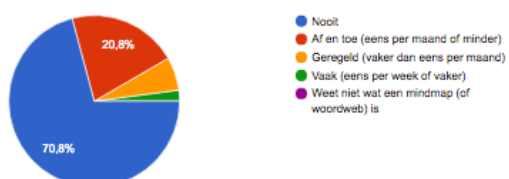
30 reacties

Mindmap

27. Maak je wel eens een mindmap (of woordweb) voor een vak?

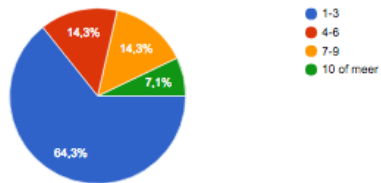
48 reacties

Mindmap

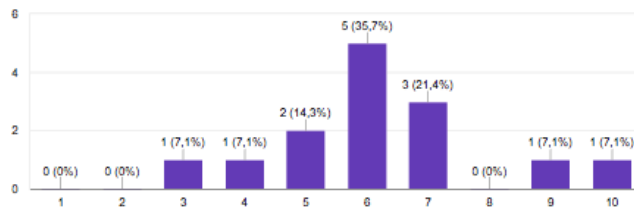
28. Voor hoeveel vakken maak je wel eens een mindmap (of woordweb)?

14 reacties

29. Wat is voor jou het effect hiervan? Geef hier een cijfer voor!

14 reacties

30. Hoe zou dit cijfer voor jou hoger kunnen worden? (Omschrijf kort)

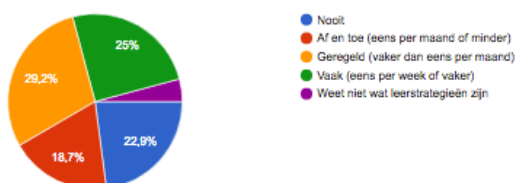
10 reacties

- niet (2)
- doordat je meer tijd hebt om te maken zoALS BIJ GESCHIEDENIS MOESTEN WE BEGINNEN EN HEBBEN WE HET NOOIT AFGEMAAKT DUS JA
- beter een mindmap leren maken
-
- ik heb er niet veel aan
- ik gebruik liever een samenvatting
- ?
- vaker een woordweb maken
- meer maken

Leerstrategieën

31. Gebruik je verschillende leerstrategieën (voor bijvoorbeeld het leren van een toets of huiswerk)?

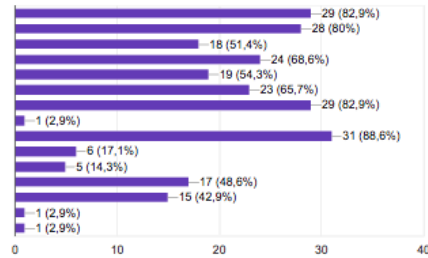
48 reacties

Leerstrategieën

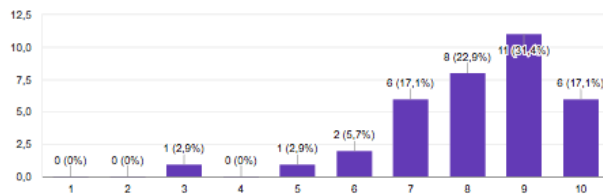
32. Welke leerstrategieën gebruik je? Vink ze aan!

35 reacties

33. Wat is voor jou het effect van het gebruik van verschillende leerstrategieën? Geef hier een cijfer voor!

35 reacties

34. Hoe zou dit cijfer voor jou hoger kunnen worden? (Omschrijf kort)

22 reacties

niet (3)

idk (3)

Niet (2)

het is niet handig om steeds een andere leerstrategie te gebruiken je kan beter altijd hetzelfde doen

ik zou echt niet weten

weet ik niet

goed leren

-

ik vind het fijn als iemand mij gaat overhoren

Geen idee

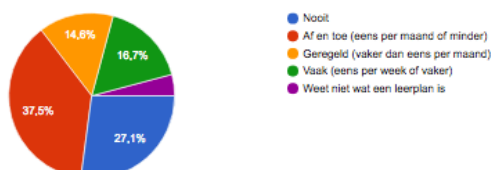
/

als het minder werk was

Leerplan

35. Maak je wel eens een leerplan?

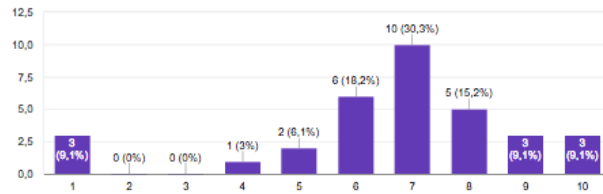
48 reacties

Leerplan

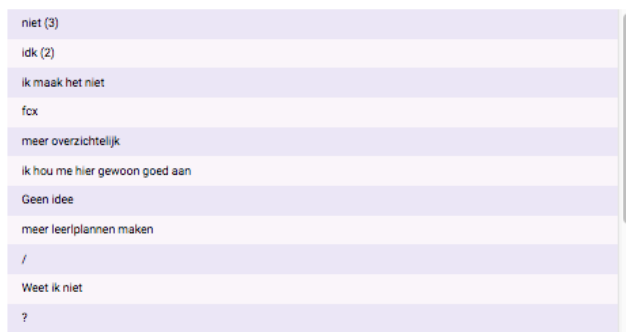
36. Wat is voor jou het effect van het gebruik van een leerplan? Geef hier een cijfer voor!

33 reacties

37. Hoe zou dit cijfer voor jou hoger kunnen worden? (Omschrijf kort)

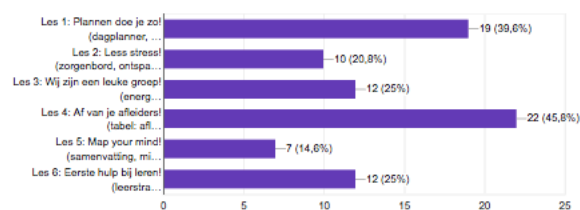
23 reacties

Ten slotte...

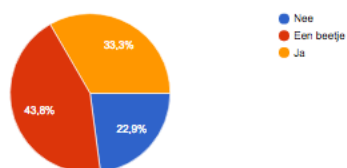
Vink hieronder aan welke lessen voor jou het nuttigst waren (meerdere antwoorden mogelijk!)

48 reacties

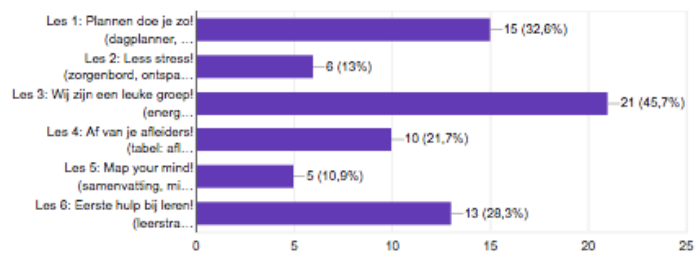
Als deze lessenserie aan het begin van het schooljaar gegeven zou zijn, zou het je dan geholpen hebben je wat sneller thuis te voelen op deze school?

48 reacties

Door welke lessen zou je je vooral sneller thuis hebben gevoeld? (1 of meerdere antwoorden mogelijk)

46 reacties

Wat zou je willen toevoegen aan de lessenserie?

34 reacties

niks (7)
niets (3)
- (3)
idk (3)
weet ik niet (2)
pas
niks gewoon niet die lessen doet! niemand vind t leuk dus doe nooit meer
saai
c
geen antwoord
dat het iets leuker is bijv. zelf iets maken of doen zodat je goed weet wat je eraan hebt.
meer engens met zn allen over nadenken

Heb je verder nog tips of tops? Bedenk daarbij dat de lessenserie bedoeld is voor aan het BEGIN van de brugklas.

34 reacties

nee (8)
- (3)
idk (2)
nee niet echt
neee
fxc
het meeste heb je al gehad bij mentorles
geen antwoord
ik zou het houden bij mentorles anders is het zo dubbel en ik vind mentorles leuker
iets meer dingen DOEN
nee het was top!
meer lessen om de klas te leren kennen

Einde

Bijlage 16

Tabel 2 Samenvatting 2 focusgroepen over effect lessenserie (deelvraag 3)

Mening leerlingen uit focusgroep 1 en 2 Les met bijbehorende vaardigheden	Focusgroep 1: vier leerlingen uit klas A*	Focusgroep 2: vier leerlingen uit klas A*
Les 1: Plannen doe je zo! Docent: Mevr. L.		
Maken van een dagplanner	Niet besproken	Niet besproken
Maken van een weekplanner	- Meer op toetsweken richten - Zonder tijden weekplanner, want lastig in te schatten	- Alleen voor jezelf - Onhandig, maak iedereen lastig - Heb plannen voor de week
Toetsstof opdelen	- Handig, maar met deze opdracht beginnen - Idem	- Eerst deze weekplanner maken
Les 2: Less stress! Docent: Mevr. J.		
Zorgenbord maken	- Dit mag weg, gewoon op bord oplossingen inventariseren - Het aanvinken van het "waar krijg je stress van formulier" is wel nuttig, maar het zorgenbord daarna is onduidelijk, snap het nut niet.	- Het zorgenbord is niet nodig - Idem - Idem
Ontspanningsoefeningen	- Kan helpen mits uitgebreider behandeld. - Tafels aan de kant, dan is er meer ruimte en meer ontspanningsoefeningen laten doen, dan wordt het leuk. - Idem	- Niet echt leuk - Lollig - Het kan wel leuk zijn - Uitgebreider behandelen
Les 3: Wij zijn een leuke groep Docent: Meneer H.		
Reageren op 2 situaties	- Opdracht 1 wel goed, opdracht 2 beter uitleggen - Opdracht 2 is nuttiger om in groepjes met elkaar te bespreken, "wat zou jij doen?". Of klassikaal. Voor jezelf opschrijven vind ik onnuttig. - Idem	- Opdracht 1 bewustwording - Opdracht 1 beetje theoretisch - Opdracht 2 tijd voor.
Les 4: Af van je afleiders Docent: Meneer W.		
Afleiders in kaart tabel	- Niks meer aan doen, leuke en nuttige les! - Idem - Idem - Idem	- Leuk om te doen - Ik ben me bewust van afleiders - weinig aan de hand - Idem

			- Hielp niet
Les 5: Map your mind! Docenten: Mevr. K. en meneer D.			
	Samenvatting van een tekst	- Onduidelijk hoe je nu eigenlijk een samenvatting maakt; niet goed geleerd in deze les (4x)	
	Mindmap maken	- Teveel leeswerk (4x) - Liever een filmpje van hoe samenvatting te maken - Ik had liever geleerd in deze les hoe ik een samenvatting moet maken; een mindmap is teveel werk voor de hoeveelheid vakken die we hebben - Misschien 2 lessen aan besteden, zodat eerst goed stap voor stap geleerd kan worden hoe samenvatting te maken? - Idem	- Docent me - Kinderacht over samei - Samenvatt stap? - Een kleine
Les 6: Eerste hulp bij leren Docent: Mevr. S.			
	Kiezen van leerstrategieën	- Filmpje in Engels, maar toch gebruikt voor het timen van hoe lang ik leer/huiswerk maak - Herhaling van de mentorles - Toelichting nodig van de verschillende leerstrategieën, wat betekenen ze?	- Dit vond ik leerstrateg - Niet nuttig die werkt g - Nuttige les strategieër - Idem
	Opstellen van een leerplan	- Snapte dit niet goed, hoe moest dit ingevuld worden? Meer uitleg nodig van docent - Ik vond dit erg handig!	- Niet zo nut nieuw gele - Idem - Niet nuttig - Idem

* Klassen zijn geanonimiseerd door de termen klas A en klas B te gebruiken.

Bijlage 17

Tabel 3 Samenvatting interviews docenten over toepassingsfrequentie, effect en verhoging effect (deelvraag 1, 2, 3)

Interviewvragen	1. Denk je dat het gebruik van de vaardigheid na de gegeven les omhoog is gegaan? (deelvraag 1)	2. Wat denk je dat het effect is van het gebruik van deze vaardigheid? Geef hiervoor een cijfer. (deelvraag 2)	3. Hoe zou dit cijfer hoger kunnen worden? (deelvraag 3)	4. Aan n.a.v. : vrager 4.1.2
Les met bijbehorende vaardigheden				
Les 1: Plannen doe je zo!				
Docent: Mevr. L.				
Maken van een dagplanner	Als de les in de eerste 2 weken v/h schooljaar gegeven was, zou dit gebruik omhoog gaan.	Op termijn beter inschatten hoeveel tijd ze kwijt zijn aan bepaalde vakken. Als iedere leerling dit zou doen en zich eraan zou hebben, zou mijn cijfer 7,5 zijn.	Misschien eerst de leerlingen in laten vullen hoelang ze nu eigenlijk bezig zijn per vak met huiswerk, om ze op die manier eerst te laten ontdekken hoe lang het ze nu kost.	
			Door leerlingen aan het begin van het jaar – tot aan herfstvakantie – op school het huiswerk te laten maken, beter toezien op die manier of de dagplanner opgevolgd wordt.	
Maken van een weekplanner	Idem (antwoord bovenstaande rij)	7,5	Idem	
Toetsstof opdelen	Ja, dat is naar mijn mening zeker omhoog gegaan	8	Deze les als opstapje gebruiken. Daarna aan docenten (van zaakvakken) vragen om steeds te herhalen om via deze zelfde methode leerlingen de toetsstof te laten verdelen.	
Les 2: Less stress!				
Docent: Mevr. J.				
Zorgenbord maken	Ik heb hierover mijn twijfels	6	Het bespreken van de eerste oefening is	Hoe zo dat de

			misschien voldoende?	<i>maar e</i>
			Dus lln. klassikaal oplossingen laten bedenken (als ze stress ervaren) en deze verschillende oplossingen op het bord schrijven i.p.v. het maken van een zorgenbord.	<i>voor h gebrui zorger De eer waarin moete welke opleve te heb zaken op het levert irritati links v</i>
Ontspanningsoefeningen	Ja, al denk ik dat het meer om bewustwording gaat	8	Het effect zou hoger zijn wanneer deze oefeningen meer ingesleten raken, door ze bijvoorbeeld ook aan te bieden bij lichamelijke opvoeding	

Les 3: Wij zijn een leuke groep

Docent: Meneer H.

Reageren op 2 situaties	Ik denk dat sommige lln. zich meer bewust zijn geworden hoe afleiding te zoeken.	7,5	Meer koppelen aan lastigere situaties die de leerling ZELF meemaakt.	<i>Hoe zo dat de maar e geven van de</i>
			Meer onderbouwen: waarom helpt de afleiding eigenlijk?	<i>Ik den er niet inzien; beter e worde Ook zi situati voor w brugkl meem</i>

Les 4: Af van je afleiders

Docent: Meneer W.

Afleiders in kaart tabel	Bij 1 klas wel, omdat ze het er ook onderling over hadden was het rendement hoog. Bij de andere klas was	Bij de ene klas een 8, omdat zij zelf oplossingen gingen bedenken en actief werden. Bij de andere klas een 6,5.	Bij de klas met lager rendement: termen uit de tabel beter toelichten, vooral de kolom "komt deze afleider uit jezelf?"	<i>In tota aan de beetje vinden niet). I dit om</i>
--------------------------	--	---	---	---

het rendement lager.	Zie kol Bij de lage re motiva
----------------------	--

Les 5: Map your mind!
Docenten: Mevr. K. en
meneer D.

Samenvatting van een tekst	Voor sommige lln. is dit heel moeilijk, dus is 1 keer doen niet genoeg. Nee dus.	Het nadenken over de samenvatting is vooral effectief, dat ze daardoor heel intensief de stof bestuderen, daartoe dwingt een samenvatting.	Leerlingen meer aan de hand nemen, stap voor stap uitleggen hoe samenvatting te maken.	
Mindmap maken	Jawel, niet iedereen, maar vooral de visueel ingestelde leerlingen hebben hier wat aan.	De les is een soort kennismaking.	Meer stap voor stap uitleg geven hoe mindmap te maken, dus bijvoorbeeld "schrijf nu op wat het hoofd onderwerp is van jouw mindmap. Begin dan met het maken van de eerste zijtak. Enz.".	9 leerl. dit na gebrui wel). F het eff media lessen: gegaa hiervo verkla Het ve

Les 6: Eerste hulp bij leren
Docent: Mevr. S.

Kiezen van leerstrategieën	Ik denk van wel. Leerlingen worden zich er bewuster van.	Een 7, heb het bij biologie [vak dat deze docent geeft] aantal keer terug gehoord.	Voordat de opdracht begint een toelichting geven per leerstrategie: wat is de leerstrategie en bij welk vak zou je deze kunnen gebruiken? (want nu schreven ze alleen op wat ze al gebruikten). Bij opdracht nog toevoegen: kies nu 2 nieuwe leerstrategieën, die je normaal niet gebruikt.	Hoe ze dat he leerlin les zeg vaardi gebrui omhoc De lln. weinig gekreg linkerz
Opstellen van een leerplan	Nee, denk het niet.	5,5	De opdracht smaller maken, deze is nu te breed. In kleine	Hoewe na de leerplc

stapjes de opdracht	<i>gebrui</i>
splitsen: eerst	<i>voor h</i>
toelichten waarom	<i>gedaa</i>
deze planning handig	<i>komer</i>
is. Bijvoorbeeld: pak je	De op
agenda en onderzoek	breed,
wat je moet doen	oploss
voor een bepaald vak.	linkerz
Deel nu eerst deze	
stof in in stukjes.	
Gebruik dan ten	
minste 3	
leerstrategieën en	
deel dit in met tijden.	
Docent meer leidende	
rol in deze stappen.	

Bijlage 18: Inge vulde observatieschema's turflijsten en *best practises*

Observatie-schema 1: Turflijst

Docent: Mevrouw L.	Datum: 13-03-18	Les uit lessenserie <i>plannen</i>	Tijd: 10.00
1e	Turf aantal keren:		
Stelt verschillende soorten vragen, zoals denkvragen, open vragen en als ... dan vragen	1		
Activeert voorkennis			
Geeft leerlingen een opdracht	11		
Geeft de relevantie van opdracht aan (voor dagelijks leven)	1		
Gebruikt feitjeskennis om nieuwsgierigheid op te wekken	1		

Praktische:

- * Lln. willen opdr. 1 & 2 digitaal doen (sommige lln.) → misschien bestanden op de drive delen van tevoren?
- * Tijdslimieten per opdracht inva-
ren?
- * Opdracht 3 eerst even gezamen-
lijk lezen & starten, is niet
voor iedereen duidelijk hoe
te starten → opdr. 3 als
1e geven → voor dag- &
weekpl.

Observatie-schema 2: Best practises

Docent: Mevrouw L.	Datum: 13-03-18 Tijd: 10.00	Les uit lessenserie
	Beschrijf zo volledig mogelijk hoe de docent dit doet:	Beschrijf zo volledig mogelijk hoe de leerlingen hierop reageren:
Stelt verschillende soorten vragen, zoals denkvragen, open vragen en als ... dan vragen		
Activeert voorkennis		

Geeft leerlingen een opdracht		
Geeft de relevantie van opdracht aan (voor dagelijks leven)	Vertelt dat met goed plannen je cijfers omhoog kunnen gaan (een boek onder je kussen leggen helpt mij nooit")	
Gebruikt feitjeskennis om nieuwsgierigheid op te wekken	Stukje over effect van slapen & stof in stukken verdelen	hln. luisteren aandachtig.

Observatie-schema 1: Turflijst

Docent: Mevrouw J.	Datum: 13-04-18	Les uit lessenserie less stress	Tijd: 12.00
	Turf aantal keren:		
Stelt verschillende soorten vragen, zoals denkvragen, open vragen en als ... dan vragen			
Activeert voorkennis			
Geeft leerlingen een opdracht			
Geeft de relevantie van opdracht aan (voor dagelijks leven)			
Gebruikt feitjeskennis om nieuwsgierigheid op te wekken			

Praktisch:

- * filmpje als afsluiter werd leuk gevonden!
- * formuleren met ontsp.oefeningen werden nauwelijks meegenomen (3 op ± 48 kn.)
- * Zorgenbord (opdr.2) kan misschien beter op laptop worden ingevuld (= veel schrijfwerk)

Observatie-schema 2: Best practises

Docent: Mevrouw J. 	Datum: 13-04-18 Tijd: 12.00	Les uit lessenserie Less stress
	Beschrijf zo volledig mogelijk hoe de docent dit doet:	Beschrijf zo volledig mogelijk hoe de leerlingen hierop reageren:
Stelt verschillende soorten vragen, zoals denkvragen, open vragen en als ... dan vragen	Wat heb jij als oplossing ingevuld? (inventariseerde op bord oplossingen adhv. ingevuld zorgenbord)	3 lkn. noemen oplossingen op.
Activeert voorkennis		

Geeft leerlingen een opdracht		
Geeft de relevantie van opdracht aan (voor dagelijks leven)		
Gebruikt feitjeskennis om nieuwsgierigheid op te wekken		

Observatie-schema 1: Turflijs

Docent: Meneer H.	Datum: 12-03-18	Les uit lessenserie leuke groep	Tijd: 13.15
1E	Turf aantal keren:		
Stelt verschillende soorten vragen, zoals denkvragen, open vragen en als ... dan vragen			
Activeert voorkennis	1		
Geeft leerlingen een opdracht	IIII		
Geeft de relevantie van opdracht aan (voor dagelijks leven)	1		
Gebruikt feitjeskennis om nieuwsgierigheid op te wekken	1		

* Praktisch:

- formuleer 2 op achterkant van f.1 printen.
- laatste opgave duidelijker beschrijven (naam op beide blaadjes waar/niet waar hoeft er niet bij).

Observatie-schema 2: Best practises

Docent: Meneer H.	Datum: 12-03-18 Tijd: 13.15	Les 3. uit lessenserie leuke groep
	Beschrijf zo volledig mogelijk hoe de docent dit doet:	Beschrijf zo volledig mogelijk hoe de leerlingen hierop reageren:
Stelt verschillende soorten vragen, zoals denkvragen, open vragen en als ... dan vragen		
Activeert voorkennis		

Geeft leerlingen een opdracht	Geeft vb. van zichzelf : 3 dingen	1 ll. die niet goed snapte, begreep het nu.
	leest begin voor van "Op gevoels trappen..."	lkn. weten wat te doen.
	Introduceert opdr. form. 3 door deze voor te lezen	Meeste lkn. begrepen het.
Geeft de relevantie van opdracht aan (voor dagelijks leven)	By form. 3 niet gedaan is wel belangrijk, dus beter in ^{plan}formulier in lesserie verwerken).	
Gebruikt feitjeskennis om nieuwsgierigheid op te wekken	Vertelt kort wat nodig is voor ll. om tot leren te komen (o.a. veilige groep)	Niet

Observatie-schema 1: Turflijs

Docent: Meneer W.	Datum: 13-04-18	Les 4. uit lessenserie Afliders	Tijd: 9-10
	Turf aantal keren:		
Stelt verschillende soorten vragen, zoals denkvragen, open vragen en als ... dan vragen	IIII II		
Activeert voorkennis	I		
Geeft leerlingen een opdracht	II		
Geeft de relevantie van opdracht aan (voor dagelijks leven)	II		
Gebruikt feitjeskennis om nieuwsgierigheid op te wekken	III		

Praktische zaken in les:

- * Bij opdracht misschien eerst kolom 1 in laten vullen?
- * Leuk hoe docent door heel veel vragen lln. laat ontdekken wat impulsbeheersing is en wat afleiders lln. welke hebben. ⇒ meer in lesplan verwerken.
- * Voorbeeldschema op bord → vooral om duidelijk te maken wat "afleiders uit jezelf" zijn.

Observatie-schema 2: Best practises

Docent: Meneer W.	Datum: 13-04-18 Tijd: 9.10	Les 4 uit lessenserie Aflinders
	Beschrijf zo volledig mogelijk hoe de docent dit doet:	Beschrijf zo volledig mogelijk hoe de leerlingen hierop reageren:
Stelt verschillende soorten vragen, zoals denkvragen, open vragen en als ... dan vragen	Zie laatste kolom. Na film: Wat hebben we net gezien? En wat gebeurde er b/d kinderen? Wat moet je doen als je iets heel graag wilt & het mag niet... dat is impuls-beheersing.	Jongen omschrijft heel nauwkeurig wat film inhield. Meisje: eentje at het geluk op, andere begon te ruiken.
Activeert voorkennis	Wie kan aflinders op school noemen? (bruggetje na film)	Wel 5 kn. mogen antw. geven (verkeer, posters, een drukke klas).

Geeft leerlingen een opdracht	legt duidelijk kolommen uit, met voorbeelden.	ln. snappen wat ze moeten doen.
Geeft de relevantie van opdracht aan (voor dagelijks leven)	Besprek met elkaar het ingevulde schema legt uit dat hoe beter impulsen kunnen beheersen, hoe succesvoller, zie marshmallow-filmpje. Besprekt de opdracht adhv. iemands schema waarbij hij klas laat meedenken over oplossingen	ln. geven tips, waarna docent ook oplossingen geeft. ↗
Gebruikt feitjeskennis om nieuwsgierigheid op te wekken	Wat is impulsbeheersing? Wie heeft een idee? Docent geeft daarna een leuke uitdaging met heel veel voorbeelden hoe ^{wat} impulsen zijn. ("Je wilt iets zeggen, maak je wacht even")	leerling geeft antwoord en anderen reageren. Meisje zegt dat ze kan multi-tasken & dus niet alles haar afleidt (met elastiekje spelen)

Observatie-schema 1: Turflijst

Docent: Mevr. K.	Datum: 20-03-18	Les uit lessenserie mindmap	Tijd: 10.00
IF	Turf aantal keren:		
Stelt verschillende soorten vragen, zoals denkvragen, open vragen en als ... dan vragen	(Mag meer in lesplan worden verwerkt)		
Activeert voorkennis	1		
Geeft leerlingen een opdracht	11		
Geeft de relevantie van opdracht aan (voor dagelijks leven)	1		
Gebruikt feitjeskennis om nieuwsgierigheid op te wekken	→ ontbrek aan begin (wel in les)		

Praktische aanvullingen les:

* 1^e opdr. = vrij veel lezen (mis-
schien omdraaien met filmpje)

Observatie-schema 2: Best practises

Docent: Mevr. K.	Datum: 20-03-18 Tijd: 10.00	Les uit lessenserie Mindmap
	Beschrijf zo volledig mogelijk hoe de docent dit doet:	Beschrijf zo volledig mogelijk hoe de leerlingen hierop reageren:
Stelt verschillende soorten vragen, zoals denkvragen, open vragen en als ... dan vragen		
Activeert voorkennis	Koppelt het thema aan samenvatting maken. 🧠	

Bijlage 19

Tabel 4 *Best practises docenten m.b.t. activerende didactiek en feitjeskennis (deelvragen 2 en 4)*

Les / docent	Onderdeel	Gedrag docent	Reactie leerlingen	Aanvullingen in lesplan
Les 1: Plannen doe je zo! Docent: Mevr. L.*	Geeft de relevantie van opdracht aan (act. didactiek)	Vertelt dat met goed plannen je cijfers omhoog gaan ("een boek onder je kussen leggen heb ik ook wel eens geprobeerd, maar hielp niet")	Zijn stil en luisteren	Aanvang les: met goed plannen gaan je cijfers omhoog!
Les 2: Less stress! Docent: mevr. J.	Stelt verschillende soorten vragen (act. didactiek)	Wat heb jij als oplossing ingevuld? (Docent inventariseert op bord de door leerlingen ontdekte oplossingen)	Verschillende leerlingen geven hun oplossingen, waarbij ze reageren op elkaars ontdekkingen.	Oplossingen op stress inventariseren na opdracht 1 door vragen stellen
Les 3: Wij zijn een leuke groep Docent: meneer H.	Geeft leerlingen een opdracht (act. didactiek)	Introduceert opdracht formulier 1 (Op gevoelens trappen) en 3 (reageren op 2 situaties) door deze eerst voor te lezen.	Leerlingen weten wat ze te doen staat in deze opdrachten.	Formulier 1 en 3 worden eerst voorgelezen.
Les 4: Af van je afleiders Docent: meneer W.	Stelt verschillende soorten vragen (act. didactiek)	Na de Marshmellow-film: "Wat hebben we net gezien? Wat gebeurde er bij de kinderen? Wat moet je doen als je iets heel graag wilt en het mag niet?"	Jongen omschrijft nauwkeurig wat de film liet zien. Meisje vult hem aan met een voorbeeld.	Na de film verschillende soorten vragen stellen.
Les 4: Af van je afleiders Docent: meneer W.	Geeft de leerlingen een opdracht	Legt bij formulier 1 duidelijk uit wat er moet komen in de kolommen, hij geeft tevens een voorbeeld.	Leerlingen geven aan te begrijpen wat de bedoeling is van de opdracht	Bij formulier 1 een voorbeeld geven van iedere kolom

	Activeert voorkennis	Docent maakt bruggetje na de vragen over de film naar het lesonderwerp door te vragen: Wie kan afleiders op school noemen?	Vijf leerlingen mogen antwoord geven ("verkeer, posters in een klaslokaal, een drukke klas").	Na film en vragen bruggetje maken naar lesonderwerp: wie kan afleiders op school noemen?
	Gebruikt feitjeskennis om nieuwsgierigheid op te wekken	Na de vraag "wat is impulsbeheersing, wie heeft hierover een idee?", geeft de docent een uitleg met veel voorbeelden van impulsen, zoals "je wilt iets zeggen, maar je wacht nog even, omdat de docent nog praat".	Een leerling geeft antwoord op de vraag en anderen reageren op dit antwoord. Een meisje zegt dat ze kan multitasken en dus niet alles haar afleidt.	Veel voorbeelden van impulsbeheersing noemen, zoals "je wilt iets zeggen, maar je wacht nog even, omdat de docent nog praat".
Les 5: Map your mind! Docent: mevr. K.	Geeft de relevantie van opdracht aan (act. didactiek)	Geeft de relevantie aan door het maken van een samenvatting en mindmap te koppelen aan het voorbereiden van de toetsweek deze week	Leerlingen zijn stil en luisteren.	Koppel het maken van een samenvatting/mindmap aan het voorbereiden van de toetsweek aan begin van de les.

* Docenten zijn geanonimiseerd door gebruik te maken van de eerste letter van de voornaam.

Bijlage 20

Tabel 5 Samenvatting interviews docenten over het verhogen van activerende didactiek en feitjeskennis in lessense

Interviewvragen	1. Was de activerende didactiek toereikend? (deelvraag 1)	2. Heb jij een idee hoe we deze in de door jouw gegeven les nog hoger kunnen krijgen? (deelvraag 2)	3. Werd de nieuwsgierigheid geprikkeld door feitenkennis, humor, emoties? (deelvraag 3)	4. Heb jij we deze jouw gegeven les nog hoger kunnen krijgen? (deelvraag 4)
Les en docent				
Les 1: Plannen doe je zo! Docent: Mevr. L.				
		Vorbereiding van leerlingen had wat hoger kunnen zijn, zoals bijhouden van leerlingen hoeveel tijd ze aan huiswerk kwijt zijn.	Paste goed.	Misschie Fokke& uitsprak over pla
Les 2: Less stress! Docent: Mevr. J.	1. Was de activerende didactiek toereikend? (deelvraag 1)	2. Heb jij een idee hoe we deze in de door jouw gegeven les nog hoger kunnen krijgen? (deelvraag 2)	3. Werd de nieuwsgierigheid geprikkeld door feitenkennis, humor, emoties? (deelvraag 3)	4. Heb jij we deze jouw gegeven les nog hoger kunnen krijgen? (deelvraag 4)
	Nee, vooral de relevantie van de verschillende opdrachten kon beter uitgelegd worden (maar ook duidelijker in lesplan verwerkt!).	Uitleggen wat het nut is van het zorgenbord invullen en de ademhalingsoefening aan het einde.	Nee, er zaten niet zoveel feitjes in het lesplan.	De les br een opd Misschie beginne vragen c daarna c feiten ov van stre:
Les 3: Wij zijn een leuke groep Docent: Meneer H.				

	Ja, ze gingen goed zelf aan de slag. Bij 1f moesten ze wat meer gestuurd worden, maar lukte het uiteindelijk ook.	Voor de opdracht “wat doe je met negatieve emoties?” kan in het lesplan meer de relevantie van de opdracht benoemd worden (=act. didactiek). Visueel ondersteunen met een kleine Powerpoint presentatie?	De docent aantal grappige geven bij met drie waarvan Misschien het lesplan sturende gebruikt
--	---	--	--

Les 4: Af van je afleiders Docent: Meneer W.	1. Was de activerende didactiek toereikend? (deelvraag 1)	2. Heb jij een idee hoe we deze in de door jouw gegeven les nog hoger kunnen krijgen? (deelvraag 2)	3. Werd de nieuwsgierigheid geprikkeld door feitenkennis, humor, emoties? (deelvraag 3)	4. Heb jij we deze jouw gegeven kunnen (deelvraag 4)
	Nee, kan beter.	Meer met leerlingen in gesprek gaan aan begin door middel van veel vragen stellen, zoals wat is impulsbeheersing (i.p.v. meteen met filmpje beginnen).	Ja o.a. door informatief filmpje.	Filmpje in afsluitende aap/bas aantal kinderen van de bas je nu op Waar we afgeleid met “afleiders” achter de

Les 5: Map your mind!
Docenten: Mevr. K. en meneer D.

	Wel toereikend. Handleiding voor leerling mag iets meer stap voor stap, in jip en janneke taal.	Starten met voorbeeld zelftestje bijvoorbeeld aan de leerling zowel een samenvatting als een reactie zien. Testen wat blijft bij jou, c
--	--	---

Les 6: Eerste hulp bij leren Docent: Mevr. S.	1. Was de activerende didactiek toereikend? (deelvraag 1)	2. Heb jij een idee hoe we deze in de door jouw gegeven les nog hoger kunnen krijgen? (deelvraag 2)	3. Werd de nieuwsgierigheid geprikkeld door feitenkennis, humor, emoties? (deelvraag 3)	4. Heb jij een idee hoe we deze les nog beter kunnen maken? (deelvraag 4)
	Ja, dit zat goed.	Als docent meer vragen: wat zouden deze leerstrategieën te maken kunnen hebben met het plannen van je huiswerk, of met het voorbereiden van de toetsweek? (bruggetje tussen opdracht 1 en 2)	Nee	De feitenkennis was niet voldoende om de nieuwsgierigheid te prikkelen.

Bijlage 21: (Voorlopig) definitieve lessenserie

De 6 lesplannen (uit de herziene EF-training, bijlage 3) zijn zo aangepast dat de conclusies zoals beschreven in paragraaf 5.1.1 en 5.1.2 – gericht op een hogere mate van transfer van de in de lessenserie geleerde vaardigheden én beter gericht op de 2 genoemde kwaliteitseisen – er in zijn verwerkt. Verder zijn ook de praktische aanbevelingen uit tabel 3 in bijlage 17 (vraag 5) toegevoegd. Ten slotte zijn uiteraard de in paragraaf 5.1.3 genoemde algemene aanbevelingen toegevoegd: stappenplannen bij de uitleg en meer vragen (door docent) in lesplan. Toevoegingen zijn aangegeven in rode letters. Een wijziging (zoals de volgorde van opdrachten) is aangegeven in groene letters. Deze lesplannen vormen de aanbevelingen aan mijn school.

[EF: plannen en organiseren]

Welkom bij de les: Plannen doe je zo!

Benodigdheden:

- Formulier 1: Dagplanner 30x
- Formulier 2: Toetsweekplanner 30x => Ook digitaal, zodat dit gedeeld kan worden met leerlingen die dit liever op de computer maken.
- Formulier 3 (3 pagina's): Toetsstof verdelen + tips 30x

Let op: leerlingen moet van tevoren gevraagd worden een boek mee te nemen waarover ze binnenkort een leertoets hebben, bijv. hun geschiedenistoets.

- Docent: “**Welkom bij de les Plannen doe je zo!** Van goed plannen gaan meestal je cijfers omhoog. Wie er er al erg goed in plannen? Hoe pak je dat dan aan? We beginnen met een filmpje van een scholier met enkele goede planningstips (laat zien tot 3:20):”
<https://www.youtube.com/watch?v=IObqoPZnM1s>
- ❖ Docent: “Uit uitgebreid psychologisch onderzoek blijkt dat het bij het leren van nieuwe stof beter is om de voorbereiding te spreiden en niet in 1 keer te doen. Met andere woorden: wanneer je plant om 2 uur te studeren, kun je die tijd het best in kleinere periodes onderverdelen (bijv. 4 avonden lang 30 minuten per avond) en niet de avond voor de toets 2 uur achter elkaar studeren. Onderzoek laat ook zien dat het effect van leren toeneemt dankzij voldoende slapen. Daarom is het beter om de nacht voor de toets goed te slapen, dan om die hele avond al blokkend door te brengen! We gaan toetsstof nu in kleinere stukjes verdelen. Neem hiervoor 10 minuten de tijd.”
- Deel uit en laat leerling zelf doen: formulier 3 toetsstof verdelen

- ❖ Docent: “We lezen samen nu nog de tips door op formulier 3” (laat evt. leerling voorlezen en bespreek welke tips leerlingen handig vinden en of ze nog aanvullingen hebben).
- ❖ Docent: “Uit onderzoek blijkt dat het voor goed plannen nodig is om een doel te kunnen stellen, een stappenplan te maken om dit doel te kunnen bereiken, de stappen uitvoeren” (Smidths en Huizinga, 2017, p. 75). Daarom maken we nu een dagplanner. Neem hiervoor 5 minuten.”
- Deel uit en laat leerling zelf doen: formulier 1 dagplanner
- ❖ Docent: “Hoe zag jullie weekplanner eruit op de basisschool?” Inventariseer enkele antwoorden van leerlingen op het bord, zodat deze voorkennis geactiveerd is. “We zullen nu een toetsweekplanner maken. Neem hiervoor 10 minuten.”
- Deel uit en laat leerling zelf doen: formulier 2 toetsweekplanner

Betekenis symbolen:	
❖	Klassikaal
➤	Leerling aan het werk

[EF: emotieregulatie]

Welkom bij de les: Less Stress!

Benodigdheden:

- Formulier 1: Leren en stress 30x
- **Formulier 2:** Even ontspannen 30x
- **Formulier 3:** Andere ontspanningsoefeningen 30x
- ❖ Docent: “Welkom bij de les Less stress! **Ervaren jullie wel eens stress van iets? Wat is dat dan? Heb je een idee hoe je hier beter mee om kunt gaan?**” [Inventariseer antwoorden op het bord.]
- ❖ Docent: “Het blijkt dat stress een enorme invloed heeft op je gezondheid. Zo kun je er bijvoorbeeld slaapproblemen, oorsuizen, maar ook hartkloppingen van krijgen. Maar stress kan ook invloed hebben op leer- of maakwerk voor school of zelfs op je cijfers. Daarom is het belangrijk dat je wat ideeën hebt hoe je omgaat met stress, zodat je deze stress de baas

kunt worden. We gaan nu eerst een formulier invullen om te onderzoeken waardoor jij wel eens stress ervaart.”

- Deel formulier 1 uit. Leerlingen vullen de vragenlijst “leren en stress” in om zich bewust te laten worden waarvan ze gespannen worden.
- ❖ Docent: “Nu inventariseer ik enkele zaken waarvan jullie stress ervaren op het bord. Kijk even goed op jouw formulier welke de belangrijkste voor jou zijn of welke het meest voorkomen.” [op bord stresszaken inventariseren a.d.h.v. verschillende reacties van leerlingen].
- ❖ Docent: “Ga nu eens in groepjes van 4 overleggen wat oplossingen kunnen zijn voor 3 van de aangevinkte zaken waarvan jij stress krijgt. Maak enkele aantekeningen hiervan, want straks ga ik naar deze oplossingen vragen.” [Na 5 minuten inventariseer oplossingen op ander bord.]
- ❖ Docent: “Sporten is een heel goede manier is om te ontspannen (alleen niet ’s avonds laat). Tv-kijken of internetten werkt juist niet ontspannend. Ontspanningsoefeningen helpen ook. Laten we er samen een paar doen, dan heb je een idee wat ze inhouden. Daarna deel ik formulieren uit waarop je nog meer ideeën zult tegenkomen. Laten we gezamenlijk eerst de tafels aan de kant zetten zodat we de ruimte in het midden helemaal vrij hebben.” [Onderaan formulier 2 staan de “rekken en strekken” oefeningen die klassikaal gedaan worden. Daarna enkele oefeningen van formulier 3=> zo’n 15 minuten].
- Deel formulier 3 uit als afsluiter met andere ontspanningsoefeningen. Deze geef je puur ter informatie mee.
- ❖ Docent: “Rustig en diep ademen kan enorm helpen om minder stress te ervaren. We sluiten daarom af met een kort filmpje waarin een ademhalingsoefening als ontspanning wordt gegeven. Het kan nog best lastig zijn om rustig te ademen. Doe maar eens mee.”

<https://www.youtube.com/watch?v=6o1eZHxfOI>

Betekenis symbolen:

❖ Klassikaal

➤ Leerling aan het werk

[EF: Veilige groep/gedragsevaluatie]

Welkom bij de les: Wij zijn een leuke groep!

Benodigdheden:

- Losse vellen (voor energizer)
 - 60 kleine papiertjes (voor afsluitend spel)
 - Formulier 1: Op gevoelens trappen 30x
 - Formulier 2: Wat doe je met negatieve emoties? 30x
 - Formulier 3: Reageren op 2 situaties 30x
-
- ❖ Docent: “Welkom bij de les Wij zijn een leuke groep! Er is een belangrijke theorie (zelfdeterminatietheorie) die zegt dat ieder kind – om goed op school te kunnen presteren – eerst 3 belangrijke dingen nodig heeft. Een van die belangrijke dingen is “relationele verbondenheid”. Daar valt ook onder: “een prettige groep” (Deci & Ryan, 1985; 2000). Deze les gaat hierover. We beginnen met de energizer “wat is waar...?”! Ga in groepjes van 3 bij elkaar zitten. Iedere leerling schrijft 3 dingen over zichzelf op, waarvan er 1 niet waar is. Op het bord schrijf ik enkele ideeën op waarover deze zaken kunnen gaan: iets persoonlijks, hobby’s, familie, aantal broers/zussen etc. Tevens zal ik er eentje voordoen (hiermee bepaal je als docent meteen hoe persoonlijk **of grappig** dit spel wordt, want leerlingen doen veel voorbeelden na). Een iemand uit het groepje leest zijn/haar briefje aan de 2 anderen voor; zij moeten raden welke niet waar is. Daarna gaat de volgende etc.
 - Deel formulier 1 “Op gevoelens trappen”, lees een stukje hardop voor en laat leerlingen dit invullen.
 - ❖ Docent: Leest formulier 2 voor of laat leerling lezen: “Wat doe je met negatieve emoties?”
 - ❖ Docent: “Ik deel jullie nu een formulier uit om deze twee manieren (kalmeren door afleiding en door anders tegen de situatie aan te kijken) eens te oefenen bij elkaar. Dit zou je wel eens kunnen helpen als je te maken krijgt met een negatieve emotie, dan word je misschien minder snel boos.”
 - Deel formulier 3 “reageren op 2 situaties” uit.

- Docent: “Dit formulier hoeft u niet in te vullen, maar u gaat deze 2 situaties bespreken in groepjes van 3. Hoe kun je “kalmeren door afleiding te zoeken” en hoe kun je “anders tegen de situatie aankijken”? Vertel elkaar om de beurt wat jij zou doen. Als je klaar bent, verzint u als groepje nog een 3^e situatie! Vertel ook hierover hoe u kunt kalmeren door afleiden en anders tegen de situatie aan kunt kijken.”
- ❖ Docent: “Wat hebben jullie als ideeën aangedragen bij situatie 1? En bij situatie 2? En welke 3^e situatie hebben jullie zelf verzonden? [Inventariseer op bord]
- ❖ Afsluitende oefening indien voldoende tijd: “Petje op, petje af” met als doel: verbinding maken door competitie element. Docent: “Iedere leerling krijgt 2 kaartjes. Op eentje schrijft hij een bewering die waar is, op de andere eentje die niet waar is (maar wel waarschijnlijk). Naam moet erbij op ieder kaartje! Docent leest steeds een kaartje voor. Leerlingen die denken dat de bewering klopt gaan staan, lln. die denken dat het niet klopt blijven zitten. Leerling over wie het kaartje gaat licht daarna het goede antwoord toe. De kinderen die het goed hadden, gaan door naar de volgende ronde. Uiteindelijk is er 1 winnaar.”

Betekenis symbolen:

- ❖ Klassikaal
- Leerling aan het werk

[EF: Inhibitie]

Welkom bij de les: Af van je afleiders!

Benodigdheden:

- Formulier 1: tabel met afleiders 60x
- Digitaal: tabel met voorbeelden (voor docent op beamer)
- Zet voor de start van de les dit filmpje [clip 2unlimited] op <https://www.youtube.com/watch?v=qM5W7Xn7FiA>.
- ❖ Docent tijdens clip: “Welkom bij de les Af van je afleiders! Kunnen jullie mij niet goed verstaan? Lastig is dat he, niet afgeleid worden? In sommige situaties kunnen we daar wat aan doen [zet nu filmpje uit], maar soms is er niks aan te doen en zul je zelf een oplossing moeten vinden. Impulsen kunnen beheersen helpt enorm om de middelbare school makkelijk door te komen. Heeft iemand enig idee wat het woord impulsbeheersing betekent?” [Luisteren naar enkele reacties van leerlingen, voordat je de volgende voorbeelden noemt...] Impulsbeheersing is dus:

“je wilt iets zeggen, maar je wacht nog heel even omdat de docent nog praat. Maar ook: op je beurt wachten in de rij of eerst nadenken en dan pas handelen. In dit filmpje [3.27] wordt onderzocht hoe goed kleine kinderen impulsen kunnen onderdrukken...”:

https://www.youtube.com/watch?v=QX_oy9614HQ

- ❖ Docent: “Wat hebben we gezien net? Wat gebeurde er met de kinderen? Wat moet je doen als je iets heel graag wilt en het mag niet? [Luisteren naar enkele reacties van leerlingen...] Er blijkt een verband te zijn tussen het goed kunnen inhouden van impulsen – zoals sommige kinderen in dit filmpje kunnen! - en academisch succes in de toekomst! Wat zijn nu afleiders op school? [luisteren naar enkele reacties...] Jullie gaan nu op zoek naar jullie zogenaamde afleiders – van buitenaf (een telefoon) of van binnenuit (bepaalde gedachtes). Deze gaan we verzamelen in een schema. Dit schema bestaat uit 4 kolommen: “waardoor word je afgeleid?”, “wanneer word je afgeleid?”, “komt deze afleider vanuit jezelf?”, “wat kun je doen tegen deze afleider?” (Dekker en Jolles, 2016). [Geef een voorbeeld van jezelf voor iedere kolom. Geef extra uitleg wat de kolom “komt deze afleider vanuit jezelf?” betekent. Deze voorbeelden helpen om dat te illustreren: “Gedachtes aan mijn nieuwe hond” is wel een afleider vanuit jezelf, “Berichtjes op mijn telefoon” niet.]
- Deel formulier 1 uit. Laat de leerlingen eerst zelf proberen 2, 3 of 4 dingen in de **eerste** kolom in te vullen. Pas daarna vullen ze kolom **twee, drie en vier** in. Laat ze eerst zelf dingen bedenken. Na 5 minuten kun je onderstaand schema met voorbeelden op de beamer projecteren.
- ❖ Docent: “We zullen nu bespreken wat sommige van jullie als oplossingen hebben bedacht...” [praat met leerlingen over mogelijke oplossingen]. Deel een leeg schema uit aan leerlingen om thuis een keer met ouders in te vullen.
- De leerlingen oefenen nu in duo’s dit toe te passen. **Leg erbij uit dat ze alleen een situatie spelen die op school wel eens plaatsvindt.** Eentje speelt als afleider en de andere reageert eerst ZOALS hij altijd deed en daarna opnieuw zoals hij ingevuld heeft in zijn schema HOE hij het nu aan kan pakken.
- ❖ Docent: “We sluiten af met een filmpje dat laat zien dat als je écht gefocust bent, niks je kunt afleiden. Als je het filmpje al kent, zeg dan niks tegen je klasgenoten.”
<https://www.youtube.com/watch?v=oSQJP40PcGI>

Voorbeeldschema met afleiders en oplossingen

Waardoor word je afgeleid?	Wanneer word je afgeleid?	Komt deze afleider uit jezelf?	Wat kun je doen tegen deze afleider?
Geklets van anderen	Tijdens de les	Nee	Anderen vragen stil te zijn of de docent te vragen of er in stilte gewerkt kan worden
Berichtjes op mijn telefoon	Tijdens het maken van huiswerk	Nee	Mijn telefoon aan mijn vader of moeder geven zo lang ik hw maak.
Gedachtes aan mijn nieuwe hond	De hele dag.	Ja	Met het stopwoord mijn gedachten proberen te stoppen en actief te luisteren.

(Dekker en Jolles, 2016)

[EF: werkgeheugen]

Welkom bij de les: Map your mind!

Benodigheden:

- A3-vellen en stiften 30x
- **Formulier 1: toetsen leren: makkelijker & sneller (DVLST-methode) 30x**
- **Formulier 2: zelf een mindmap maken**
- **Digitaal: plaatje van stukje samenvatting + mindmap**
- Digitaal: twee voorbeelden van mindmaps (voor docent)

Let op: kinderen moet verteld worden dat ze voor deze les een stuk tekst meenemen waarover ze binnenkort een SO of Repetitie hebben - bijvoorbeeld geschiedenis of AK; een vak waarbij veel tekst moet worden samengevat.

- ❖ Docent: “Welkom bij de les Map your mind! Kinderen waarvan het werkgeheugen niet goed functioneert, zijn nieuwe informatie snel weer kwijt. Het helpt hierbij om associaties – dat zijn een soort verbindingen – te maken in een mindmap (Smidths en Huizinga, 2017, p. 126). **Om een mindmap te kunnen maken moet je eerst goed kunnen samenvatten.** **Samenvatten** helpt je om structuur aan te brengen in je gedachten, je kan sneller inzicht

krijgen in informatie, beter het 'hele plaatje zien', beter inzicht krijgen in hoofd- en bijzaken en nog veel meer! Voor het voorbereiden van een toets is dit erg belangrijk. Deze les gaat over samenvatten en mindmap maken. Wanneer je deze samenvatting ziet van een stukje tekst en deze mindmap, wat blijft er bij jou dan beter hangen? [zet plaatje van samenvatting + mindmap op beamer en inventariseer 3 antwoorden]

❖ Docent: Ik laat nu een kort filmpje over samenvatten zien.”

➤ Zet het filmpje: <https://www.youtube.com/watch?v=RT5lbA1JFp8> op [stop na 1:00].

➤ Deel formulier 1 uit: Toetsen leren: makkelijker en sneller (DVLST-methode) uit en laat de leerlingen rustig lezen.

❖ Docent: “Als het goed is, is het door het filmpje al een beetje duidelijk hoe je stap voor stap met een samenvatting kunt maken. Ik zal jullie nu begeleiden bij deze stappen [geef leerlingen na iedere stap even de tijd]:

Stap 1: Voor deze les heb je het boek van een vak meegenomen waarover je binnenkort een toets hebt. Neem nu 1 of 2 bladzijden van de toetsstof (niet teveel!). Blader deze bladzijde(n) even door; lees de hoofdstuktitels en de kopjes en bekijk de plaatjes.

Stap 2: Onderstreep nu de steekwoorden. Onderstreep niet teveel. Als onderstrepen niet mag vanwege een huurboek, schrijf je de steekwoorden even op op een kladblaadje [Vraag aan 1 of 2 leerlingen wat zij onderstreept hebben en waarom. Op die manier krijgen zij en anderen een idee hoe dit moet.]

Stap 3: Schrijf de titel van het hoofdstuk op en het eerste kopje.

Stap 4: Schrijf onder het kopje het eerste onderstreepte woord op.

Stap 5: Schrijf nu een korte uitleg achter dit woord. Schrijf het niet letterlijk uit je boek over, maar lees goed wat er in je boek staat totdat je het begrijpt en schrijf dan de uitleg in je eigen woorden op. [Vraag aan 1 of 2 leerlingen wat voor uitleg zij bedacht hebben. Op die manier krijgen zij en anderen een idee hoe dit moet.]

Stap 6: Schrijf nu het 2^e onderstreepte woord op en schrijf ook daar je eigen uitleg achter.

Stap 7: Ga zo door totdat je alle onderstreepte woorden van uitleg hebt voorzien

Stap 8: Lees nu je samenvatting goed door. Thuis kun je deze inspreken op je MP3-speler of telefoon, zodat je er regelmatig naar kunt luisteren!”

(Schulte, 2012, p. 77)

➤ Laat het korte filmpje over het maken van een mindmap zien (zeg er evt. bij dat het een wat kinderachtige filmpje is, maar het erg duidelijk laat zien hoe je zo’n mindmap maakt):

<https://www.youtube.com/watch?v=soj4RKksLmg>

➤ Projecteer formulier 2 op de beamer en laat de leerlingen van de samenvatting die ze net hebben gemaakt een mindmap tekenen.

- Laat de leerlingen – net als in het filmpje! - eerst een schets maken en pas daarna de echte mindmap. [Op de beamer kunnen de 2 voorbeelden van de mindmap geprojecteerd worden.]

Betekenis symbolen:

- ❖ Klassikaal
- Leerling aan het werk

[EF: taakinitiatie]

Welkom bij de les: Eerste hulp bij leren!

Benodigdheden:

- Formulier 1: Toetsen leren: makkelijker en sneller 30x
- Formulier 2: Leerstrategieën (A) en Leerplan (B) 30x
- ❖ Docent: “Welkom bij de les Eerste hulp bij leren! Een goede voorbereiding is het halve werk, dus met een goede voorbereiding wordt het makkelijker om te *beginnen* met leren. **Hebben jullie de les over Planning en Organisatie al gehad? Waar ging deze ook alweer over? Je leert in deze les** dat uit uitgebreid psychologisch onderzoek blijkt dat het bij het leren van nieuwe stof beter is om de voorbereiding te spreiden en niet in 1 keer te doen. Met andere woorden: Als je plant om 2 uur te studeren, kun je die tijd het best in kleinere periodes onderverdelen (bijv. gedurende 4 avonden 30 minuten per avond) en niet de avond voor de toets 2 uur aan 1 stuk door studeren. Neem dus steeds een klein doel voor ogen! Dit filmpje gaat hierover [laten zien tot 1:46]:
https://www.youtube.com/watch?v=yS2gCgJsq3U&list=PLaHod5QoL_YKOW0_DEV-cBt5JUx1o_a_s
- ❖ Docent: “In deze les gaat het over “hoe kun je het beste leren?”. Er zijn veel verschillende leerstrategieën. Meestal wordt voor het leren van een toets DVLST aangeraden. Lees op formulier 1 wat hiermee bedoeld wordt.”
- Deel formulier 1 uit en laat de lln. lezen.
- ❖ Docent: “Wat voor de een werkt, werkt niet voor de ander. Het leren wordt minder eentonig als je gebruik maakt van verschillende leerstrategieën.”
- Deel formulier 2 uit.

- ❖ Docent: “We kijken eerst even wat de verschillende leerstrategieën betekenen en voor welk vak je de strategie kunt gebruiken. [Loop lijstje even langs en laat leerlingen ideeën aandragen voor welke vakken een bepaalde strategie geschikt is]. Kijk nu eens in tweetallen naar formulier 2. Vertel aan elkaar welke strategieën jij nuttig vindt bij 2 totaal verschillende vakken (bijvoorbeeld geschiedenis en wiskunde, of aardrijkskunde en Engels) en waarom” [laat lln. even 5 minuten overleggen].
- ❖ Laat lln. nu invullen voor zichzelf welke leerstrategieën (A) ze wel eens gebruiken. Laat ze ook op zoek gaan naar ten minste 2 strategieën die ze nog nooit gebruikt hebben, maar die ze wel nuttig zouden kunnen vinden. Laat ze deze aankruisen met een andere kleur.
- ❖ Docent: “Laten we even inventariseren welke leerstrategieën veel gebruikt worden”. Verzamel ze op bord en laat leerlingen vertellen waarom ze nuttig zijn; zet dit kort en bondig achter iedere leerstrategie, zodat leerlingen dit over kunnen nemen die nog maar weinig gebruik maken van verschillende leerstrategieën.
- ❖ Docent: “Wat zouden deze leerstrategieën te maken kunnen hebben met het plannen van je huiswerk, of met het voorbereiden van de toetsweek? [enkele antwoorden inventariseren, evt. op bord].
- ❖ Docent: We gaan nu stap voor stap een leerplan opstellen (B). Dit is vooral handig om te doen voor een vak waar je wat minder goed in bent. Pak eerst je agenda en onderzoek welke toets je binnenkort hebt (liefst voor een wat pittiger vak). Zoek dan ten minste 3 leerstrategieën en deel dit in met tijden. Bedenk ook welke strategieën zich meer lenen voor vlak voor de toets en welke meer geschikt zijn voor 4 dagen voor de toets.”
- ❖ Docent: “Deze leerplannen zouden jullie kunnen gebruiken voor de volgende toets voor dit vak.

Betekenis symbolen: ❖ Klassikaal ➤ Leerling aan het werk
--